

MUISTAKAA, HEILLE KALLIS OL' MAA

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri juutalaisen ja kansallisen identiteetin lujittajana vuosina 1979-2014

Laura Parikka

Suomen ja Pohjoismaiden historian

pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopisto

tammikuu 2017

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos	
Tekijä – Författare – Author Laura Parikka			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Muistakaa, heille kallis ol’ maa Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri juutalaisen ja kansallisen identiteetin lujittajana vuosina 1979-2014			
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomen ja Pohjoismaiden historia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year tammikuu 2017	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 103
Tiivistelmä – Referat – Abstract Tämän tutkielman tehtävänä on selvittää Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin synty ja toiminta juutalaisen ja kansallisen identiteetin lujittajana sen perustamisvuodesta 1979 lakkauttamisvuoteen 2014 saakka. Tutkimuskohteena ovat Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin järjestämä toiminta kotimaassa ja osallistuminen kansainväliseen juutalaissotaveteraanien toimintaan sekä näiden kautta tapahtuva sodan muiston vaaliminen sekä sotaveteraanien perinnetyölle annetut merkitykset juutalaisen ja kansallisen identiteetin kannalta. Tutkielman menetelmänä on historialliskvalitatiivinen metodi ja näkökulmana uuden sotahistorian paikallishistoriallinen lähestymistapa. Tärkeimmät käytetyt lähteet ovat Kansallisarkistossa säilytettävät Suomen juutalaisten sotaveteraanien arkisto sekä puolustusvoimien sotilaskantakortit. Lähteinä ovat lisäksi Helsingin juutalaisen seurakunnan alaisten yhdistysten oma julkaisutoiminta, sanoma- ja aikakauslehtiartikkelit, sähköisissä viestimissä ilmestyneet artikkelit ja puheenvuorot, suomenjuutalaisista tehdyt dokumenttiohjelmat sekä aikalaishaastattelut. Tutkimuskirjallisuutena käytän sotaveteraaniihistorian sekä uuden sotahistorian tutkimuksia. Tutkielmassa käy ilmi, että Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri perustettiin vuonna 1979 helsinkiläisten sotaveteraanien teollisuusneuvos Jussi Nemeksen, toimitusjohtaja Josef Lefkon ja liikemies Isak Smolarin toimesta. Rekisteröimättömänä alaosastona toimineen veljespiirin tehtäväksi tuli koota yhteen toisen maailmansodan jälkeen suomalaistuneet ja sotasukupolveen identifioituneet juutalaisveteraanit, joiden yhteiskunnallisten sosiaalipoliittisten etuuskien saamisen edellytyksenä oli jäsenyys valtakunnallisessa Suomen Sotaveteraaniliitossa. Veljespiiri perustettiin yhdistämään juutalaisen ryhmäidentiteetin jakaneet veteraanit ja sen toimintakentäksi tuli Helsingin juutalainen seurakunta. Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri lujitti veteraanien kansallista identiteettiä vakiinnuttamalla toimintansa 1980- ja 1990-lukujen aikana ja ottamalla käyttöön monet yhdistystoiminnan tunnusmerkit kuten säännöt, tunnuksen, lipun ja juhlatraditioiden vieton. Juutalaisvähemmistön veteraanidentiteetti oli yhdenmukainen kansallisen veteraanitradition kanssa. Tämä näkyi yhtenäisen sankarikuolemankulttuurin vaalimisena juutalaisella hautausmaalla sekä juhlapuheissa esiintyneinä isänmaan uhriksi altistumisen heroistisina muisteluperinteinä sodassa kaatuneiden juutalaissotilaiden muiston kautta. Sankarihautausmaan kunniakäynnit vahvistivat Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin uskonnollista identiteettiä, sillä juutalaisveteraaneilla oli keskeinen tehtävä pitäessään yllä seurakuntansa jizkor-perinnettä eli kuolleiden muistamista. Veljespiirin työn tuloksena rakennettiin 2000-luvulla juutalaiselle hautausmaalle maailmanlaajuisesti ainutlaatuinen veteraanilehto, joka teki juutalaisveteraaneista samanarvoisia muiden sotaveteraanien kanssa ja näin lujitti heidän kansallista sekä juutalaista identiteettiään. Veljespiiri teki kansainvälistä yhteistyötä juutalaissotaveteraanijärjestöjen kanssa ja johtokunnan sihteeri Harry Matso osallistui aktiivisesti Maailman Juutalaisten Sotaveteraanien kongresseihin Israelissa levittääkseen tietoa juutalaisten asemasta toisen maailmansodan Suomessa. Huolimatta juutalaisveteraanien jakamasta juutalaiskansallisesta identiteetistä ja yhteyksistä sionismiin, veljespiirin antamat tulkinnat toisen maailmansodan tapahtumista poikkesivat vastaavista eurooppalaisten juutalaisten tulkintoista, sillä veljespiiri vaiken i suomenjuutalaisten yhteyksistä holokaustiin ja korosti suomalaiskansallista kertomusta yhtenäisen isänmaan puolustajina.			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords suomenjuutalaisuus, sotaveteraanit, veljespiiri, identiteetti, kansallisuus			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

1. Johdanto	3
1.1 Tutkimustehtävä	3
1.2 Käytetyt lähteet, metodi ja tutkimuskirjallisuus	6
1.3 Juutalaisten osallistuminen Suomen sotiin vuosina 1939-1945	13
2. Juutalaisveteraanien toiminnan alku ja vakiintuminen	22
2.1 Veteraanit järjestäytyvät valtakunnallisesti ja veljespiiri syntyy Helsingissä	22
2.2 Ryhmäidentiteettiin sitoutuminen ja säännöt vahvistavat toiminnan	29
2.3 Logo ja lippu liittävät veljespiirin valtakunnalliseen liittoon	34
3. Kansainvälinen yhteistyö ja kotimainen veteraanitoiminta	41
3.1 ”Te olitte meidän vihollisiamme” – kansainvälisen työn vaikea alku	41
3.2 Juutalaisveteraanien kokemus: Israel yhdistää, sodan tulkinta erottaa	47
3.3 Sotaveteraanien arvostuksen nousu tuo veljespiirin juhliin kunniavieraat	52
3.4 Veljespiiri vahvistaa kuulumisensa suomalaiseen sotaveteraanitraditioon	58
4. Suomenjuutalainen sotaveteraaniperintö	63
4.1 Veteraanien sotakokemus suomalaistumisen käännekohtana	63
4.2 Sankarivainajien muistaminen osana veljespiirin perinnetyötä	70
4.3 Veteraanilehdon rakentaminen ja perinnekilta veljespiirin työn jatkajaksi	78
5. Tutkimustulokset	84
Liitteet	90
Lyhenneluettelo	94
6. Lähteet ja kirjallisuus	96

1. Johdanto

1.1 Tutkimustehtävä

Sota ei pääty tykkitulen vaimenemiseen, sillä sodan muistelu jatkuu sen kokeneiden ihmisten työstäessä muistojaan sodasta ja rakentaessaan itselleen mielekästä elämänhistoriaa. Toisille sodan muistelutyö on osa traumaattisen kokemuksen käsittelyä, toisille halua rakentaa sukupolvien välistä jatkuvuutta. Sodan muistamista käytetään myös kollektiivisen identiteetin rakentamisessa, sillä sodan muistoa uusintavien rituaalien avulla yhteisölle ja kansakunnalle kerrotaan sen koetusta yhteisestä menneisyydestä.¹ Sota elää yhä tänä päivänä sukutarinoissa ja sodan kokeneiden sukupolvien muistoissa. Sodasta ja sota-ajasta kerrotaan sukupolvelta toiselle ja sodan muistot elävät suomalaisissa suvuissa. Toiset tarinat ovat vaiettuina, toiset lukuisia kertoja muisteltuja. Jokaiseen sodan kertomukseen liittyy elävä kokemus ja eletty elämä. Toiset sotakertomukset ovat yllättäviä kuten seuraava tarina, jota on kerrottu uudestaan ja uudestaan vielä vuosikymmeniä sodan jälkeenkin.

Helsinkiläiseen ruotsinkieliseen hyvää vauhtia vaurastumassa olleeseen liikemiesperheeseen syntyi vuonna 1907 kolmas lapsi, joka oli poika. Poika eli turvallisen ja vauraan lapsuuden Etelä-Helsingissä, menestyi koulussa hyvin, kirjoitti ylioppilaaksi ja aloitti lääketieteen opinnot Helsingin yliopistossa. Asevelvollisena nuorena miehenä hän suoritti varusmiespalveluksensa ja eteni aina Reserviupseerikouluun saakka. Lääkäriksi nuorukainen valmistui vuonna 1937 ja seuraavana vuonna hän sai ylennyksen reservin lääkintäkapteeniksi. Pääkaupungin seurapiirit jäivät kuitenkin taakse, kun nuori lääkäri muutti Oulun pohjoispuolelle ja aloitti työt Iin kunnanlääkärin viransijaisena. Kunnanlääkärin työtehtävien hoito jäi lyhyeksi, sillä syksyllä 1939 kolmekymppinen kunnanlääkäri sai palvelukseen astumismääräyksen, sillä talvisota oli syttynyt.²

Kunnanlääkärin sotapalvelus kului pataljoonanlääkärin tehtävissä, ja jatkosodan aikainen yksikkö kuului kenraalimajuri Hjalmar Siilasvuon johtamaan kolmanteen armeijakuntaan, joka taisteli aluksi saksalaisten komentovastuulle alistettuna. Jatkosodan aikana lääkintämajuriksi ylennetty koki ja näki uuvuttavan sodan kauheet ja todellisuuden, joista pahimpana olivat Kiestingin mottitaistelut. Erään kiivaan taistelun tiimellyksessä taistelurintaman väliin jääneeltä ei-kenenkään-alueelta lääkintämajuri

¹ Kinnunen & Kivimäki 2006, 313.

² Skurnik 2013, 311, 313, 315, 322, 328.

pelasti haavoittuneen saksalaisen sotilaan, kun hänen omat lääkintämiehensä olivat siitä kieltäytyneet. Toinen merkittävä uroteko rintamalla oli saksalaisten kenttäsairaalan evakuoiminen vihollisen tykistön sulkutulikeskityksestä. Näiden sankaritekojen johdosta saksalaiset halusivat palkita suomalaisen lääkintämajurin korkealla saksalaisella kunniamerkillä eli rautaristillä. Esimiehensä kenraalimajuri Siilasvuon kautta rautaristillä palkittu lääkintämajuri oli kehottanut kertomaan saksalaisille seuraavin sanoin: ”Tällaisilla kunniamerkeillä minä pyyhin persettäni.”. Siilasvuo oli välittänyt saksalaisille sanatarkasti lääkintämajurin tokaisun, jonka seurauksena saksalaiset olivat vaatineet hänen luovuttamista asianmukaisia rangaistustoimenpiteitä varten. Siilasvuo oli kieltäytynyt ja sanonut saksalaisille: ”En kai minä teille parasta lääkäriäni luovuta.”. Kertomuksen merkittäväksi teki se seikka, että Suomessa syntynyt lääkintämajuri oli elämänsä ensimmäiset 11 vuotta Venäjän kansalainen, sillä hän oli syntyjään juutalainen Leo Skurnik.³

Helsinkiläissyntyinen Leo Skurnik oli yksi yli kolmestasadasta suomenjuutalaisesta, jonka sota-ajan tiedot ovat tallentuneet marraskuussa 2016 Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien perinnekillan julkaisemaan matrikkeliin *Suomen juutalaiset sotilaat ja lotat Suomen sodissa 1939-1945*. Yli seitsemänkymmentä vuotta sitten päättyneen sodan jälkeen suomenjuutalaiset kokivat matrikkelin olleen arvokas kunnianosoitus itsenäisyyttä puolustaneiden miesten ja naisten muistolle, sillä 23 heistä antoi kalleimman uhrin kotimaansa Suomen puolesta, kuten matrikkelin esipuheessa mainittiin. Juutalaisten yhtäläinen kamppailu Suomen itsenäisyyden puolesta muiden rinnalla tuli matrikkelissa kerrotuksi suomalaisuuden lopullisena lunastamisena. Tänä päivänä suomenjuutalaisten sotilaiden ja lottien muiston vaaliminen on yksi Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien perinnekillan keskeisistä tehtävistä.⁴

Suomenjuutalaisten määrä maassamme on pysynyt likipitään samana toisen maailmansodan jälkeen. Sotavuosina Suomessa asuneet juutalaiset olivat neljän miljoonan suomalaisen joukossa yksi pienimmistä etnisistä, uskonnollisista ja kielellisistä vähemmistöryhmistä, jotka omalta osaltaan osallistuivat sotavuosien tapahtumiin, miehet asevelvollisina rintamalla ja naiset maanpuolustustyöhön. 1980-luvulle tultaessa juutalaisten sotaveteraanien parissa heräsi mielenkiinto oman veteraaniperinnön vaalimisesta. Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiriin liittyi perustamisen aikoihin lähes kymmenen prosenttia Helsingin juutalaisen seurakunnan jäsenmäärästä.

³ Skurnik 2013, 332-335, 341-343.

⁴ HBL 28.11.2016 Judiska krigsveteraners öden nu dokumenterade; Matrikkeli 2016.

Juutalaisveteraanien veljespiiri oli 1980-luvun puolivälissä Helsingin juutalaisen seurakunnan aktiivisin yhdistys, ja se toimi yli kolme vuosikymmentä veteraanityön puolesta. Veljespiirin toiminta lakkasi vuonna 2014 ja toiminnan jatkajaksi muodostui Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien perinnekilta.⁵

Tämän tutkielman tehtävänä on selvittää, kuinka Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri perustamisensa ja toimintansa kautta vahvisti vähemmistöryhmän juutalaista sekä kansallista identiteettiä. Tutkielmassani selvitän miten Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri omalla toiminnallaan vaali sodan muistamista ja minkälaisen merkityksen veljespiiri antoi veteraanien perinnetyölle. Lisäksi selvitän kuinka veljespiiri toimi osana kansainvälistä juutalaissotaveteraanien maailmanlaajuista organisaatiota ja kuinka suomenjuutalainen sotaveteraani-identiteetti näkyi kansainvälisessä kontekstissa.

Ajallinen rajausta tutkielmalleni alkaa vuodesta 1979, jolloin juutalaisten sotaveteraanien keskuudessa heräsi ajatus oman veljespiirin perustamisesta. Lyhyt historiallisen taustan esittely alkaa juutalaisten osallisuudesta toiseen maailmansotaan Suomessa. Tutkielmani historiallisena viitekehyksenä tarkastelen sodan muistamisen perintöä valtakunnallisten sotaveteraanijärjestöjen vaiheiden kautta ja järjestöjen merkitystä sotaveteraanien työn ja perinnön vaalijana. Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin toiminta loppui vuonna 2014, joten tutkielmani ajallisena päätepisteenä ovat veljespiirin viimeiset kokoukset, järjestetyt tilaisuudet ja toiminta.

Juutalaisen vähemmistön vaiheita ja historiaa Suomessa on tutkittu pro graduina paljon, mutta ei Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin toimintaa. Sen tähden tutkimusnäkökulmani valinta on mielekäs, sillä se täydentää aikaisempaa tutkimusta. Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin toiminnan tutkimisen kautta avautuu uusi näkökulma toisen maailmansodan muistamisen historiaan Suomessa. Aihepiirin valinta on ajankohtainen, sillä monikulttuurisuuden teema ja vähemmistöjen menneisyyden kirjoittaminen jäsentävät Suomen historian vähemmän tunnettuja aiheita. Kansallisen näkökulman lisäksi aihe on kansainvälinen, sillä juutalaisten historia ja toiminta Suomessa on ollut aina valtioiden rajat ylittävää. Haluan tutkielmallani tuoda uuden näkökulman sotaveteraanien perinnetyön merkityksen ja sodan muistamisen historiaan kansallisen vähemmistöryhmän toiminnan tutkimisen kautta.

⁵ Harviainen 2000, 163; Heikkilä 2009, 125; HJSrk 2016.

1.2 Käytetyt lähteet, metodi ja tutkimuskirjallisuus

Tärkeimpinä lähteinä tutkielmassani käytän Kansallisarkistossa säilytettävää Suomen juutalaisten sotaveteraanien arkistoa, jonka laajuus on 16 koteloa ja se kattaa vuodet 1974-2014. Arkisto sisältää veljespiirin johtokunnan, hallituksen ja toimikuntien kokousten pöytäkirjoja, vuosikokousten pöytäkirjoja, toiminta- ja vuosikertomuksia, tiliasiakirjoja, kirjeenvaihtoa sekä jäsenluetteloita. Arkistossa on veljespiiriin liittyviä lehtileikkeitä, valokuvia, veljespiirin kirjeenvaihtoa ja sen järjestämien tapahtumien käsiohjelmia sekä tilaisuuksissa pidettyjä juhlapuheita. Arkistossa on aineistoa veljespiirin osallistumisesta kansainvälisiin Jewish War Veterans -kongresseihin sekä ulkomaisten juutalaisten sotaveteraaniyhdistysten kanssa käytyä kirjeenvaihtoa. Käytän tutkielmassani lisäksi lähteinä Kansallisarkiston sota-arkiston yksikössä säilytettäviä Suomen Puolustusvoimien sotilaskantakortteja. Tutkin kantakorteista taustatietoa Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin toiminnan aktiivisimpien jäsenten⁶ eli johtokunnan puheenjohtajien sekä sihteerin tietoja sota-ajan palveluksesta sekä Puolustusvoimien myöntämistä ansiomerkeistä.

Kansallisarkiston Suomen juutalaisten sotaveteraanien arkistossa on merkittävä kokoelma veljespiirin kokoamia sanomalehtileikkeitä, jotka käsittelevät sen toimintaa. Sanomalehtilähteet koostuvat pääasiassa Helsingin Sanomista, valtakunnallisen Sotaveteraani-lehden ja Helsingin juutalaisen seurakunnan julkaiseman HaKehila -lehden artikkeleista. Lisäksi arkistossa on Helsingin Seudun Sotaveteraani-piiriin julkaiseman Pääkaupunkiseudun Sotaveteraani -lehden sekä myöhemmän Helsingin Seudun Sotaveteraani -lehden julkaisemia artikkeleita. Arkistossa on yksittäisiä Aamulehden, Etelä-Suomen Sanomien, Hufvudstadsbladetin, Turun Sanomien, Ilta-Sanomien, Nykypostin, Uutislehti 100:n, Kansan Uutisten, Suomen Kuvalehden sekä Israelin Ystävät ry:n julkaiseman Shalom-lehden artikkeleita. Kansainvälisistä medioista käytän The Jerusalem Post lehden sekä Jewish Telegraphic Agencyn julkaisemaa materiaalia, jotka löytyvät myös Suomen juutalaisten sotaveteraanien arkistosta.

Painettuina lähteinä käytän veljespiirin omaa julkaisutoimintaa, kuten sodissa menehtyneistä tehtyjä muistojulkaisuja sekä erilaisiin juhlatilaisuuksiin painettuja käsiohjelmia, jotka löytyvät juutalaisten sotaveteraanien arkistosta. Taustatietoa

⁶ Tarkemmat tiedot: Liite 2.

sotatapahtumiin osallistuneista juutalaisista saan Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien perinnekillan marraskuussa 2016 julkaisemasta matrikkelistä, jota käytän tutkielmassani painettuna lähteenä. Lisäksi käytän tutkielmassani lähteinä sähköisissä viestimissä ilmestyneitä materiaaleja, kuten aihetta käsitteleviä Internet -sivustoja sekä yksityistä sähköpostikeskustelua.

Käytän tutkielmassani lähteenä juutalaista historiaa, kulttuuria ja identiteettiä käsitteleviä dokumenttiohjelmia, joista osaan pääsin käsiksi Yleisradion arkiston kautta. Dokumenttiohjelmissa Yleisradion tuottamia ovat TV2:ssa vuonna 1991 esitetty Matti Lehden ohjaama *Maailmanparantajat – Mekin olemme suomalaisia* sekä TV1:ssä vuonna 2002 esitetty Marjatta Cronvallin käsikirjoittama ja ohjaama *Shabat shalom*. Yleisradion dokumenttiohjelmat kertovat juutalaisten historiasta Suomessa ja valottavat samalla sotaveteraanien muistoja toisesta maailmansodasta. Juutalaisten vaiheita sekä sotaveteraanien näkökulmia toisen maailmansodan aikana on tarkastellut vuonna 1997 Taru Mäkelä ohjaamassa dokumenttielokuvassaan *Daavid - Tarinoita kunniasta ja häpeästä*. MTV3:n ja MWS Production Oy:n vuonna 2012 tuottama ja Juha Muurisen ohjaama dokumentti *Marskin vaietut sotilaat* lähestyy juutalaisten sotaveteraanien sotamuistoja haastattelun keinoin ja valottaa kuinka vaikeaa juutalaisveteraaneilla oli kohdata veteraanijärjestöjen kansainvälisissä yhteyksissä liittoutuneiden puolella taistelleita juutalaisveteraaneja.

Järjestöhistoriaa tutkiessani pyrin valottamaan Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin toimintaa sen omien asiakirjalähteiden kautta. Tutkielmaa tehdessäni minun on otettava huomioon käytettyjen lähteiden tehtävä eli sen tarkoituksensa. Kysymys: ”Minkä jälki lähde on?” vastaa omiin päätelmiini lähteistä. Tehtäväni on eritellä tutkielmassa käytettyjä lähteitä ja tutkimuskysymysteni avulla välittää lähteiden antama informaatio. Pöytäkirjoja ja muuta veljespiirin asiakirjaineistoa tutkiessani minun on hyvä ottaa huomioon väärin johtopäätösten vaarat. Pöytäkirjoista esiin tulevien asioiden taustat saattavat jäädä hämäräksi ilman taustatietoa asioista, ja on hyvä pitää mielessä, että pöytäkirjojen sanamuotojen valintaan ovat vaikuttaneet monenlaiset tekijät. Huolimatta veljespiirin kokousten mahdollisista voimakkaistakin ristiriidoista on pöytäkirjoihin saatettu kirjata yksimielinen päätös. On mahdollista, että pöytäkirjoihin on kirjattu jopa vääristeltyjä päätöslauselmia ja kannanottoja. Mahdollinen keino taustatietojen saamiseksi olisi haastattelujen käyttö.

Toisaalta on hyvä pitää mielessä, että muistelutieto on usein värittynyttä, valikoitunutta ja vain yhdestä näkökulmasta asioita valottavaa.⁷

Tutkielmani täydentäminen haastattelulla onnistui viimeisen elossa olevan veljespiirin aktiivisen johtokunnan jäsenen parissa. Haastattelin toukokuussa 2016 veljespiirin johtokunnan pitkäaikaisinta ja aktiivisinta jäsentä Harry Matsoa, joka toimi veljespiirin sihteerinä vuosina 1982-2014. Lisäksi haastattelin Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin perustajan ja edesmenneen puheenjohtajan poikaa, toimitusjohtaja Joel Nemestä, joka kertoi omia muistojaan isänsä toiminnasta sotaveteraanityössä. Taustatietoa veljespiirin logon suunnittelusta sain haastattelemalla toimitusjohtaja Rikhard Luotoa. Sotien muistamisen historiaa valottivat sotaveteraaneista tehdyt haastattelut, kuten Taru Mäkelän, Matti Lehden, Marjatta Cronvallin sekä Juha Muurisen ohjaamat dokumentit juutalaisten vaiheista toisen maailmansodan Suomessa sekä Anu Jääskeläisen pro gradu -tutkielma.

Näkökulman valinta tutkielmalleni on paikallishistoriallinen ja käyttämäni metodi historialliskvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Pienten ja paikallisten yhteisöjen menneisyyttä on viime vuosikymmenten aikana tutkittu enemmän kuin koskaan. Erilaiset etniset ryhmät, yhteisöt ja yhdistykset ovat aktiivisesti säilyttäneet omaa identiteettiään tukevaa aineellista todistusaineistoa omasta historiastaan. Pienten ryhmien ja paikallisten toimijoiden menneisyyttä on kutsuttu yhdeksi kulttuuriperinnön osaksi. Historiantutkija osallistuu omalta osaltaan yhteisöjen yhteisöllisyyden vahvistamiseen, sillä hän valitsee kohteita todisteiksi menneisyyttä koskeville väitteilleen ja tulkitsemiaan prosesseja valottaviksi esimerkeiksi.⁸

Historiankirjoittajan tulisi huomioida, että hän ehdottaa todisteina käyttämiään kohteita aineettomiksi tai aineelliseksi kulttuuriperinnöksi sille yhteisölle, jonka historiaa hän on kirjoittamassa. Viime vuosien historiantutkimuksessa on alettu kysyä usein, kuka tekee menneestä historiaa ja mihin tarkoituksiin historiaa käytetään. Keskusteluja identiteetistä ja vähemmistöjen asemasta ovat värittäneet kiistat historian tulkinnoista ja merkityksistä. Kun historiaa tutkitaan lähteiden avulla ja niiden kautta, on myös historian esitys itsessään lopulta jälki tekijänsä arvoista, tavoitteista ja niistä kysymyksistä, joihin esityksen laatija omana aikanaan etsi vastausta. Historiallisen

⁷ Katajala 1990, 126; Kalela 2000, 90-91, 94-95; Grönholm & Sivula, 2010, 51-52.

⁸ Autio & Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2001, 23; Grönholm & Sivula 2010, 22-23, 26.

esityksen tekijä on aina aktiivinen tulkitsija, joka on jäljen äärellä kysymyksineen ymmärtämässä ja selittämässä mennyttä.⁹

Tutkiessani sodan muistamista veteraanitoiminnan kautta ja veljespiirin merkitystä vähemmistöryhmän identiteetin vahvistamisen näkökulmasta käsin on kyseessä uuden sotahistorian tutkimussuuntaus. 1960-luvulla syntyneen uuden sotahistorian lähestymistavan kansainvälisesti tunnustetuimpana tutkijana on pidetty historian professori Joanna Bourkea, jonka mukaan uuden sotahistorian tehtävänä on omaksua ideoita muilta tieteenaloilta. Uusi sotahistoria lähestyy sodan tutkimista sodan kokemushistorian kautta. Sota ei päättynyt rauhan tultua, vaan jatkui muistoina, kokemuksina ja kokemuksille annettuina uusina merkityksinä. Näin ollen sodan kokemushistoria¹⁰ kuvaa kuinka sodasta on puhuttu ja kirjoitettu. Historiantutkijoiden parissa ei ole kuitenkaan vakiintunutta yhteisymmärrystä uuden ja vanhan sotahistorian selvärajaisesta erosta, joskin historioitsija Peter Karsten on määritellyt uuden sotahistorian yhdeksi tutkimuskohteeksi sodan veteraanit. Yhtenä yhdistävänä elementtinä uutta sotahistoriaa edustavissa tutkimuksissa on se, että ne ovat kiinnostuneita ensisijaisesti yhteiskunnallisesta tai kulttuurisesta ilmiöstä, johon sota on avannut hedelmällisen näkökulman.¹¹ Uusi sotahistoria sopii käsitteenä hyvin tutkielmani näkökulmaksi juutalaisista sotaveteraaneista, sillä sen mukaan sodan tutkiminen on kaikkien sotaan osallisten historiaa, myös vähemmistöryhmien.

Sotaveteraanien toimintaa tutkiessani on hyvä pohtia veteraaniperinnön merkitystä ja muistamisen muutoksen historiaa historiantutkimuksessa, sillä sotatapahtumien muistelemisella on useita tehtäviä. Muistaminen on halunnut lujittaa joko sodan kokeneiden veljeystunnetta tai sillä on ollut tehtävänsä tulevia jälkipolvia, myös historiankirjoittajia ajatellen. Ongelmaksi on muodostunut kysymys siitä, mikä on ”oikea tapa” sodan muistamiselle veteraanitoiminnan parissa. Veteraanien perinnetiedon kerääminen on ollut kertomistyyliiltään hyvin samankaltaista ja yhteenkuuluvuuden lujittajana kertomusperinteeseen on sisäistettyjä normeja siitä, mitä ja miten asioita saa sanoa ja esittää. Sotien muistamisen mahdollisuudet ovat muuttuneet vuosikymmenten saatossa hiljaisesta vaikenemisesta muistelemisen vyöryyn eri julkaisujen muodossa.

⁹ Grönholm & Sivula 2010, 11-13, 26.

¹⁰ Vrt. Suomalainen historiantutkija Tuomas Tepora määrittelee sodan muistamisen historian tutkimisen sodan kulttuurihistoriana, missä sodan muistamista on tarkasteltu kulttuurisena haasteena, joihin ihmiset joutuivat vastaamaan olemassa olevin kulttuurisin keinoin eli muokkaamaan ympäristöstään ymmärrettävää teoksessaan Lippu, uhri, kansakunta. Ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917-1945 2011, 21.

¹¹ Kinnunen & Kivimäki 2006, 17, 21-22, 25, 84-85; Tepora 2011, 21.

Veteraanitoimintaan liittyvien muistojen esiin tuominen on nostanut reaktion siitä, ettei kukaan muu kuin itse sodassa mukana ollut voi kajota sotamuistoihin. ”Jotakin ehkä tietäisin, olinhan siellä minäkin.” -tyyppiset fraasit ovat muuttuneet vaatimattomuudesta ylvästelyiksi ja vaikenemisen vuosikymmenten ajan häpeän korvaajaksi. Toisaalta muutokset kertovat historiankirjoituksen muuttumisesta Suomessa, sillä perinteenkeruun alalla on korostunut yhä enemmän tavallisen ihmisen rooli ja hänen muistamisensa merkitys. Sotaveteraanien määrän vähentyessä ja veteraanityön hiipumisen myötä on alettu puhua ”veteraanien perinnöstä”, mutta mitä sillä oikeastaan tarkoitetaan ja kuka tämän perinnön lopulta saa, on ratkaisematon kysymys.¹²

Keskeisenä käsitteenä tutkielmassani esiintyy useasti Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri. Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit käytti itsestään käsitettä veljespiiri, mutta toisinaan lähteissä puhutaan yhdistyksestä. Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri ei ole koskaan rekisteröitynyt Patentti- ja rekisterihallituksen ylläpitämään yhdistysrekisteriin yhdistykseksi, eikä näin ollen kyseistä veljespiiriä ole koskaan yhdistysrekisterilain puitteissa perustettu eikä lakkautettu.¹³ Tästä syystä käytän tutkimastani veteraanitoiminnan alaosa-asta käsitettä veljespiiri. Esitysteknisistä syistä käytän Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiristä sen pitkän nimen ohella arkistolähteistä nousevia lyhenteitä sotaveteraanit ja veljespiiri. Veteraanitoiminnasta ja siinä mukana olleista henkilöistä kirjoittaessani käytän Kotimaisten kielten keskuksen kielitoimiston sanakirjan yhdenmukaisia synonyymeja: veteraani, sotaveteraani, rintamaveteraani ja rintamamies, kun tarkoitan toisen maailmansodan täysinpalvelleita sotilaita¹⁴.

Tutkielmassani esiintyy keskeisinä käsitteinä identiteettiä kuvaavat sanat Suomen juutalainen ja suomenjuutalainen. Näiden kahden käsitteen välillä on kulttuuriantropologiassa sekä folkloristiikassa tehty merkityksellinen ero. Suomen juutalainen tarkoittaa vähemmistönä Suomessa asuvaa ja Suomen kansalaisena elävää juutalaista erotuksena kaikkien muiden maiden juutalaisista. Suomenjuutalainen on identiteettiä kuvaavana käsitteenä poliittisempi, sillä se tarkoittaa henkilöä, joka identifioituu kulttuurisesti osaksi Suomen valtiota ja suomalaista kansaa, josta hänet

¹² Kinnunen & Kivimäki 2006, 303, 306-307, 309; Jokisipilä 2007, 263.

¹³ PRH 2016.

¹⁴ Vrt. Valtiotieteilijä Kaarle Sulamaan tulkinta eri veteraanikäsitteistä teoksessa Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta 2006, 297 sekä Suomen Sotaveteraaniliitto ry:n näkemys eri veteraanikäsitteistä teoksessa Yhdessä kestäimme. Suomen Sotaveteraaniliitto ry. 40 vuotta 1997, 175-182.

erottaa enemmistöstä vain uskonto.¹⁵ Kotimaisten kielten keskuksen kielitoimiston mukaan käsitteillä ei ole merkityseroa ja niitä voidaan molempia käyttää samassa merkityksessä kirjoitettaessa ja puhuttaessa suomalaisesta vähemmistöryhmästä. Käsite suomenjuutalainen on nykypäivänä vakiintuneempi ja tavallisempi kirjoitusasu kuin Suomen juutalainen. Valtaosassa käyttämistäni lähteistä sekä tutkimuskirjallisuudessa ei tehty tarkkaa eroa edellä mainittujen käsitteiden välillä, sillä niitä käytettiin molemmissa merkityksissä ristikkäin. Selkeyden vuoksi käytän juutalaista identiteettiä kuvaavia käsitteitä kielitoimiston antaman suosituksen mukaisesti eli käsitteet Suomen juutalainen ja suomenjuutalainen tarkoittavat samaa asiaa.

Lisäksi tutkielmassani esiintyvät sotaveteraanien toimintaan keskeisesti liittyvät sodan muistamisen ja kokemushistorian käsitteet uhri, sankaruus ja perinne. Uhri ja uhrikuolema tarkoittavat kuvaannollisia käsitteitä kuolemista isänmaan puolesta annettuna uhrina, johon liittyy uhrivalmius eli halu ja suostuvaisuus uhrin antamiseen eräänlaisena isänmaallisena uhrimielenä. Sankaruus ja sankarivainaja merkitsevät rohkeudestaan tunnettuja omiin joukkoihin kuuluneita henkilöitä, jotka ovat saaneet surmansa sotatoimissa, ja jotka ovat haudattuja sankarihautausmaihin. Sankarikuolema on kuolema hyväksyttävän asian puolesta käytävässä taistelussa, missä sodan uhri kokee sankarillisen kuoleman. Perinne ja perinnetyö tarkoittavat sotaveteraanityössä perittyjä tapoja ja käytänteitä eli traditioita, joita on välitetty toiminnan kautta eteenpäin. Perinnetyö on nähty sotaveteraanien muiston vaalimisena, missä on haluttu kunnioittaa veteraanien sotavuosien kokemusta ja työtä sekä pitää sitä arvossa.¹⁶ Kaikista käyttämistäni lyhenteistä on lyhenneluettelo tutkielmani lopussa.

Varsinainen suomenjuutalaisia koskeva akateeminen tutkimus alkoi vasta 1980-luvulla, ja siihen olivat pitkään erikoistuneet vain edesmennyt Åbo Akademin eksegetiikan professori Karl-Johan Illman sekä Helsingin yliopiston seemiläisen kielten emeritusprofessori Tapani Harviainen. Uudempien juutalaisten historiaa käsittelevien teosten kirjoittajien taustat ovat monialaiset, sillä tutkimusta on tehty niin lakitieteissä, yhteiskuntatieteissä, teologiassa sekä seemiläisten kielten ja kulttuurin tutkimuksen parissa. Koska kaikki juutalaisia käsittelevä historia Suomessa on kirjoitettu toisen maailmansodan jälkeen, on tarkastelunäkökulma ollut pitkälti toisen maailmansodan ja holokaustin jälkeisen tilanteen ohjaama.¹⁷

¹⁵ Kotel 2000, 10; Lavonen 2003, 9.

¹⁶ Kielitoimiston sanakirja 2016.

¹⁷ Ekholm 2014, 166, 174.

Juutalaisia ja heidän historiaansa Suomessa on pro gradu -tutkielmien tutkimusnäkökulmina lähestytty eri tavoin ja aihetta on tutkittu monessa eri tiedekunnassa ja eri oppiaineissa. Useimmat juutalaisia käsittelevät opinnäytetyöt ovat lähestyneet aihetta antisemitismin näkökulmasta sekä juutalaiskysymyksen valossa. Historiantutkimuksen näkökulmasta toisen maailmansodan jälkeen perustettuja sotaveteraaniyhdistyksiä ja niiden toimintaa ei ole tutkittu pro graduina lainkaan. Pro graduni aihepiiriä lähellä olevia teemoja on tutkinut Anu Jääskeläinen Suomen ja Pohjoismaiden historiassa Suomen juutalaisten kokemuksista toisessa maailmansodassa. Jääskeläisen pro gradu pohjautui haastattelututkimuksen keinoin pieneen otokseen juutalaisveteraaneista ja heidän antisemitistisistä kokemuksistaan sekä osallisuudestaan talvi- ja jatkosodassa natsi-Saksan aseveljenä. Lisäksi Daniel Weintraub, Kaija Junkkari, Ossi Kuoppala, Anja Hansen sekä Matti H.S. Kinnunen ovat tarkastelleet antisemitismin ja juutalaiskysymyksen aiheita tutkielmissaan. Jukka Hartikaisen ja Teuvo Virtasen pro gradut ovat käsitelleet Viipurin sekä Turun juutalaisten yhteisöjen vaihteita ja Laura Ekholm on tutkinut pro gradussaan Helsingin juutalaisten yrittäjien toimintaa maailmansotien välisenä aikana. Suomenjuutalaista identiteettiä pro gradu -tutkielmissa ovat selvittäneet Helena Lavonen folkloristiikassa, Stiven Naatus systemaattisessa teologiassa ja Jill Kotel kulttuuriantropologiassa.¹⁸

Åbo Akademin judaistiikan dosentti Svante Lundgren on tehnyt vuonna 2001 laajan kyselytutkimuksen juutalaisten kansallisesta identiteetistä Suomessa. Tutkimuksessaan Lundgren selvitti kuinka juutalaiset ovat kokeneet uskonnollisen ja kansallisen identiteettinsä vähemmistöryhmänä ja kuinka he ovat onnistuneet integroitumaan suomalaiseen yhteiskuntaan sekä samalla säilyttämään oman uskonnollisen erityislaatunsa. Yhdysvalloissa Indianan yliopistossa vuonna 1991 väitellyt Sharon Mary Franklin-Rahkonen on väitöskirjassaan *Jewish identity in Finland* tutkinut aihetta samoin kyselytutkimuksen keinoin kuin Lundgren. Uudempi talous- ja sosiaalihistoriallinen näkökulma valtiotieteen tohtori Laura K. Ekholmin tutkimuksissa on tuottanut uudenlaisia tulkintoja juutalaisen vähemmistöryhmän historian kirjoittamisesta osaksi Suomen historiaa. Ekholm on kyseenalaistanut useissa juutalaisten historiaa käsittelevissä tutkimuksissa esitetyn väitteen Suomessa asuneiden juutalaisten kehityksestä suomenjuutalaisiksi vasta talvi- ja jatkosotaan osallistumisen myötä.

¹⁸ Hansen 1967, 1972; Kinnunen 1975; Junkkari 1979; Virtanen 1981; Kuoppala 1982; Hartikainen 1996; Weintraub 1997; Kotel 2000; Lavonen 2003; Ekholm 2004; Naatus 2004; Jääskeläinen A. 2008.

Valtiotieteilijä Hannu Rautkallio on vuonna 1989 kirjoittamassa teoksessaan Suomen juutalaisten aseveljeys lähestynyt aihetta haastattelututkimuksella sotaveteraanien omista sotakokemuksista käsin. Rautkallion tutkimuskysymykset painottuivat erillissotateemaan ja juutalaisten sotilaiden toimintamahdollisuuksiin natsi-Saksan rinnalla. Rautkallion toteuttama haastattelututkimus on toteutettu Suomen Juutalaisten Sotaveteraanit veljespiirin tuella. Koska erityistä tutkimusta Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiristä ei ole tehty, hyödynnän tutkielmassani muuta veteraanijärjestöjen historiaan pohjautuvaa tutkimusta. Suomen sotaveteraanien historiaa on tutkittu viime vuosina, sillä historian tutkija Ari Uino on kirjoittanut sotaveteraaneja käsittelevän historiateoksen vuonna 2014 sekä valtiotieteilijä Kaarle Sulamaa vuonna 2007 historiateoksen Suomen Sotaveteraaniliiton toiminnasta. Tutkielmassani käyttämän suuren tutkimuskirjallisuuden kokoelman muodostavat valtakunnallisten veteraaniliittojen ja -järjestöjen omat historiikit sekä uudemmat sotahistorialliset tutkimukset, joissa käsitellään sodan muistamisen perinnettä, kokemushistoriaa ja sodasta tehtyjä uusia tulkintoja.

1.3 Juutalaisten osallistuminen Suomen sotiin vuosina 1939-1945

Ensimmäisen ja toisen maailmansodan välissä Suomessa asui noin 1700 juutalaista, joista useimmat elivät Helsingissä, Turussa ja Viipurissa. Juutalaisten seurakuntien toiminta vakiintui vuonna 1918 annettujen kansalaisoikeuksien jälkeen ja juutalaisyhteisön sisäinen nousu oli nopeaa sekä taloudellisesti että sosiaalisesti. Suomeen tullessaan juutalaiset puhuivat äidinkielenään jiddiä ja venäjää, mutta Helsingin ja Turun juutalaisten parissa oli alkanut jo 1870-luvulla voimakas ruotsalaistuminen, ja vuonna 1930 kaikki Helsingin juutalaiset ilmoittivat äidinkielekseen ruotsin. Kadottaessaan juutalaisen kielen, jiddiä, juutalaiset menettivät samalla identiteettiään yhdistävän tekijän. Uskonto ja tietoisuus omasta juutalaisuudesta jäivät ruotsin kielen rinnalla ainoiksi yhdistäviksi tekijöiksi. 1930-luvun alussa suurin juutalaisyhteisö muodostui Helsingin juutalaisista, joita oli noin 1100. Seurakunnan jäsenten asuminen oli keskittynyt tiettyihin kantakaupunginosiin, ja yhteisö oli talvisotaa edeltävinä vuosina monin tavoin eristäytynyt suomenkielisestä yhteiskunnasta. Turun ja Viipurin juutalaisissa seurakunnissa oli molemmissa noin 300 jäsentä, joista Turun juutalaisuus oli

vahvasti ruotsinkielistä ja voimakkaammin kauppaan ja teollisuuden harjoittamiseen suuntautunutta kuin suomenkielistyneessä Viipurin juutalaisessa seurakunnassa.¹⁹

Juutalaisten sotilaiden joukko talvi-, jatko- ja Lapin sodassa oli koostumukseltaan hajanainen, kun tarkastellaan heidän sosiaalista ja koulutustaustaansa. Monet juutalaiset työskentelivät ammatiltaan valmisvaatteiden maahantuonnin ja jälleenmyynnin parissa liikemiehinä, varsinkin narinkkojen eli torilla käytettyjen vaatteiden ja rihkaman myyntikojujen lakkauttamisen jälkeen 1930-luvulla. Lukion käyneiden ja yliopistokoulutuksen saaneiden juutalaisten osuus kasvoi 1900-luvun alusta lähtien tasaisesti ja varsinkin seurakuntien johtohahmoista monet olivat akateemisesti koulutettuja, kuten lääkäreitä, lakimiehiä ja insinöörejä. Valtaosa juutalaisista eli 1930-luvulla vielä varsin vaatimattomasti.²⁰

Talvisodan syttyminen sai aikaan Helsingin juutalaisen seurakunnan hengellisessä tilassa kolauksen, sillä seurakuntaa kymmenen vuotta palvellut rabbi Federbusch pakeni venäläisten pelossa maasta. Ennen poistumistaan hän siunasi sotaan lähteneet juutalaismiehet vakuuttaen sotilaille, että he lähtivät puolustamaan Suomen itsenäisyyttä. Talvisotaan osallistuminen ei tuottanut juutalaisille ideologista ongelmaa, kuten Helsingin juutalaisen seurakunnan julkaisemasta Hatikwah-lehden artikkelista otsikolla: ”Kansakunnan kanssa isänmaan puolesta synnyinmaan rajojen sisällä” vuodelta 1935 käy ilmi:

*”Me Suomen juutalaiset olemme ja pysymme Suomen kansan, suomalaisen kulttuurin ja suomalaisen synnyinmaamme uskollisena osana. Olemme valmiit ... taistelemaan uskollisesti rintaa rinnan suomalaisten veljiemme kanssa, vuodattamaan verta ja kuolemaan sen maan puolesta, jota olemme oppineet rakastamaan ja sen kansan puolesta, jota kutsumme omaksemme.”*²¹

Juutalaisten yhteiskunnallisessa osallisuudessa sotilaallisuus näkyi eri tavoin, ja suhtautuminen suojeluskuntatoimintaan jakoi juutalaisia. Useat juutalaiset olivat asenteiltaan torjuvia suojeluskuntatoimintaa kohtaan, mutta jotkut olivat sotien välisenä aikana mukana toiminnassa, jopa komppanian päällikkönä, kuten jatkosodassa palvellut reservin kapteeni ja ainoa sodan aikana pataljoonaa komentanut juutalainen Salomon Klass. Ääriesimerkki suomalaiseen nationalismiin suhtautumisesta on kahden

¹⁹ Illman & Harviainen 1987, 142; Rautkallio 1989, 35, 41, 43-44; Harviainen 1999, 338-339; Muir 2000, 139-140; Harviainen & Illman 2001, 298; Turtiainen 2003, 173.

²⁰ Rautkallio 1989, 43; Torvinen 1989, 112-113; Kantor & London-Zweig & Muir 2006, 105-106, 113.

²¹ Torvinen 1989, 128; Smolar 2003, 77.

juutalaismiehen osallistuminen Lapuan liikkeen talonpoikaismarssiin heinäkuussa 1930. Talvisotaa edeltävinä vuosina lähes kaikki Helsingin juutalaiset miehet palvelivat varusmiehinä Uudenmaan ruotsinkielisessä rykmentissä Santahaminassa. Juutalaisten osuus puolustusvoimissa sotia edeltävänä aikana ei ollut merkittävä, eivätkä he pyrkineet aktiivisesti sotilasuralle, sillä juutalaiset kokivat puolustusvoimien taholta antisemitismiä. Vuodesta 1933 aina talvisotaan asti useiden varusmiespalvelusta suorittavien juutalaisten oli lähes mahdotonta päästä Reserviupseerikouluun. Juutalaisvastaisuus ei saavuttanut Suomessa 1930-luvulla kovin laajaa suosiota, ja suurimmalle osalle suomalaisista juutalaiskysymyksellä ei ollut mitään merkitystä.²²

Kun talvisota syttyi 30. marraskuuta 1939, joutuivat Suomessa asuneet juutalaiset lunastamaan aikaisemman lupauksensa isänmaansa puolustamisesta. Kaikkiaan 171 asevelvollista juutalaismiestä palveli puolustusvoimissa eri tehtävissä, ja heistä valtaosa rintamajoukoissa. Vain kaksi juutalaismiestä ei osallistunut toisen maailmansodan sotatoimiin rintamalla, sillä toinen heistä toimi siviilipalvelustehtävissä ja toinen räätälöi asusteita sotilaille. Monien juutalaisveteraanien myöhempien muistelmien mukaan talvisota teki lopullisesti juutalaisista suomalaisia ja he kokivat sodan ”itsenäisyssotanaan”. Lähes kaikkien talvisotaan osallistuneiden sotilaiden johtopäätös oli, että ”talvisota yhdisti meidät suomalaisuuteen ja Suomeen enemmän kuin mikään historiamme aikaisempi vaihe”. Erikoinen ryhmä talvisotaan osallistuneista Suomessa asuneista juutalaisista olivat ne, jotka olivat saapuneet maahan Venäjän eri osista ensimmäisen maailmansodan jälkeen, ja jotka olivat sodan syttyttyä vielä vaille Suomen kansalaisuutta. Niinpä jotkut pelkällä oleskeluluvalla Suomessa asuvista juutalaisista päätyivät sodassa ulkomaalaisten vapaaehtoisten joukko-osastoon.²³

Juutalaisotilaat oli komennettu eri aselajeihin ja joukko-osastoihin, mutta yksi yhtenäinen yksikkö oli ruotsinkielisistä uusmaalaisista ja helsinkiläisistä koottu jalkaväkirykmentti 10:n kolmannen pataljoonan kolmas komppania. Tästä komppaniasta enemmistö oli juutalaisia sotilaita ja sen vuoksi sotahistoriantutkimuksissa on puhuttu erityisestä ”juutalaiskomppaniasta”, vaikka saman rykmentin muissakin pataljoonissa palveli juutalaisia. Suomen puolustusvoimissa ei ollut mitään yhtenäistä suunnitelmaa juutalaisten palveluspaikan sijoittamisen suhteen, joten ”juutalaiskomppanian”

²² Rautkallio 1989, 45, 47-49, 51-52, Hanski 2006, 412-413; Jakobson 2008, 166.

²³ Rautkallio 1989, 53-54, 61-62; Torvinen 1989, 130; Harviainen 1999, 339-340; Leskinen & Juutilainen 1999, 160; Harviainen 2000, 161; Harviainen & Illman 2001, 299; Smolar 2003, 117; Turtiainen 2003, 174-175; Matrikkeli 2016.

tapauksessa sotilaiden sijoittamisen määräsi heidän kotipaikkansa. Turun juutalaiset olivat talvisodassa pääasiassa sijoitettu varsinaissuomalaisiin rykmentteihin ja ne helsinkiläiset juutalaismiehet, jotka eivät palvelleet jalkaväkirykmentti 10:ssä, olivat eri puolella Suomea olevissa joukko-osastoissa. Juutalaisten lääkäreiden panos talvisodassa oli merkittävä ja heidän lukumääränsäkin suhteellisen suuri.²⁴

Suomen juutalaisyhteisö oli monin tavoin mukana talvisotaan liittyvässä toiminnassa, eikä juutalaisseurakuntien panos koskenut vain sotilaallista osallistumista. Helsinkiläinen juutalaisyrittäjä Suomen Sotilaspukimo Oy valmisti vaatteita upseereille sekä muita asusteita sota-ajan tarpeisiin. Helsingin juutalaisen seurakunnan hallintoneuvoston toimesta oli tehty lokakuussa 1939 keräys seurakunnan jäsenille varojen saamiseksi Suomen puolustuksen avuksi. Vajaassa kolmessa viikossa komitea oli saanut kokoon 396 000 markkaa²⁵, jotka luovutettiin viranomaisille. Talvisodan aikana juutalainen siviilirintama kantoi oman vastuunsa seurakuntien jäsenten ja heidän perheidensä avustamisesta. Helsingissä oleskeli sodan aikana parisataa juutalaista pakolaista, joiden avustamisesta ja myöhemmästä evakuoimisesta maaseudulle seurakunnan jäsenet huolehtivat. Sotavuosina kaksikymmentäkaksi juutalaisnaista toimi Lotta Svärd -järjestössä, Suomen Punaisen ristin apusisarena sairaalassa sekä sotateollisuuden palveluksessa.²⁶

Talvisota päättyi Moskovian rauhaan 13.3.1940 ja sotatoimissa menehtyi yhteensä noin 27 000 henkilöä. Juutalaisotilaiden kaatuneiden määrä sodassa oli neljätoista miestä²⁷, joista kaksi oli Viipurista sekä yksi Turusta. Lisäksi yksi juutalainen siviili kuoli Turun pommituksissa. Viipurin juutalaisen seurakunnan synagoga tuhoutui talvisodan pommituksessa ja kaupungin juutalaiset evakuoitiin Helsinkiin. Juutalaisten kaatuneiden määrä kosketi välillisesti melkein kaikkia Helsingin seurakunnan perheitä, sillä yhteisö menetti yksitoista miestä. Kuolonuhrien määrä lähenteli kahdeksaa prosenttia sotaan osallistuneista, ja oli yksi korkeimpia menetyksiä Suomen seurakunnissa, kun vertailukohteina olivat maan luterilaiset ja ortodoksiset seurakunnat. Juutalaisten kokemalle uhraukselle haluttiin löytää selitys, ja seurakunnan urheiluseura

²⁴ Rautkallio 1989, 56-57; Harviainen 2000, 162; Matrikkeli 2016.

²⁵ Rahamuseon rahanarvolaskurilla vuoden 2015 euroiksi muutettuna 133 400 €, ks. <http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>.

²⁶ Rautkallio 1989, 63-64; Torvinen 1989, 130; Jääskeläinen A. 2008, 17; Matrikkeli 2016.

²⁷ Tarkemmat tiedot: Liite 1.

Makkabi ry:n julkaisemassa talvisodan muistokirjoituksessa asia ilmaistiin näin: ”Jos annat kaikkesi, muttet elämääsi, et ole sillä antanut mitään.”.²⁸

Talvisodassa taistelleet juutalaiset sotaveteraanit järjestäytyivät sodan jälkeen ja aktiivisimmat heistä perustivat vuonna 1943 sotaveteraaniyhdistyksen Finlands Judiska Vapenbrödraförbund eli Suomen Juutalaisen Aseveliliiton, jota ei koskaan rekisteröity yhdistykseksi, eikä se liittynyt jäseneksi Suomen Aseveliliittoon. Juutalainen aseveliyhdistys jatkoi toimintaansa vuoteen 1944 saakka. Jatkosodan syttyminen 22. kesäkuuta 1941 oli sotatilanteena toisenlainen verrattuna talvisotaan. Suomi taisteli Saksan kanssa ja maassa oli saksalaisia joukkoja, ja natsi-Saksan antisemitismi oli tunnettu asia myös Suomessa. Jatkosota ajoi juutalaiset yhteen toisen maailmansodan eriskummallisimmista tilanteista, sillä 298 juutalaista sotilasta taisteli saksalaisten rinnalla Suomen armeijassa. Missään muussa maassa ei tällaista tapahtunut. Juutalaissotilaiden kannalta erikoista oli kaikkien parissa oleva tieto Neuvostoliiton joukoissa olevien uskonveljien suuresta määrästä. Monissa muistelmissa on tullut esille suuri huoli ja epävarmuus tulevaisuudesta, sillä juutalaisten mielestä voitti sodan sitten Neuvostoliitto tai Saksa, niin juutalaiset näkivät itsensä aina häviäjän osassa. Helsingin juutalainen seurakunta kuvasi jatkosodan tilannetta vuoden 1944 vuosikertomuksessaan seuraavasti:

*”Meidän lojaliteettimme Suomea kohtaan asetettiin totisesti kovalle koetukselle, varsinkin kun tiesimme, että jos maan natsistiset piirit saavat yliotteen, meidät Suomen juutalaiset olisi pakotettu samalle kärsimyksen tielle kuin onnettomuusveljemme Saksan valtaamissa maissa ympäri Eurooppaa.”*²⁹

Enemmistö jatkosotaan osallistuneista juutalaissotilaista oli syntynyt vuoden 1919 jälkeen ja sotaan osallistui paljon nuoria miehiä, jotka eivät olleet mukana talvisodassa. Nuorimmat juutalaissotilaat olivat syntyneet vuosina 1922-1926. Suurin osa juutalaisista palveli Helsingistä ja Uudeltamaalta kootussa ruotsinkielisessä jalkaväkirykmentti 24:ssä, jonka miehistö oli pääosin talvisodan jalkaväkirykmentti 10:n sotilaita. Juutalaisilla sotilailla ei ollut omaa kenttäpappia kuten luterilaisilla, ortodokseilla ja roomalaiskatolisilla oli, joten heidän oli hoidettava rintamalla tapahtuva hartaudenharjoituksensa itse. Niinpä nämä 8. divisioonaan kuuluneet jalkaväkirykmentti

²⁸ Minnesskrift 1941, 19-45; Rautkallio 1989, 55-56; Leskinen & Juutilainen 2005, 1152; Matrikkeli 2016.

²⁹ Rautkallio 1989, 144-145; Torvinen 1989, 133, 161, 167; Mäkelä 1997; Cronvall 2002; Smolar 2003, 118; Jakobson 2008, 249; Jääskeläinen A. 2008, 33; Muurinen 2012; Matrikkeli 2016.

24:n juutalaissotilaat rakensivat eturintaman tuntumaan Syvärille kenttäsynagogan, joka oli heidän käytössään vuosina 1942-1944. Korpraali Isak Smolar, lempinimeltään Scholka, oli juutalaissotilaiden keskuudessa keskeinen henkilö kenttäsynagogan pystyttämisessä. Sotilaiden ”temppeli erämaassa” eli likaisenruskeasta pahvista valmistettu ja kamiinalla varustettu synagoga sai lempinimen ”Scholkas shul”. Helsingin juutalainen seurakunta varusti kenttäsynagogan Tooralla, ja kun rintamalla oli hiljaista, sallittiin sotilaiden kokoontua sinne lauantaisin sapatin viettoon jumalanpalvelukseen. Kenttäsynagogassa pidettiin myös ei-hengellisiä aseveli-iltoja ja paikka toimi kerhorakennuksena. Suomen puolustusvoimien päämaja suhtautui ymmärtäen sotilaiden uskonnollisiin tarpeisiin, sillä juutalaisten uskonnolliset pyhäpäivät vahvistettiin lomapäiviksi.³⁰

Sotatoimissa ansioitui jalkaväkirykmentti 24:n lisäksi neljätoista juutalaista lääkintäupseeria, joista aikaisemmin kerrotulle Leo Skurnikille haluttiin saksalaisten toimesta myöntää rautaristi. Kun suurin osa rintamalla taistelleista juutalaissotilaista joutui vähän tai ei ollenkaan tekemisiin saksalaissotilaiden kanssa, olivat lääkintäupseerit muita juutalaissotilaita enemmän tekemisissä saksalaisten kanssa, sillä he hoitivat loukkaantuneita saksalaisia joukkosidontapaikoilla ja leikkauspöydillä. Useissa muistelmissa ja haastatteluissa on noussut esille, etteivät juutalaissotilaat kokeneet rintamalla antisemitismia, eivätkä he kokeneet natsi-Saksan liittolaisuutta mitenkään merkittävänä asiana. Saksalaissotilaat hyväksyivät jopa kenttäsynagogan, eikä sen olemassaolosta aiheutunut minkäänlaisia välikohtauksia. Useimmiten sodan aikainen yhteistyö rintamalla saksalaissotilaiden kanssa johtui juutalaisten hallitsemasta jiddišin eli saksan sukuisen kielen taidosta, eivätkä useimmat saksalaissotilaat edes välittäneet Suomen armeijan juutalaisista sotilaista.³¹

Suomenjuutalaisille sotilaille ja yhdelle lotalle myönnettiin toisessa maailmansodassa urhoollisuudesta saksalaisia kunniamerkkejä, jota ei missään muualla maailmassa tiedetä tapahtuneen. Jatkosodassa taistelleista juutalaisista sotilaista lääkintämajuri Leo Skurnikin lisäksi saksalaisella rautaristillä palkittiin kapteeni Salomon Klass ja päämajan tiedosteluosastolla työskennellyt luutnantti Leo Jakobson, jotka molemmat kieltäytyivät heille osoitetuista kunniamerkeistä. Tilkan

³⁰ Rautkallio 1989, 63, 125, 129-131, 159; Torvinen 1989, 134; Lehti 1991; Harviainen 2000, 161-162; Harviainen & Illman 2001, 299-300; Leskinen & Juutilainen 2005, 133; Jääskeläinen A. 2008, 37; Matrikkeli 2016.

³¹ Rautkallio 1989, 123, 128, 133, 138, 141, 147; Lehti 1991; Mäkelä 1997; Smolar 2003, 158; Jääskeläinen A. 2008, 39; Muurinen 2012; Matrikkeli 2016.

sotilassairaalassa lottana työskennelleen Dina Poljakoffin on kerrottu noudattaneen kutsua saapua rautaristin luovutustilaisuuteen esikuntaan, jonne hän oli uteliaisuuttaan mennyt, mutta katseltuaan rautaristiä hetken oli kääntynyt ja lähtenyt pois.³²

Jatkosodan juutalaissotilaat olivat ikäjakaumaltaan erilaisia kuin talvisodassa. Suurin osa jatkosodan juutalaissotilaista oli nuoria miehiä, jotka olivat sulautuneet paremmin suomalaisväestöön kuin talvisotaan osallistuneiden joukko. Sodissa taistelleet juutalaissotilaat ovat luokiteltavissa Rautkallion tutkimuksen mukaan viiteen eri ryhmään. Sekä talvi- että jatkosodan käyneet miehet olivat vanhempaa ikäluokkaa, jotka olivat kriittisiä jatkosodan tavoitteita kohtaan, mutta joiden lojaliteetti isänmaalle ei joutunut koetukselle. Heille oli tärkeää uskonnollisten traditioiden ylläpito rintamaoloissa, kuten kenttäsynagogatoiminta. Toinen sotilaiden ryhmä muodostui upseereista, aliupseereista ja miehistöön kuuluvista, jotka tekivät parhaansa onnistuakseen suomalaisina sotilaina saksalaisten liittolaisuudesta huolimatta. Kolmantena ryhmänä olivat vähemmistöön jääneet skeptikot, jotka täyttivät velvollisuutensa, mutta jotka kokivat Saksan liittolaisuuden vaikeaksi kysymykseksi. Tässä ryhmässä oli edustettuna akateemisesti sivistyneitä miehiä, jotka seurasivat ulkomaailman ja erityisesti Ruotsin uutisia Suomen sodankäynnistä.³³

Rautkallion tutkimustulos neljännessä juutalaissotilaiden ryhmästä koostui lääkintäupseereista ja -aliupseereista, jotka eivät erotelleet sotilaita kansallisuuden mukaan. Lääkintäupseereiden henkinen ja fyysinen taakka oli raskain, sillä he täyttivät lääkärintiikan vaatimukset tunnollisesti. Viidentenä ja viimeisenä ryhmänä olivat vain jatkosotaan osallistuneet nuorimmat ikäluokat, joista monet olivat ylioppilaita ja suojeluskuntapoikia. Näiden sotilaiden sulautuminen suomalaiseen yhteiskuntaan oli pisimmälle edennyttä. He eivät kokeneet ongelmia liittolaisuudesta saksalaisten kanssa, ja he samaistuivat Suomen sodantavoitteisiin juutalaissotilaista kaikkein selkeimmin. Sota-ajan olot sulauttivat monet ruotsinkieliset juutalaismiehet suomalaiseen yhteiskuntaan. Juutalaissotilaiden identiteetti sotavuosina ja niiden jälkeen määräytyi suomalaisuuden kautta, ja he kokivat olleensa ennen kaikkea suomalaisia sotilaita ja toissijaisesti juutalaisia.³⁴

³² Smolar 2003, 153-157; Jakobson 2008, 224; Skurnik 2013, 341; Matrikkeli 2016.

³³ Rautkallio 1989, 147-149.

³⁴ Rautkallio 1989, 147-149, 154, 156; Lehti 1991; Mäkelä 1997; Muurinen 2012.

Jatkosota päättyi välirauhaan 19.9.1944 ja sotatoimissa menehtyi noin 63 000 henkilöä. Juutalaissotilaiden kaatuneiden määrä oli kahdeksan miestä³⁵, joista seitsemän oli Helsingistä ja yksi Turusta. Juutalaisseurakuntien kotirintama keskittyi sodan aiheuttamiin huoltotehtäviin eli rintamasotilaiden avustamiseen, sodan johdosta kärsimään joutuneiden seurakuntalaisten sekä neuvostoliittolaisten juutalaisten sotavankien auttamiseen niin rahallisesti kuin ruoka-avustuksin. Juutalaispakolaisten avustus oli Helsingin juutalaisessa seurakunnassa keskeisellä sijalla koko jatkosodan ajan. Sodan seurauksena Viipurin juutalainen seurakunta hajosi ja sen jäsenet jäivät evakkoina asumaan pääasiassa Helsinkiin ja Tampereelle. Suomessa toisen maailmansodan aikana asuneista juutalaisista joka neljäs joutui evakkomatkalle ja jättämään kotinsa.³⁶

Jatkosodan päättyminen ja aselevon ehdot määräsivät Suomelle, että suhteet Saksaan oli katkaistava ja maassa olleet saksalaisjoukot oli riisuttava aseista, vangittava ja luovutettava liittoutuneille. Tämän seurauksena syttyi Lapin sota syksyllä 1944. Suomen armeijan vahvuus oli huomattavasti pienempi, suurimmillaan noin 75 000 sotilasta, joista valtaosa oli nuorta ikäluokkaa. Vain seitsemän juutalaissotilasta osallistui Lapin sotatapahtumiin saksalaisia vastaan ja heistä kukaan ei kaatunut rintamalla. Sen sijaan pelko ja huoli saksalaisten sotavangiksi jäämisestä juutalaissotilaiden keskuudessa oli suurta. Varsinaiset Lapin sodan taistelut loppuivat jo vuoden 1944 puolella, mutta viimeiset saksalaisjoukot poistuivat Suomen maaperältä huhtikuussa 1945, jolloin Suomi palasi rauhan aikaan.³⁷

Sodasta palanneet juutalaissotilaat kokivat sodan päätyttyä moraalista ristiriitaa Saksan aseveljenä taistelemisesta. Monen omatunto oli joutunut kovalle koetukselle Euroopan juutalaisten kansanmurhan paljastuttua koko karmeudessaan. Juutalaissotilaiden vaikea dilemma oli aseveljeyden tuntojen purkaminen, sillä he joutuivat kysymään itseltään, mitä sotaa he olivat käyneet ja mikä oli ollut sodan tarkoitus. Monet veteraanit kokivat suurta onnea omasta kohtalostaan, että olivat sattuneet syntymään suomalaisiksi. Helsingin juutalainen seurakunta, joka oli jäänyt vaille hengellistä johtajaa, järjesti kotiutuneille sotilailleen keskustelutilaisuuksia ja moraalista

³⁵ Tarkemmat tiedot: Liite 1.

³⁶ Muistojulkaisu 1990, 6-13; Rautkallio 1989, 163-164; Torvinen 1989, 135-136, 156; Leskinen & Juutilainen 2005, 1152; Laitila 2014, 224.

³⁷ Lehti 1991; Leskinen & Juutilainen 2005, 1094, 1124, 1147-1148; Jääskeläinen A. 2008, 28; Muurinen 2012; Matrikkeli 2016.

tukea. Juutalaismiesten osallistumista sotiin perusteltiin pyhillä kirjoituksilla: ”On parempi kaatua jaloilla seisten kuin elää polvistuneena.”.³⁸

Juutalaisille rintamamiehille ja seurakunnalle symbolisesti merkittävä tapaus oli kaatuneiden muistoksi itsenäisyyspäivänä 1944 Helsingin synagogassa vietetty juhla jumalanpalvelus, jossa paikalla olivat Suomen tasavallan presidentti marsalkka C.G.E. Mannerheim sekä useat Suomen armeijan kenraalit. Tilaisuudessa presidentti Mannerheim luovutti Helsingin juutalaiselle seurakunnalle laakeriseppeleen, jonka nauhoihin oli kirjoitettu: ”Kahdessa sodassa maansa puolesta urhoollisesti taistelleiden juutalaisten sankarivainajien muistoa kunnioittaen Tasavallan Presidentti ja Suomen Puolustusvoimat.”. Jumalanpalvelusta toimittanut ruotsalainen rabbi Elieser Berlinger ylisti ”Mannerheimia lujasta asenteestaan Suomen juutalaisten kohtalonhetkillä”, ja sanoi ”Mannerheimin nimen tulevan kultakirjaimin kirjoitetuksi juutalaisten historiaan.”.³⁹

Mannerheimin kuoltua vuonna 1951 Helsingin juutalainen seurakunta keräsi huomattavan summan rahaa lahjoitettavaksi Mannerheimin Lastensuojeluliitolle kiitokseksi juutalaisten tasa-arvoisesta oikeuksien puolustamisesta sotavuosina. Lukuisten sotaveteraanien muistelmien mukaan Mannerheimia arvostettiin erityisen paljon Suomen juutalaisyhteisössä ja monilla juutalaissotilailla oli ollut se käsitys, että he olivat olleet Mannerheimin erityissuojeluksessa ja näin saksalaisilta turvassa sodan aikana. Tätä oletettua erityishuomiota Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri halusi kauan sotien päättymisenkin jälkeen vaalia, sillä Mannerheim merkitsi juutalaisveteraaneille paljon.⁴⁰

³⁸ Rautkallio 1989, 195; Smolar 2003, 320-321; Jääskeläinen A. 2008, 32.

³⁹ Rautkallio 1989, 196-197; Harviainen 1999, 341; Harviainen 2000, 164; Harviainen & Illman 2001, 301-302.

⁴⁰ KA SJSA Hallinto jhk:n kirje Helsingin ja Turun srk:n jäsenille Iltahuuto-Suurkeräys 1994; Lehti 1991; Mäkelä 1997; Smolar 2003, 11, 162, 323; Lavonen 2003, 132; Jääskeläinen A. 2008, 64-65; Muurinen 2012.

2. Juutalaisveteraanien toiminnan alku ja vakiintuminen

2.1 Veteraanit järjestäytyvät valtakunnallisesti ja veljespiiri syntyy Helsingissä

”Olen tehnyt velvollisuuteni isänmaatani kohtaan. En ole koskaan tullut ajatelleeksi, että mä lähtisin täältä. Mä olen juutalainen, mutta samalla suomalainen.”⁴¹

Näin kuvasi sotaveteraani Samuel Hirschovits omaa identiteettiään vuonna 1991 valmistuneessa Yleisradion dokumentissa *Mekin olemme suomalaisia*. Maassamme 1800-luvulta lähtien asuneet juutalaiset ovat Suomen vanhin kansallinen ja uskonnollinen vähemmistö, joka on onnistunut sekä integroitumaan menestyksellisesti yhteiskuntaamme, että säilyttämään oman erityislaatunsa. Suomen juutalaisväestöä kuvasivat pitkään yhteneväiset erikoispiirteet kuten monikielisyys sekä ammatillinen ja sosiaalinen homogeenisuus. Toisen maailmansodan jälkeen juutalaisvähemmistö kävi läpi suuria muutoksia, sillä viidennes kaikista juutalaisista joutui evakkoon, ja saman verran juutalaisia on vuosien varrella muuttanut Suomesta Israeliin sekä muihin maihin. Viipurin ja Tampereen seurakuntien lakkauttamisen jälkeen juutalaisuus on ollut vahvasti helsinkiläistä, sillä uskonnollinen elämä on keskittynyt Helsingin synagogaan. Ajan myötä juutalaisväestö on kielellisesti suomalaistunut, elämäntavoiltaan moniarvoistunut ja modernisoitunut sekä urbanisoitunut. Assimilaatiokehityksestään huolimatta juutalaiset ovat kyenneet ylläpitämään ja kehittämään vahvat rakenteet, jotka ovat mahdollistaneet juutalaisuuden säilymisen Suomessa. Juutalainen uskonnollinen traditio maassamme on aikanaan muotoutunut niin paikallisten olosuhteiden mukaan, että voidaan puhua omasta erityisestä suomalaisesta juutalaisuuden muodosta.⁴²

Useissa juutalaisia sotaveteraaneja käsitelleissä haastatteluissa sodan kokenut sukupolvi on korostanut erityistä suomalaistumisen kokemusta nimenomaan talvi- ja jatkosotaan osallistumisen myötä. Niinpä useat juutalaiset sotaveteraanit kuuluivat 1960- ja 1970-luvuilla syntyneisiin suomen- ja ruotsinkielisiin veteraanijärjestöihin. Kuitenkin tarve oman juutalaisen sotaveteraaniyhdistyksen perustamisesta koettiin tärkeänä, sillä oman veljespiirin haluttiin takaavan seurakunnan jäsenille samat edut, mitä muihin sotaveteraaniyhdistyksiin kuuluneilla oli. Oman

⁴¹ Lehti 1991.

⁴² Virtanen 1981, 195; Franklin-Rahkonen 1991, 41, 64-66, 137-138, 140-141; Kotel 2000, 58-59, 61, 151; Lundgren 2002, 10, 16, 19, 21-22, 35, 67-68; Turtiainen 2003, 181-182.

veljespiirin perustamisen taustavaikuttimena oli talvisodan jälkeen perustettu Suomen Juutalainen Aseveliliitto, joka lakkauttamisensa jälkeen haluttiin perustaa uudelleen juutalaisia kokoavaksi omaksi yhdistykseksi. Helsingin juutalaisen seurakunnan jäsenten keskuudessa heräsi innostus oman sotaveteraaneja kokoavan veljespiirin perustamisesta ja aloitus toiminnalle tapahtui tammikuun 30. päivä vuonna 1979, kun teollisuusneuvos ja toimitusjohtaja Jussi Nemes kutsui kotiinsa Helsingin Kulosaaren kylään ystävänsä toimitusjohtaja Josef Lefkon ja liikemies Isak Smolarin. Jussi Nemeksen pojan Joel Nemeksen mukaan hänen isänsä koki sotasukupolveen kuuluvana isänmaalliset kysymykset tärkeänä ja oli maanpuolustushenkinen. Veljespiirin pitkäaikaisimman johtokunnan jäsenen sihtööri Harry Matson mukaan juutalaisveteraanit kokivat oman itsenäisen veljespiirin tarpeelliseksi, sillä perustamisen aikoihin heitä oli paljon ja monet olivat aktiivisesti veteraanitoiminnasta kiinnostuneita.⁴³

Juutalaisten sotaveteraanien varsinainen toiminta käynnistyi kuitenkin vasta kaksi vuotta myöhemmin, sillä Harry Matson mukaan viivästys johtui Jussi Nemeksen työkiireistä. Veljespiirin aktiivisina alkuunpanijoina toimivat Helsingin juutalaisen seurakunnan jäsenet Eugen Apter, Mikael Kagan, Josef Lefko, Minu Mizner, Jussi Nemes, Mikko Poljakoff sekä Isak Smolar, jotka olivat koollekutsujina tammikuun 26. päivänä vuonna 1981 lähetetyssä kirjeessä seurakunnan sotaveteraanimiehille ja sodassa palvelleille naisille. Edellä mainituista henkilöistä koostunut toimikunta oli tehnyt alustavaa työtä Helsingin juutalaiseen seurakuntaan mahdollisesti perustettavasta sotaveteraanijärjestöstä tai piiristä. Kokouskutsussa pyydettiin tulemaan runsain joukoin paikalle seurakuntatalossa helmikuun 15. päivänä vuonna 1981 järjestettävään tilaisuuteen, missä Helsingin sotaveteraanit ry:n sekä Suomen Sotaveteraaniliiton toiminnasta oli kertomassa liiton sihtööri Sakari Särkisilta.⁴⁴

Juutalaisten sotaveteraanien järjestäytyminen ensimmäiseen varsinaiseen kokoukseen tapahtui veteraaneille lähetetyn kutsun mukaisesti helmikuussa 1981, missä läsnäolijat päättivät yksimielisesti perustaa oman veljespiirin. Helsingin juutalaisen seurakunnan tiloissa järjestetyssä tilaisuudessa oli läsnä 42 sotaveteraania ja he valitsivat

⁴³ KA SJSA Pöytäkirjat Kirjelmä 1993, jhk kok ptk 24.8.1998; Kirjeenvaihto Päivämäärätön ja allekirjoittamaton kirje otsikolla Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit, SV 8/98 Juutalainen aseveliyhdistys perustettiin jo vuonna 1943; Jäsenluettelot Helsingin Sotaveteraanit ry:n jäsenkortit 1981-2002; Lehti 1991; Mäkelä 1997; Cronvall 2002; Muurinen 2012; Joel Nemeksen haastattelu 11.5.2016; Harry Matson haastattelu 21.5.2016.

⁴⁴ KA SJSA Kirjeenvaihto Kokouskutsu 26.1.1981; Tapahtumat ja toiminta 15-vuotisjuhlan käsiohjelma 29.1.1994; Harry Matson haastattelu 21.5.2016.

keskuudestaan veljespiirille johtokunnan⁴⁵ ja puheenjohtajaksi valittiin teollisuusneuvos Jussi Nemes. Vuoden aikana veljespiiriin liittyi 84 jäsentä. Viisi vuotta toiminnan aloittamisen jälkeen vuoden 1986 toimintakertomuksessa mainittiin erityisesti, kuinka aloitteen veljespiirin perustamisesta tekivät Jussi Nemes, Isak Smolar ja Josef Lefko tammikuussa 1979. Kyseisestä vuosiluvusta vakiintui veljespiirin alkuhetki, sillä vuosia myöhemmin veljespiiri juhlisti toimintansa juhlavuosia laskemalla sen alkaneeksi vuodesta 1979. Oman veljespiirin tarkoituksena oli koota kaikki juutalaiset sotaveteraanit yhteen omaksi ryhmäksi, joka järjestäisi yhteisiä toveri-iltoja, esitelmätilaisuuksia sekä valvoisi sotaveteraanien yhteiskunnallisia ja taloudellisia etuja.⁴⁶

Juutalaisten sotaveteraanien yhdistysaktivoitumisen taustalla olivat Suomessa sodan jälkeisinä vuosikymmeninä tapahtuneet muutokset suhteessa julkiseen sodan muistamiseen sekä asennoitumiseen sotaveteraanien yhteiskunnallisessa järjestäytymisessä. Jatkosodan päättyttyä syksyllä 1944 sodasta palanneita veteraaneja eivät odottaneet voitonjuhlia eikä yhteiskunnan sanallistettu hyväksyntä, vaan he joutuivat pitkälti itse hoitamaan palauttamisensa yhteiskuntaan. Sotaveteraaneista ei käsitteenä edes puhuttu, sillä vain sotainvalidien asema oli tunnustettu valtiovallan toimesta ja sodassa fyysisesti vammautuneita pidettiin sijaiskäräjöinä ja eräänlaisina sankareina. Sodan jälkeisinä vuosina sodasta ja sen kokemuksista vaiettiin monista syistä, sillä traumatisoituneet miehet halusivat torjua kielteiset tunteet. Toisaalta veteraanien järjestäytymättömyyteen yhdistyksi ja sodan muistelun hiljaiselo johtui yksinkertaisesta sotaväsymyksestä ja halusta elää välillä muutakin kuin sotaa ja sen muistoja. Veteraanitoiminnalle ei tästä näkökulmasta katsottuna ollut yhteiskunnallista tilausta. Suullinen muisteleminen lienee täyttäneen pitkään yhteisen muistelemisen tarpeen epävirallisissa ja vapaamuotoisissa joukko-osastokokoumisissa sekä aselajikilloissa, joissa keskityttiin veljes- eli huoltoavun antamiseen heikommassa asemassa olleille entisille aseveljille. Toisaalta toinen maailmansota oli pitkään lähihistoriaa, jonka muiston kivettämiseen ei sodan eläneillä keski-ikäisillä ollut aikaa eikä vielä tarvettakaan.⁴⁷

Juutalaisveteraanien käynnistämisen toiminnan taustalla oli valtakunnallisten sotaveteraaniiyhdistysten synty, joka alkoi paikallisista maansaantiyhdistyksistä 1950-

⁴⁵ Tarkemmat tiedot: Liite 2.

⁴⁶ KA SJSA Pöytäkirjat tkrt 1981, 1986; Tapahtumat ja toiminta 15-vuotisjuhlan käsiohjelma 29.1.1994, 20-vuotisjuhlan käsiohjelma 13.-14.2.1999, 25-vuotisjuhlan käsiohjelma 15.2.2004.

⁴⁷ Honkasalo 2000, 531-532; Kinnunen & Kivimäki 2006, 299-300; Näre & Kirves 2008, 127, 417-418, Uino 2014, 150, 204; Tepora 2015, 311-312.

luvulla, ja joiden pohjalta syntyi vuonna 1957 Rintamamiesten Asuntoliitto ry. Asuntoasioiden hoidosta rintamamiehet siirtyivät 1960-luvulle tultaessa muiden yhteiskunnallisten etuisuuksien ajamiseen. Veteraanien asunto-ongelmia ratkaisemiseksi perustettu Rintamamiesten Asuntoliitto muutti nimensä vuonna 1964 Suomen Sotaveteraaniliitoksi. Uuteen katto-organisaatioon yhdistyivät monet 1950- ja 1960-lukujen taitteessa perustetut sotaveteraanien huoltoyhdistykset, joita jo aikanaan kutsuttiin sotaveteraaniiyhdistyksiksi. Pelko leimautumisesta asevelityön jatkajaksi heijastui pitkään veteraanien keskuudessa, minkä vuoksi julkinen järjestäytyminen ei lähtenyt käyntiin ennen 1960-luvun puoliväliä.⁴⁸

Sotaveteraanien suuri määrä ei tehnyt heistä aatteellisesti yhtenäistä joukkoa. Rauhanoloissa suomalaiset olivat jakautuneet taloudellisesti, poliittisesti ja sosiaalisesti ja jako näkyi myös veteraanien keskuudessa. Suomen Sotaveteraaniliiton syntymävuonna 1964 perustettiin toinen veteraaneja yhteen kokoava liitto eli Suomen Rintamamiesveteraanien Asunto- ja Tukiliitto, joka muutti vuonna 1967 nimensä Rintamamiesveteraanien liitoksi. Valtakunnallisten liittojen väliset suhteet muodostuivat hyvin jännitteisiksi ja jopa kilpailuksi kannattajistaan. Edellytykset liittojen jäsenyyteen kulkivat käsitteen sotaveteraani määritelmän ymmärtämisessä. Rintamamiesveteraanien liitto edellytti jäseniltään heidän olleen sodassa etulinjan miehinä ase kädessä, kun taas Suomen Sotaveteraaniliitto hyväksyi jäsenikseen kaikki laajalla sotatoimialueella toimineet henkilöt, myös naiset. Lisäksi veteraaneista keskenään kilpailevat etujärjestöt erosivat toisistaan asennoitumisessaan puoluepolitiikkaan. Järjestökentän rikkiinäisyys ja liittojen keskinäinen välienselvittely jättivät suuren osan sotaveteraaneista alussa kylmäksi koko veteraanitoiminnalle.⁴⁹

Juutalaisveteraanien yhdistysaktivoituminen johtui osittain Suomen Sotaveteraaniliiton aseman vakiintumisesta veteraanikentässä 1970 -luvulle tultaessa, sillä se oli kasvanut varsin suureksi ja voimakkaaksi järjestöksi. Aloite paikallisten yhdistysten perustamiseksi tuli usein kentältä, mutta valtakunnallinen sotaveteraaniliitto keskittyi 1970-luvun lopun toiminnassaan uusien jäsenyhdistysten perustamiseen, yhdistysten toiminnan aktivoimiseen sekä jäsenhankintakampanjan toteuttamiseen. Suurin osa veteraaneista oli täysin järjestäytymättömiä, sillä juutalaisveteraanien

⁴⁸ Sulamaa 2007, 15-18, 27-28, 30, 34, 42, 148; Tuomisto 2014, 39; Uino 2014, 281, 290.

⁴⁹ Kinnunen & Kivimäki 2006, 299; Sulamaa 2007, 34, 40, 191-192; Tuomisto 2014, 51, 56, 86, 99, 102-103, 119; Uino 2014, 334-336, 346.

aktivoitumisen aikoihin noin 78% suomalaisista sotaveteraaneista ei kuulunut kumpaakaan valtakunnalliseen liittoon.⁵⁰

Oliko ehkä sattuman kauppaa vai Suomen Sotaveteraaniliiton aktiivista rekrytointitoimintaa, että Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri liittyi nimenomaan Suomen Sotaveteraaniliiton alaisen Helsingin sotaveteraanit ry:n veljespiiriksi eikä Rintamamiesveteraanien liiton alaisen paikallisyhdistyksen jäseneksi. Veljespiirin puheenjohtaja Jussi Nemeksen ja johtokunnan jäsenen Josef Lefkon nimissä lähetetty jäsenkirje pohti toiminnan alkuvuosina kuinka omaa veljespiiriä perustettaessa ja Helsingin Sotaveteraanit ry:n alaosastoksi liityttäessä perustajajäsenet eivät tienneet, että Suomessa vaikutti eri poliittista kantaa olevia sotaveteraanien yhdistyksiä. Asia oli selvinnyt heille vasta saatuaan kirjeitä Vaasasta ja Tampereelta asuneilta juutalaisveteraaneilta, jotka kertoivat jo kuuluvansa ruotsinkieliseen tai vasemmistolaiseen yhdistykseen. Juutalaisveteraanien liittyminen poliittisesti oikeistolaisen Suomen Sotaveteraaniliiton alaiseksi veljespiiriksi sai tukea juutalaista identiteettiä käsitelleen Svante Lundgrenin tutkimuksesta, jonka mukaan Suomen juutalaiset ovat olleet poliittisesti vankasti porvareita, eivätkä ole perinteisen länsimaissa vaikuttaneen juutalaisen poliittisen radikalismien perintönä äänestäneet vasemmistolaisemmin kuin mitä heidän sosiaalinen asemansa olisi edellyttänyt.⁵¹

Valtakunnallisten veteraanijärjestöjen riidellessä linjoistaan 1960-luvulla rintamamiesten ja -naisten päällimmäisessä mielessä olivat vanheneminen, vaivat ja toimeentulo, sillä turhautuneisuus sodassa palvelleiden yhteiskunnallisten etuuksien puuttumiseen oli yleistä. Sodan loppumisesta oli ehtinyt kulua kaksikymmentä vuotta ennen kuin veteraanien taloudelliseen ja sosiaalisiin oloihin oli alettu kiinnittää huomiota. Valtion heikko taloustilanne ei ollut suopea sotaveteraanien eläkkeiden uudistamiselle, sillä veteraanien aseman parantamiseksi alkanut lainsäädäntötyö käynnistyi vasta vuonna 1970 voimaantulleella rintamasotilastunnuksella. Seuraavana vuonna säädettiin rintamasotilaseläkelaki, joka oli ensimmäinen pysyväksi tarkoitettu veteraaneja koskeva säädös. Sosiaalipoliittisia uudistuksia edesauttoivat veteraanijärjestöjen esiinmarssi ja järjestäytyneen joukkovoiman käyttö.⁵²

⁵⁰ Sulamaa 2007, 38, 58-59, 64.

⁵¹ KA SJSA Kirjeenvaihto Jussi Nemeksen ja Josef Lefkon jäsenkirje 29.8.1983; Lundgren 2002, 34-35.

⁵² Sulamaa 2007, 42, 46-47, 59, 168; Tuomisto 2014, 60, 72, 133, 138-139; Uino 2014, 302, 309-310, 370, 390-392.

Sotavuodet loivat vahvan sukupolvi-identiteetin sodan kokeneisiin suomalaisiin, sillä sota yhdenmukaisti ihmisten kokemusmaailmaa. Sotavuosia seuranneina vuosikymmeninä ei puhuttu isänmaallisin äänenpainoin veteraanien ja sotainvalidien yhteiskunnallisten etujen hoitamisesta kunniavelkana. Pari vuosikymmentä sana sotaveteraani oli pahasti latautunut, sillä se muistutti ikävällä tavalla sodasta, johon Suomen katsottiin olleen syypää. Sotaveteraanit kokivat sodan jälkeiset vuodet ja etenkin 1960- ja 1970-lukujen ilmapiirin loukkaavana, kun rauhanliikkeet vesittivät veteraanien kokemukset omasta uhriudestaan ja leimasivat heidät sotahulluiksi sukupolveksi. Ilmiötä on myöhemmissä tutkimuksissa analysoitu kulttuuri- ja sukupolvihegemonian kriisinä. Rintamakokemukset yhdistivät sotasukupolvea, kun etäisyys sotaan kasvoi ja maailma sekä arvot ympärillä muuttuivat.⁵³

Juutalaisveteraanit identifioituivat samaan suomalaiseen sotasukupolveen, joiden parissa veteraanitoiminta käynnistyi toden teolla vasta 1980-luvulla. Sotaveteraaniyhdistysten henkilöjäsenmäärät kasvoivat 1980-luvulle tultaessa ja olivat suurimmillaan vuosina 1980-1985, sillä suurin osa veteraaneista liittyi toimintaan mukaan vasta eläkkeelle jäätyään. Veteraanitoiminnasta aktivoitunut ja sodan nuoruusvuosinaan kokenut juutalaissukupolvi edusti usein toisen tai kolmannen polven helsinkiläisiä, mutta he olivat suvuissaan ensimmäisiä Suomen kansalaiseksi syntyneitä ja kasvaneita. Samalla he olivat ensimmäinen sukupolvi, joille suomi tai ruotsi oli äidinkieli ja koulukieli, ja joille vanhempien kotona puhuma jiddiš jäi passiiviseksi lapsuudenkodin kieleksi. Sotasukupolven ikäryhmässä runsas puolet juutalaisista edusti kaksikielisyyttä ja ruotsinkielisten enemmistöstä huolimatta Helsingin juutalaiset ovat vahvasti suomalaistuneet jo 1950-luvulta lähtien.⁵⁴

Yksittäiset juutalaisveteraanit eivät olleet valtakunnallisen Suomen Sotaveteraaniliiton jäseniä suoraan, vaan he kuuluivat liittoon Helsingin Sotaveteraanipiiri ry:n ja sen alaisen Helsingin sotaveteraanit ry:n kautta. Suomen Sotaveteraaniliiton organisaatio on ollut perustamisestaan lähtien neliportainen, missä jäseniä olivat alueelliset sotaveteraanipiirit sekä näiden alaiset paikalliset sotaveteraaniyhdistykset ja kyseisten yhdistysten alaisuudessa toimineet veljespiirit. Kaikki kaksikymmentä kotimaassa toiminutta sotaveteraanipiiriä oli perustettu vuosien 1965-1970 välisenä aikana. Alueellisista piireistä Helsingin Sotaveteraanipiiri ry. oli yksi

⁵³ Kinnunen & Kivimäki 2006, 83, 205-206; Uino 2014, 230-231, 299.

⁵⁴ Franklin-Rahkonen 1991, 65; Harviainen 2000, 160; Muir 2000, 140; Lundgren 2002, 35-36; Sulamaa 2007, 64; Ekholm 2014, 174-175.

maan vanhimmistä, ja yhdistys muutti nimensä vuonna 1993 Helsingin seudun sotaveteraanipiiriksi. Toisin kuin Rintamamiesveteraanien liittoon kuuluneille, Suomen Sotaveteraaniliiton jäsenoikeutta ei ole annettu vuoden 1918 sotaan osallistuneille, vaan pelkästään Suomen sotiin 1939-1945 kutsuttuina, määrättyinä tai vapaaehtoisina osallistuneille.⁵⁵

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri on ollut perustamisestaan lähtien rekisteröimätön yhdistys, joka on toiminut vuonna 1965 perustetun Helsingin Sotaveteraanit ry:n alaisena alaosastona eli veljespiirinä. Veljespiirin rekisteröitymisestä yhdistykseksi käytiin valmisteluja sekä keskusteluja johtokunnan jäsenten keskuudessa, mutta rekisteröitymistä omaksi yhdistykseksi ei koskaan tapahtunut. Veljespiirin johtokunnan pitkäaikaisimman sihteerin Harry Matson mukaan Helsingin Sotaveteraanit ry:n puheenjohtajan kehotuksesta juutalaisveteraanien oli kannattavampaa jäädä alaosastona toimivaksi veljespiiriksi, sillä he olivat oikeutettuja samoihin valtakunnallisiin veteraanietuihin myös paikallisen veljespiirin muodossa.⁵⁶

Juutalaisten sotaveteraanien aktivoituminen oman veljespiirin perustamiseksi lähti liikkeelle käytännön tarpeista. Sodan kokeneita veteraaneja yhdisti suomalainen sotasukupolven identiteetti, ja ikäluokaltaan he olivat ensimmäinen suomalaiseen yhteiskuntaan integroitunut juutalaissukupolvi. Veljespiirin toiminnan käynnistyessä 1980-luvulla veteraanit olivat jäämässä työelämästä eläkkeelle, joten heillä oli aikaa yhdistystoimintaan. Yhteiskunnassa tapahtunut yleinen asenneilmapiirin muutos suhteessa veteraaneihin ja heidän organisoitumiseensa tuki juutalaisveteraanien järjestäytymistä. Koska veteraanien yhteiskunnallisten sosiaalipoliittisten etujen saaminen edellytti valtakunnallisen veteraanijärjestön alaiseen yhdistykseen kuulumista, oli luonnollista, että juutalaisveteraanit järjestäytyivät omaksi veljespiirikseen. Suomen Sotaveteraaniliiton aktiivinen toiminta uusien jäsenien rekrytoitumisessa ja yhdistysten perustamisessa vaikuttivat taustalla.

⁵⁵ KA SJSA Pöytäkirjat Helsingin Sotaveteraanit ry:n hallituksen tiedote 8.2.1984; Sulamaa 2007, 100-101, 113.

⁵⁶ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 30.11.1981, 29.5.1990, 21.8.1990, Helsingin Sotaveteraanit ry:n hallituksen tiedote 8.2.1984; PRH 2016; Harry Matson haastattelu 21.5.2016.

2.2 Ryhmäidentiteettiin sitoutuminen ja säännöt vahvistavat toiminnan

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin toiminta ja päämäärä sen ensimmäisenä kahtena vuotena oli keskittynyt erilaisten aktiviteettien järjestämiseen jäsenilleen kuten esitelmätilaisuuksien pitämiseen, ohjelma- ja retkeilytoiminnan järjestämiseen sekä yhteistyön tekemiseen sotaveteraanijärjestön kanssa avokuntoutuksen ja veljestuen saamiseksi jäsenilleen. Yksi veljespiirin keskeisimmistä toimintamuodoista oli kunniaosoituskäyntien järjestäminen Helsingin Hietaniemen hautausmaan yhteydessä vuonna 1896 perustetulla juutalaisella hautausmaalla, jonne oli toisen maailmansodan aikana perustettu erillinen sankarivainajien⁵⁷ hautaosio. Vuonna 1981 toukokuun 17. päivänä vietettynä kaatuneiden muistopäivänä veljespiiri järjesti ensimmäisen kerran muistotilaisuuden sankarivainajien muistomerkillä. Saman vuoden joulukuun 6. päivänä veljespiiri sytytti ensimmäisen kerran kynttilät kaatuneiden muistoksi ja tilaisuudessa oli läsnä kynttilät lahjoittaneen Helsingin sotaveteraaniyhdistyksen edustaja, Suomen puolustusvoimien edustajia sekä Israelin suurlähettiläs. Tilaisuudella oli lisäksi uskonnollinen luonne, sillä seurakunnan rabbiini piti sankarihaudoilla rukoushetken.⁵⁸

Kaatuneiden muistopäivän, itsenäisyyspäivän sekä myöhemmin puolustusvoimien lippujuhlan päivän kunnianosoituksista Helsingin juutalaisella hautausmaalla tuli veljespiirin vuosittainen perinne, mistä johtokunta teki periaatepäätöksen vuoden 1983 kokouksessaan. Myöhemmin itsenäisyyspäivän kunnianosoituskäynnin yhteyteen liitettiin vierailu Hietaniemen hautausmaan sankarihaudoilla sekä marsalkka Mannerheimin haudalla. Sotien menetykset eivät koskeneet vain helsinkiläisiä, sillä Turun juutalaisesta seurakunnasta kaatui kaksi sotilasta⁵⁹, joiden muistoksi Turun seurakunta on pystyttänyt hautamuistomerkit omalle hautausmaalleen. Turun seurakunta on kunnioittanut kaatuneita juutalaissotilaita tekemällä vuodesta 1943 lähtien kunniakäynnin sankarihaudoille kaatuneiden muistopäivänä.⁶⁰

Juutalaisveteraanien veljespiirin perustaminen sai varapuheenjohtajana toimineen Josef Lefkon kirjoittamaan artikkelin veteraanitoiminnan tarpeellisuudesta Helsingin juutalaisen seurakunnan HaKehila -lehteen vuonna 1984. Lefkon mukaan

⁵⁷ Tarkemmat tiedot: Liite 1.

⁵⁸ KA SJSA Pöytäkirjat tkrt 1981-1982; Kantor & London-Zweig & Muir 2006, 125, 129.

⁵⁹ Tarkemmat tiedot: Liite 1.

⁶⁰ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 4.1.1983; Davidkin et al. 1986, 7; Pehkonen 2008, 82; Kostet & Söderström 2012, 128-129.

sotaveteraanien toiminnassa ei ollut kyse juutalaisten eristäytymisestä, vaan tarkoituksena oli koota yhteen yhteisen kulttuurin ja henkisen kotipaikan omaavat sotaveteraanit. Tärkeänä tehtävänä hän näki oman veljespiirin pystyvän liittämään juutalaisveteraanit suurempaan sotaveteraanijärjestöön, jonka kautta he pääsisivät osallisiksi eduista, joita sotaveteraaneille oli myönnetty. Valtaosa Suomen juutalaisista on perinteisesti ollut seurakuntien jäseniä verrattuna moneen muuhun maahan. Tästä johtuen eri juutalaisjärjestöt kuten veteraanien veljespiiri ovat toimineet seurakuntien sateenvarjon alla ja tämä on vahvistanut juutalaista identiteettiä. Lisäksi Helsingin juutalaisen seurakunnan antama tuki veljespiirin toiminnalle oli sekä taloudellista että henkistä.⁶¹

Vahva sitoutuminen ryhmäidentiteettiin oli vastaus siihen, miksi juutalaisveteraanit eivät jääneet erillisiksi jäseniksi Helsingin sotaveteraaniyhdistykseen, vaan järjestäytyivät omaksi veljespiiriksi. Juutalaisuuden perusolemuksesta heidän itsensä ymmärtämänä on vallinnut tulkinta siitä, että juutalaisuus on muutakin kuin pelkkä uskonto. Laajassa mielessä juutalaisuudella tarkoitetaan juutalaisen elämäntavan ja ajattelun kaiken kattavaa kokonaisuutta, johon on liittynyt paljon muutakin kuin uskonnon harjoittamista tai uskonnollisten määräysten noudattamista. Näin ollen juutalaisuutta ovat olleet perinteet ja yhdyskuntien sekulaarinen eli ei-uskonnollinen toiminta. Juutalaisen itseymmärryksen mukaan uskonto on jossain muodossa aina mukana vaikuttamassa juutalaisten elämään ja heidän ajatteluunsa. Juutalaisuudella on ollut aina uskonnollinen ydin, mutta samalla se on kuitenkin ollut enemmän kuin uskonto. Juutalaisuus on nähty sivilisaationa perinteineen, tapoineen ja kulttuurisine ilmauksineen. Juutalaisen ajattelun mukaan on vaikea tehdä eroa maallisen ja uskonnollisen välillä, sillä kaikessa juutalaisen elämään liittyvässä tuntuu uskonnon vaikutus. Näin ollen juutalaisuus on uskonnollisen elementtinsä lisäksi myös kansallisuus.⁶²

Juutalaisten sotaveteraanien kokoukset järjestettiin lähes aina veljespiirin toimintavuosien aikana Helsingin juutalaisen seurakunnan tiloissa, joskin toisinaan johtokunta kokoontui jonkun jäsenensä kotona. Helsinkiläisten juutalaisten toiminnan sydän on ollut vuodesta 1961 synagogan yhteyteen rakennettu seurakuntakeskus ja siellä toimineet erilaiset yhdistykset. Juutalaisuuden olemuksena ei niinkään ole pidetty seurakunnalle maksettavaa veroa, vaan yhteisöön sitoutumista ja siinä aktiivisesti mukana

⁶¹ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 4.1.1982, tkr 1981-1982; Tapahtumat ja toiminta HaK 1/1984 Suomen juutalaiset sotaveteraanit; Lundgren 2002, 84; Lavonen 2003, 67-68.

⁶² Schwarz & Skurnik & Weintraub 1989, 93-94; Lundgren 2002, 38-40.

toimimista. Suomessa juutalaiset ovat kokeneet oman yhteisön antaneen vahvan merkityksen ja turvan omalle identiteetilleen kuten Kotelin kulttuuriantropologian pro gradun haastateltavat kertoivat.⁶³

Vaikka Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri toimi alusta lähtien Helsingin juutalaisen seurakunnan alaisena ja aktiivisimmat mukana olleet asuivat pääkaupunkiseudulla, näki veljespiiri heti alkuvaiheessa tärkeänä saada toimintaansa mukaan myös Turun juutalaisen seurakunnan sotaveteraanit. Ensimmäisenä toimintavuonna 1981 kävivät johtokunnan puheenjohtaja Jussi Nemes sekä jäsen Isak Smolar vierailulla Turun juutalaisessa seurakunnassa, missä he selostivat veljespiirinsä toimintaa ja pyrkimyksiä sekä kehottivat turkulaisveteraaneja liittymään jäseniksi. Vuonna 1981 lokakuussa tehty Turun retki oli onnistunut, sillä 15 henkilöä liittyi veljespiiriin jäseneksi. Huoli turkulaisten kiinnostumattomuudesta veljespiiriin toimintaa kohtaan jatkui koko 1980-luvun ja johtokunnan yritykset lähestyä turkulaisveteraaneja olivat veljespiiriin toiminnassa aktiivisesti esillä.⁶⁴

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiriin toiminta oli alusta alkaen sen perustajajäsentensä aktiivisen toiminnan varassa. Yksi veljespiiriin perustajista ja sen ensimmäisenä puheenjohtajana toiminut Jussi Nemes (alkuperäiseltä nimeltään Josef Nemeschansky vuoteen 1943 asti) oli vuonna 1917 Turussa syntynyt toisen polven kangas- ja vaatekauppiaan poika, joka muutti perheineen 2-vuotiaana Helsinkiin. Koulutukseltaan Jussi Nemes oli opiskellut Judiska Samskolanissa ja kirjoittanut ylioppilaaksi Helsingin ruotsalaisesta lyseosta, jonka jälkeen hän valmistui sähköinsinööriksi Tekniska läroverket i Helsingforsista vuonna 1939.⁶⁵

Varusmiespalveluksensa Jussi Nemes aloitti kesäkuussa 1939 rannikkotykistössä ja vapautui täysinpalvelleena reserviin 440 vuorokauden jälkeen elokuussa 1940. Talvisodan aikana suoritettuna varusmiespalveluksensa aikana hän kävi reservialiupseerikurssin sekä Reserviupseerikoulun. Nemes kutsuttiin reserviläisenä armeijaan jatkosotaa edeltävänä liikekannalleanon aikana 1941. Hän toimi jatkosodassa Uudenmaan ja Laatokan rannikkoprikaatin ilmatorjuntapatterin päällikkönä, pataljoonan adjutanttina ja kouluttaja-adjutanttina. Jatkosodassa luutnantiksi ylennetty Nemes otti osaa taisteluihin Hangon loholla, Skedössä ja Suursaaren valtauksessa.

⁶³ KA SJSA Pöytäkirjat 1981-2014; Kotel 2000, 109, 112-113.

⁶⁴ KA SJSA Pöytäkirjat tkr 1981, jhk kok ptk 9.5.1988.

⁶⁵ KA SJSA Pöytäkirjat yhd ptk 26.10.1986; Lehtileikkeet HS 1986 Kuolleita: Teollisuusneuvos Jussi Nemes; Ala-Pöllänen 2005, 23-28; SKSbk 2014.

Nemeksen kohdalta sota oli ohi marraskuussa 1944, kun hänet siirrettiin reserviin satojentuhansien muiden sotilaiden tavoin. Henkilökohtainen sotatragedia kohtasi Jussi Nemestä, kun hän menetti isoveljensä Eliksen⁶⁶ jatkosodassa. Nemekselle myönnettiin 4. luokan vapaudenristin mitali vuonna 1943 ja vuonna 1963 hän sai Suomen Leijonan ritarikunnan I luokan ritarimerkin. Jussi Nemeksen vaimo Chaje (omaa sukua Steinbock) työskenteli sodan aikana Lotta Svärd -järjestössä.⁶⁷

Toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1944 Nemeksestä tuli isänsä Benjamin Nemeksen omistaman veneveistämö Ab Vator Oy:n toimitusjohtaja. Oman venetuotannon lisäksi Ab Vator Oy laajensi toimintaansa 1950-luvulla ja muuttui veneveistämöstä laaja-alaiseksi venealan yritykseksi. Nemekselle myönnettiin vuonna 1974 teollisuusneuvoksen arvonimi toiminnastaan suomalaisen veneteollisuuden hyväksi. Oman yrityksensä lisäksi Nemes työskenteli perheen kangastukkuliikkeen johdossa sekä suvun omistamassa Helsingin Verkatehdas Oy:ssä, kunnes jäi eläkkeelle vuonna 1983. Nemes oli aktiivipurjehtija ja hän oli mukana monessa venealan yhdistystoiminnassa koko aikuisikänsä. Jussi Nemes toimi Helsingin Sotaveteraanit ry:n johtokunnassa ja Helsingin juutalaisen seurakunnan luottamustehtävissä.⁶⁸

Juutalaisveteraanien veljespiiri toimi alkuaikoina useita vuosia Suomen Sotaveteraaniliiton sääntöjen mukaisesti ja vasta vuoden 1984 johtokunnan kokouksessa päätettiin laatia omat säännöt valtakunnallisen liiton sääntöjen pohjalta. Johtokunnan laatimat suomen- ja ruotsinkieliset sääntöluonnokset hyväksyttiin vuosikokouksessa maaliskuussa 1987 ja ne sisälsivät 18 pykälää. Sääntöjen mukaan veljespiirin perustamispäivä oli 30.1.1979 ja virallisena nimenä Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit, Finlands Judiska Kriegsveteraner –yhdistys ja kotipaikkana Helsinki. Veljespiirin virallisiksi kieliksi vahvistettiin suomi ja ruotsi. Veljespiirin tarkoituksena oli ylläpitää juutalaisten sotaveteraanien keskuudessa yhteenkuuluvuutta, yhteisvastuuta ja isänmaallista henkeä sekä ylläpitää yhteyksiä niin suomalaisiin kuin ulkomaisiin sotaveteraanijärjestöihin. Toiminnan tarkoituksena oli valvoa jäsentensä yhteiskunnallisia etuja ja tiedottaa lakisääteisistä eduista, joihin veteraaneilla oli oikeus. Veljespiirin tarkoituksena oli valvoa perinteisiä käyntejä juutalaissotilaiden haudoille

⁶⁶ Tarkemmat tiedot: Liite 1.

⁶⁷ KA PV Stamkort Josef Nemeschansky 24.3.1951; SJSA Lehtileikkeet SHL 6/1990 Juutalaisista Suomessa; Ala-Pöllänen 2005, 25; Matrikkeli 2016.

⁶⁸ KA SJSA Lehtileikkeet HS 1986 Kuolleita: Teollisuusneuvos Jussi Nemes; Ala-Pöllänen 2005, 23-28; SKSbk 2014.

sekä ylläpitää yhteyttä eri juutalaisiin järjestöihin. Veljespiirin toiminta ei sääntöjen mukaan ollut poliittista.⁶⁹

Veljespiirin sääntöjen mukaisesti jäseniksi kelpuutettiin kirjallisen hakemuksen täyttänyt juutalaisveteraani, joka oli vapaaehtoisesti, kutsuttuna tai määrättynä osallistunut Suomen sotiin, ja myös naiset pystyivät liittymään jäseniksi täytettyään yllämainitut vaatimukset. Veljespiiriin oli mahdollista liittyä ulkomailla pysyvästi asuva juutalaisveteraani tai Lotta Svärd -järjestössä työskennellyt. Jäsenten velvollisuudeksi määriteltiin suoritettavaksi ne maksut, jotka vuosikokous määräsi. Johtokunta pystyi yksittäiselle jäsenelle myöntämään joko täydellisen tai osittaisen vapautuksen jäsenmaksujen suorittamisesta. Eroaminen veljespiiristä oli mahdollista kirjallisella ilmoituksella johtokunnalle.⁷⁰

Veljespiirin toiminta ja asioiden hoito määriteltiin vuosikokouksen valitseman johtokunnan⁷¹ vastuulle, mihin kuului puheenjohtaja, varapuheenjohtaja, sihteeri, rahastonhoitaja sekä kaksi muuta jäsentä. Puheenjohtajan valitsi vuosittain vuosikokous. Hallituksen toimivalta ja tilivelvollisuus ulottuivat edellisestä vuosikokouksesta seuraavaan. Johtokunta oli kokouksissaan päätösvaltainen, kun se kutsuttiin koolle puheenjohtajan toimesta ja paikalla oli puheenjohtajan tai varapuheenjohtajan lisäksi kolme muuta jäsentä. Veljespiirin päätökset tehtiin yksinkertaisella äänten enemmistöllä ja äänen mennessä tasan puheenjohtajan kanta ratkaisi asian. Veljespiirin nimenkirjoitusoikeus eli valtuus toimia sen nimissä valtuutettiin puheenjohtajalle ja sihteerille tai puheenjohtajalle ja rahastonhoitajalle yhdessä. Raha-asioiden hoitamiseksi määriteltiin tilivuodeksi kalenterivuosi. Äänestäminen vuosikokouksissa tapahtui avoimena ja päätös tehtiin annettujen äänten yksinkertaisella enemmistöllä.⁷²

Veljespiiri kokoontui sääntöjensä mukaisesti yleiskokouksiin johtokunnan kutsusta tai mikäli vähintään kymmenen jäsentä pyysi koollekutsumista jonkin esille tulleen asian käsittelemiseksi. Yleiskokouksen tehtäväksi määriteltiin uuden jäsenen nimitys hallituksesta eronneen jäsenen tilalle. Vahvistettuja sääntöjä voitiin muuttaa vain yleiskokouksen päätöksellä, kun kaksi kolmasosaa kannatti sääntömuutosta. Lopuksi veljespiiri määritteli säännöissään sen toiminnan mahdollisesta lakkauttamisesta, johon

⁶⁹ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 30.9.1984, vkok ptk 22.3.1987; Hallinto Ehdotus säännöiksi §1-3.

⁷⁰ KA SJSA Hallinto Ehdotus säännöiksi §4-6.

⁷¹ Tarkemmat tiedot: Liite 2.

⁷² KA SJSA Hallinto Ehdotus säännöiksi §7-9, §11, §14.

vaadittiin vuosikokouksen kolmen neljäsosan enemmistö. Mikäli veljespiiri lakkautettaisiin, tulisi sen varat ja omaisuus luovuttaa Helsingin juutalaiselle seurakunnalle. Mikäli lakkauttamisen jälkeen joku sotaveteraani olisi taloudellisen avun tarpeessa, tulisi hallintoneuvoston tämä huomioida.⁷³

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiriä ei perustettu vain yhteiskunnallisten etujen ajamiseksi, sillä juutalaisella yhteenkuuluvuudella oli oma merkityksensä. 1980-luvulla perustettu veljespiiri haluttiin nähdä jatkosodan jälkeen lakkautetun Suomen Juutalaisen Aseveliliiton työn jatkajana vahvistamassa ja yhdistämässä juutalaisen identiteetin omaavia sotaveteraaneja. Oman seurakunnan sisällä toimiva veljespiiri oli tärkeä yhdysside sodan kokeneiden juutalaisten keskuudessa. Toisaalta pääkaupunkiseudun juutalaisveteraanien tiiviit yhteydet ja jäsenmäärältään pieni seurakunta sekä sen tuki veteraanien työlle mahdollistivat oman veljespiirin perustamisen. Veljespiiri identifioitui vahvasti helsinkiläiseksi toimijaksi, vaikka sen perustamisen taustalla oli ajatus kaikkien juutalaisten yhteistyön tärkeydestä. Tämän vuoksi veljespiiri halusi turkulaiset veteraanit mukaan toimintaansa. Mikään yhdistystoiminta ei pyörinyt ilman sen aktiivisimpia jäseniä ja kantavia voimia. Tällaisena henkilönä voi ehdottomasti pitää yhtä veljespiirin perustajajäsentä ja veljespiirin ensimmäistä puheenjohtajaa teollisuusneuvos Jussi Nemestä.

2.3. Logo ja lippu liittävät veljespiirin valtakunnalliseen liittoon

1980-luvun puolivälissä juutalaisveteraanien veljespiiri oli vakiinnuttanut toimintansa aktiiviseksi Helsingin juutalaisen seurakunnan alaiseksi yhdistykseksi, kun 19. lokakuuta 1986 veljespiirin perustajajäsen ja ensimmäinen puheenjohtaja Jussi Nemes kuoli 69-vuotiaana. Juutalaisen tradition mukaisesti hautajaiset järjestettiin seuraavana päivänä, missä sotaveteraanit muodostivat kunniavartion ja hautajaisissa oli paikalla Helsingin Sotaveteraaniyhdistyksen edustaja Sakari Särkisilta ja puolustusvoimissa kenraalina toiminut Ensio Siilasvuo. Veljespiirin johtokunnan jäsenen Isak Smolarin ehdotuksesta perustettiin Jussi Nemeksen nimeä kantava rahasto. Marraskuun 1986 loppuun mennessä muistorahastoon oli kertynyt 15 435 markkaa⁷⁴, jotka päätettiin käyttää jäsenten

⁷³ KA SJSA Hallinto Ehdotus säännöiksi §13, §15-18.

⁷⁴ Rahamuseon rahanarvolaskurilla vuoden 2015 euroiksi muutettuna 4874 €, ks. <http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>.

edustusmatkojen osakustannuksien peittämiseksi sekä sosiaalikuluihin. Rahaston varat ja tuotto siirtyivät veteraanien kuntoutustukien avustamiseen vuoden 1999 johtokunnan päätöksellä.⁷⁵

Jussi Nemeksen kuoleman jälkeen veljespiirin uudeksi puheenjohtajaksi nousi yksi sen perustajajäsenistä ja toiminnan alusta varapuheenjohtajana toiminut Josef Lefko (alkuperäiseltä sukunimeltään Leffkovitsch vuoteen 1937 saakka). Lefko oli vuonna 1904 Vaasassa syntynyt hattutehtailija ja kauppias Salomon Leffkovitschin poika, joka oli kirjoittanut ylioppilaaksi Helsingin Nya Svenska Läroverketistä vuonna 1923 ja valmistunut konetekniikan diplomi-insinööriksi Teknillisestä korkeakoulusta vuonna 1928. Josef Lefko oli lukioikäisenä mukana aktiivisesti Helsingin juutalaisen seurakunnan luottamustehtävissä, ja hän edusti seurakunnassa vähemmistössä ollutta oikeistolaista revisionistista suuntausta, missä uskottiin Israelin valtion syntyyn sotilaallisin keinoin. Vuonna 1934 revisionistit perustivat Suomen Sionistiliitto Hazoharin, jonka lehden päätoimittajana Lefko toimi. Suomalaisen urheilun historiassa Lefkoa on pidetty yhtenä 1900-luvun menestyksekkäimpänä suomalaisena jääpallomaalivahtina, sillä hän pelasi aktiivisesti jääpalloa urheiluseura Kiffenin eli Kronohagens Idrottsföreningin riveissä sekä edusti Suomea seitsemän kertaa maajoukkueessa. Lefkon urheilu-uran huippukausi ajoittui vuosiin 1926-1938.⁷⁶

Josef Lefko aloitti varusmiespalveluksensa vuonna 1928 autopataljoonassa ja suoritti Reserviupseerikoulun, jonka jälkeen hän toimi komentajakokelaana pioneeripataljoonassa. Hänet ylennettiin ennen talvisodan syttymistä reservin luutnantiksi. Talvisodassa Lefko toimi huoltokoulutuskeskuksen liikennekomppanian päällikkönä ja jatkosodassa kapteeniksi ylennetty Lefko toimi toimistoupseerina ja autokenttävarikolla moottoriajoneuvojen toimistopäällikkönä. Talvisodan jälkeen vuonna 1943 Lefko oli perustamassa Suomen Juutalaista Aseveliliittoa, jonka puheenjohtajana hän toimi. Lefko kotiutettiin jatkosodan loputtua lokakuussa 1944. Talvisodassa Lefkolle myönnettiin 4. luokan vapaudenristi ja jatkosodassa 4. luokan vapaudenristi miekkoineen ja tammenlehvineen.⁷⁷

⁷⁵ KA SJSA Pöytäkirjat yhd ptk In memoriam 26.10.1986, jhk kok ptk 7.12.1986, 17.12.1998, vkok ptk 22.3.1987, 16.3.1999.

⁷⁶ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 10.11.1986, vkok ptk 22.3.1987; Kirjeenvaihto HS 1.10.2001 Kuolleet: Jääpalloilija myi turkiksia; Lehtileikkeet HaK 2/99 Josef Lefko, 95 Työkaari seurakunnan johtoeimissä kesti 58 vuotta; SKSbk 2010.

⁷⁷ KA PV Kantakortti Josef Lefko 9.4.1949; SJSA Sotaveteraanien asiakirjat Sotilaspassi Josef Lefko; Kirjeenvaihto SV 8/98 Juutalainen aseveliyhdistys perustettiin jo vuonna 1943; Rautkallio 1989, 144-145; SKSbk 2010; Matrikkeli 2016.

Toisen maailmansodan jälkeen Josef Lefko toimi aktiivisesti Helsingin juutalaisen seurakunnan hallintoneuvostossa eri luottamustehtävissä ja seurakunnan puheenjohtajana vuosina 1963-1971. Lefko on ollut juutalaisille tärkeiden rakennus- ja muistomerkkihankkeiden takana kuten vuonna 1953 pystytetyn juutalaisen hautausmaan sankarivainajien⁷⁸ muistomerkin sekä vuonna 1970 pystytetyn holokaustin uhrien muistomerkin saamiseksi Helsingin Malminkadulla sijaitsevaan seurakuntakeskukseen. Elämäntyönsä Josef Lefko teki Helsingin Turkisteollisuuden toimitusjohtajana ja hän toimi aktiivisesti suomalaisen turkisteollisuuden etujärjestöissä.⁷⁹

Uusien jäsenien saaminen veteraanitoimintaan mukaan oli veljespiirin yksi päätehtävistä sen ensimmäisinä vuosina. Toiminnan alkuvuosilta lähteet eivät ole kattavia jäsenmäärän⁸⁰ todelliseen tarkasteluun ja luonnollisesti jäsenmäärä alkoi laskea 1990-luvulta lähtien. Veljespiirin pieni jäsenmäärä näkyi johtokunnan tehtäviin valittujen aktiivisimpien henkilöiden määrässä. Useimmat johtokunnan⁸¹ jäsenet toimivat monta vuotta veljespiirissä aktiivisesti mukana ja monet heistä hoitaen useita tehtäviä peräkkäisinä vuosina. Jäsenistöltään veljespiiri profiloitui hyvin miesvaltaiseksi toimijaksi, vaikka sääntöjen mukaan jäseniksi hyväksyttiin myös sodassa palvelleita naisia. Toisaalta sotatehtävissä toimi vain kaksikymmentäkaksi juutalaisnaista ja useat heistä olivat sodan jälkeen muuttaneet ulkomaille asumaan.⁸²

Useissa veljespiirin toiminnan alkuvuosien kokouksissa nousi huoli turkulaishetimitien vähäisestä kiinnostuksesta juutalaisveteraanien toimintaa kohtaan. Suunnitteilla ollut yhteinen toveri-ilta Turussa ei ollut saanut vastakaikua, ja johtokunta pahoitteli, etteivät turkulaishetimit olleet esittäneet minkäänlaista kiinnostusta heidän työtänsä kohtaan. Johtokunta perusteli veteraanien yhteistyön ja toiminnan merkitystä kaikille Suomessa asuville juutalaiseen seurakuntaan kuuluville tärkeänä työnä. Marraskuussa 1989 johtokunnan jäsenten Isak Smolarin, Salomon Altschulerin, Samuel Hirschovitsin ja Harry Matson vierailu Turun juutalaisten sotaveteraanien järjestämässä veljesillassa toi veljespiirin jäseniksi kauan kaivattuja turkulaishetimitä.⁸³

⁷⁸ Tarkemmat tiedot: Liite 1.

⁷⁹ KA SJSA Kirjeenvaihto HS 1.10.2001 Kuolleet: Jääpallolija myi turkiksia; Lehtileikkeet HaK 2/99 Josef Lefko, 95 Työkaari seurakunnan johtotehtävissä kesti 58 vuotta; Kantor & London-Zweig & Muir 2006, 131; SKSbk 2010.

⁸⁰ Tarkemmat tiedot: Liite 4.

⁸¹ Tarkemmat tiedot: Liite 2.

⁸² KA SJSA Jäsenluettelot Helsingin Sotaveteraanit ry:n jäsenkortit 1981-2002; Hallinto Ehdotus säännöiksi §4; Matrikkeli 2016.

⁸³ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 8.1.1984, 27.2.1984, 30.9.1984, tsnt 1982, tkrt 1982-1983, 1986-1989.

Veljespiirin toiminnan vakiinnuttamiseen kuului oman tunnuksen⁸⁴ hankinta. Asiakirjalähteistä ei löydy tarkkaa tietoa, milloin oman logon suunnittelu lähti liikkeelle, mutta tunnus ilmaantui veljespiirin tuottamaan kirjalliseen materiaaliin 1980-luvun alussa. Veljespiirin sihteeri Harry Matso sekä veteraanitoiminnassa aktiivisesti mukana ollut Samuel Hirschovits pyysivät mainosgraafikoksi opiskelleelta Rikhard Luotolta suunnitteluapua omaa tunnusta varten. Rikhard Luoto asui tuolloin Samuel Hirschovitsin naapurissa ja työskenteli hänen poikansa yrityksessä. Veljespiirin tunnus syntyi Rikhard Luoton mukaan vuonna 1984 ystävänpalveluksena, ja jonka hahmottelussa johtokunnan jäsen Samuel Hirschovits antoi tarkat ohjeet. Veljespiirin sihteerin Harry Matson mukaan tunnuksen malli syntyi hänen ja Samuel Hirschovitsin suunnitteleman mallin pohjalta. Arkistolähteistä löytyi useita luonnoksia veljespiirin tunnukseksi, mutta niissä ei ollut mainintoja tekijöistä.⁸⁵

Veljespiirin käyttämä logo mukaili Suomen Sotaveteraaniliiton käyttämää tunnusta, jonka suunnittelun valtakunnallinen liitto aloitti jo heti ensimmäisenä toimintavuonnaan 1965. Suomen Sotaveteraaniliitto pyysi ehdotuksia liiton tunnukseksi useilta taiteilijoilta, mutta yksikään niistä ei saanut hyväksyntää liitolta. Merkiksi päätettiin ottaa Tampereella vuonna 1964 pidetyn ensimmäisen sotien päättymisen jälkeisen valtakunnallisen veteraanien suurjuhlan tunnus eli lumipukuinen talvisodan soturi. Merkin suunnitteli taiteilija Armas Raunio ja sen viimeisteli mainospäällikkö Jaakko Ketola. Suomen Sotaveteraaniliiton merkissä oli talvisodan vartiosotilaanhahmo linnakkeella, joka symbolisoi maanpuolustusta. Kuvion ympäröi aukoton kenttä, joka muistutti yhteenkuuluvaisuudesta, joka kantoi taistelleita joukkoja. Tunnuksessa oleva linnake viittasi Mannerheimin linjaan ja Salpalinjaan.⁸⁶ Juutalaisveteraanien veljespiirin käyttämä tunnus muistutti likipitään Suomen Sotaveteraaniliiton käyttämää tunnusta muutamien lisäyksin ja muutoksin. Vartiosotilaan päälle oli lisätty juutalaisuuden symboli Daavidin tähti ja ympyrän sijaan talvisodan sotilas oli heraldisesti kilven sisällä.

Suomen Sotaveteraaniliiton piirissä heräsi vuonna 1973 keskustelu järjestön tunnuksen yhdistämisestä veteraanien kuolinilmoituksiin, ja useiden vuosien keskustelujen jälkeen liittohallitus antoi suosituksen merkin käyttämisestä ristin kanssa kuolinilmoituksissa vuonna 1977. Samoin tekivät Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit

⁸⁴ Tarkemmat tiedot: Liite 3.

⁸⁵ KA SJS A Tapahtumat ja toiminta SJS logon luonnospöytäkirjat; Rikhard Luoton haastattelu 10.5.2016; Harry Matson haastattelu 21.5.2016.

⁸⁶ Kärävä et al. 1997, 23; Sulamaa 2007, 34, 248.

vuonna 1989, kun veljespiiri päätti suositella oman tunnuksen⁸⁷ käyttöä veteraanien kuolinilmoituksissa. Veljespiirin oman logon käyttö sanomalehtien kuolinilmoituksissa vakiintui käyttöön hitaasti, sillä tiedon kulkeminen edesmenneitten veteraanien omaisille oli hidasta. Myöhemmin veljespiiri tiedotti valtakunnallisia sanomalehtiä juutalaisveteraanien omasta logosta kuolinilmoituksissa, mutta luopui suunnittelemansa tunnuksen käytöstä vuonna 1998 ja otti käyttöön Suomen Sotaveteraaniliiton tunnuksen, jonka yläpuolella oli erillinen Daavidin tähti symboli. Veljespiirin johtokunta tiedotti muutoksesta suurimpia sanomalehtiä ja tapa vakiintui juutalaisveteraanien kuolinilmoituksiin 2000-luvulle tultaessa.⁸⁸

Oman tunnuksen lisäksi suuri symbolinen arvo oli järjestölipun naulaamisella, vihkimisellä sekä käyttöönotolla. Esikuvana jälleen kerran toimi Suomen Sotaveteraaniliitto, kun ehdotuksen valtakunnallisen liiton lipun aikaansaamisesta teki liittohallituksen työvaliokunnan jäsen Heikki Kuistio syyskuussa vuonna 1966. Kuistion ehdotuksen johdosta Suomen Sotaveteraaniliiton lipun tunnuskuvioksi tuli liiton tilaisuuksissa jo aiemmin käytetty lumipukuisen sotilaan pääkuvio. Suomen Sotaveteraaniliiton lipun suunnittelivat taiteilija Kari Torkler ja toimitusjohtaja Jaakko Ketola. Lipun juhlallinen naulaus tapahtui liittovaltuuston kevätkokouksen yhteydessä 1967, ja lipun vihkiminen liiton perustamisen 10-vuotisjuhlassa lokakuussa 1967 Tampereella. Samalla vihittiin yli kahdenkymmenen paikallisen sotaveteraanipiiriin ja yhdistyksen liput Tampereen hiippakunnan piispan Erkki Kansanahon toimesta.⁸⁹

Veteraanipiirien lippujen vihkimisiä jatkettiin 1960-luvun lopulta eteenpäin yhdistystasolla. Vihkimisen ajankohdaksi valittiin mielellään jokin sotaveteraaneille tärkeä päivä ja lippu saatiin usein lahjoituksena. Juutalaisten sotaveteraanien keskuudessa heräsi ajatus oman lipun hankkimisesta keväällä 1987, kun veljespiirin sihteeri Harry Matso teki ohjelmatoimikunnan kokouksessa ehdotuksen lipusta ja asian käsittelyä jatkettiin jo seuraavassa johtokunnan kokouksessa. Johtokunta käsitteli lippuasiaa koko vuoden 1987 ja valitsi lopulta usean luonnosvaihtoehdon joukosta ja tarjouskilpailun jälkeen kaksipuolisen satiinipainatuksella olevan lipun, joka valmistui vuoden 1988 alussa.⁹⁰

⁸⁷ Tarkemmat tiedot: Liite 3.

⁸⁸ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 3.4.1989, 23.4.1990, 28.5.1991, 27.6.1991; Kirjeenvaihto Kirje HS:lle, HBL:lle, TS:lle ja AL:lle 1.9.1992, jhk:n jäsenkirje 21.10.1998; Tapahtumat ja toiminta Sotaveteraanien kuolinilmoituksia; Sulamaa 2007, 247.

⁸⁹ Kärävä et al. 1997, 115; Sulamaa 2007, 256.

⁹⁰ KA SJSA Pöytäkirjat otk kok ptk 29.4.1987, jhk kok ptk 18.5.1987, 8.6.1987, 26.10.1987, 18.1.1988; Kirjeenvaihto Oy Finlayson Ab Lähetysluettelo 26.11.1987; Sulamaa 2007, 256.

Juutalaisveteraanien veljespiirin lipun naulaus- ja vihkimistilaisuuden suunnittelu alkoi heti lipun valmistumisen jälkeen alkuvuonna 1988 ja juhlatilaisuus järjestettiin syyskuussa. Puheiden ja ohjelmanumeroiden jälkeen suoritettiin juhlallinen lipun naulausseremonia, missä naulaajina toimivat johtokunnan jäsenten lisäksi kutsuvieraat. Sotaveteraaniliiton tradition mukaisesti lippu saatiin lahjoituksena, ja naulaajina toimivat sen lahjoittaneet kauppaneuvos Ruben Jaari sekä ekonomi Joel Nemes. Kutsuttujen naulaajien joukossa olivat Suomen Sotaveteraaniliiton varapuheenjohtaja Antti Hartikka, Helsingin Sotaveteraanipiiri ry:n edustaja Toivo Lehmusvirta sekä Helsingin sotaveteraaniyhdistyksen puheenjohtaja Anto Kiviniemi. Koska lipun vihkiminen oli uskonnollinen rituaali, sen suoritti Helsingin juutalaisen seurakunnan hallintoneuvoston jäsen insinööri Sholem Bolotowsky. Juutalaisen rukoustradition mukaisesti lipun naulaamiseen käytettiin 18 naulaa, koska se merkitsi toorasta nousevaa pyhää Kahdeksantoista-rukousta.⁹¹

Veljespiirin puheenjohtaja Josef Lefko korosti lipunvihkimispuheessaan veteraanien haluavan muistuttaa omalla lipulla tulevia sukupolvia koettelemuksista, joita kansa oli joutunut kärsimään säilyttääkseen vapautensa. Samalla hän sanoi lipun muistuttavan vastuusta ja uskosta tulevaisuuteen sekä yhteenkuuluvuuden tunteesta, joka liitti kansan yhteen sodan ankarina vuosina. Lefko painotti puheessaan, kuinka sotavuodet yhdistivät kansan ja auttoivat selviämään hengissä ja voittamaan sodan mukanaan tuomat koettelemukset. Merkittäväksi koettu veljespiirin oma lippu vakiintui käyttöön loppuvuodesta 1988 lähtien kaikissa juhlatilaisuuksissa, sankarihautausmaalla kaatuneiden muistopäivän ja itsenäisyyspäivän seppelleenlaskutilaisuuksissa sekä Helsingin varuskunnan järjestämissä itsenäisyyspäivän paraateissa. Lippu saatteli kunnianosoituksena juutalaisveteraanin hautajaisissa edesmenneen veljespiirin jäsenen. Oma lippu oli esillä Suomen Sotaveteraaniliitto ry:n vuosittaisilla liittojuhlilla, kuten ensimmäistä kertaa Sotaveteraaniliiton 25-vuotis juhlassa Porissa.⁹²

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit käynnistivät toimintansa 1980-luvun aikana tehokkaasti, sillä veljespiiri järjestäytyi Suomen Sotaveteraaniliiton ja Helsingin Sotaveteraanit ry:n alaisena alaosastona omilla säännöillään, symbolillaan,

⁹¹ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 15.2.1988, 17.4.1988, 9.5.1988, 8.8.1988, 1.9.1988, otk kok ptk 4.8.1988, Kirjelmä lipun naulaus- ja vihkimistilaisuus 5.9.1988; Kirjeenvaihto Kutsu 1.8.1988; Lehtileikkeet PKSV 3/1988 Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien lippu vihittiin, SV 6/88 Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit Lipun naulaus ja vihkimistilaisuus, HaK 4/1988; Turtiainen 2003, 57; Sulamaa 2007, 256; Harry Matson haastattelu 21.5.2016.

⁹² KA SJSA Pöytäkirjat Tapahtumia kirjelmä 7.12.1988, jhk kok ptk 28.8.1989, 29.5.1990, tkrt 1990; Tapahtumat ja toiminta Päivämäärätön Josef Lefkon puhe.

järjestölipullaan sekä säännöllisellä toiminnallaan. Omien sääntöjen laatiminen vahvisti ja vakiinnutti veljespiirin asemaa itsenäisenä alaosastona, sillä se loi selkeät puitteet juutalaisveteraanien toiminnalle. Veljespiirin toiminnan organisoitumisesta kertoi lisäksi ulkojäsenten ahkera rekrytointi turkulaisveteraanien keskuudessa. Veljespiirin aktiivisesti alkanutta työtä ei lamauttanut perustajajäsenen ja ensimmäisen puheenjohtajan Jussi Nemeksen kuolema, sillä uudeksi puheenjohtajaksi valittu Josef Lefko oli ollut aktiivisesti mukana perustamassa jo jatkosodan aikaista Suomen Juutalaista Aseveliliittoa sekä myöhemmin juutalaisveteraanien veljespiiriä.

Veljespiirin halusta saada mukaan toimintaansa kaikki veteraaniasioista kiinnostuneet juutalaiset kertoi alaosaston liittyminen Suomen Sotaveteraaniliittoon. Juutalaisnaiset, jotka olivat ottaneet osaa sotatoimiin, pääsivät veljespiirin toimintaan mukaan, sillä Sotaveteraaniliiton lakea määritelmä veteraaniudesta koski myös naisia. Toisaalta juutalaisveteraanien veljespiiri profiloitui nimensä mukaisesti juutalaisia miehiä kokoavaksi toimijaksi, sillä naisten osuus jäi veljespiirin toiminnassa hyvin ohueksi. Suomen Sotaveteraaniliitto toimi yhdistysasioissa useasti veljespiirille esikuvana, sillä alaosasto toimi valtakunnallisen yhdistyksen säännöillä omien sääntöjensä hyväksymiseen saakka sekä otti käyttöönsä oman tunnuksen, joka myötäili valtakunnallisen sotaveteraaniliiton käyttämää logoa. Veljespiirin oman järjestölipun käyttöönotolla oli suuri symbolinen arvo, sillä lipun naulaus- ja vihkimistilaisuus oli ensimmäinen suuri juhla, jonka Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit järjestivät. Lisäksi oma lippu mahdollisti näyttävän osallistumisen valtakunnallisiin veteraanitapahtumiin kulkueiden muodossa. 1980-luvun aikana veljespiirin toiminta vakiinnutti asemansa juutalaisveteraanien keskuudessa ja alaosasto sai monet yhdistystoiminnan tunnusmerkit käyttöönsä. Perustamista seuranneet alkuvuodet olivat Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin toiminnan tehokasta järjestäytymisen aikaa. Kotimaassa hyvin käynnistynyt veteraanitoiminta sai veljespiirin johtokunnan jäsenet suuntaamaan katseensa seuraavaksi kansainväliselle kentälle.

3. Kansainvälinen yhteistyö ja kotimainen veteraanitoiminta

3.1 ”Te olitte meidän vihollisiamme” – kansainvälisen työn vaikea alku

”Joukko juutalaisveteraaneja seisoo Jerusalemissa Yad Vashemissa, missä palaa ikuinen tuli holokaustin uhrien muistolle. Heidän ympärillään on yli kahdenkymmenen maan juutalaisia, jotka kaikki ovat menettäneet omaisiaan toisessa maailmansodassa. Suomalaiset ovat paikallaolijoista ainoat, joiden perheenjäseniä ei viety keskitysleireille kuolemaan. Ja samalla he ovat ainoat juutalaiset, jotka taistelivat Saksan kanssa yhteistä sotaa. Monet juutalaisveteraanit kantavat mielessään kysymystä: Kuinka meidän sotakokemuksemme ovat hyväksytyjä selityksineen?”⁹³

Huhtikuussa 1988 järjestettiin Jerusalemissa juutalaisten sotaveteraanien viides maailmankokous, johon myös Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri osallistui sihteerin Harry Matson johdolla. Viisipäiväinen tapahtuma keräsi noin 1000 maailman juutalaisveteraania yhteen ja kokouksessa oli pääpuhujina monia arvovaltaisia vieraita kuten Israelin pääministeri Jitzhak Shamir, ulkoministeri Shimon Peres sekä puolustusministeri Jitzhak Rabin. Suomalaisen vastaanotto ei ollut yksiselitteisen helppo muiden juutalaisveteraanien keskuudessa. Törmättyään paikalla olleisiin neuvostoliittolaisiin veteraaneihin olivat heidän kokemansa ensireaktiot tyrmistyneitä. ”Sinä olet ampunut minua kohti Suomen ja Neuvostoliiton sodassa. Kuinka on mahdollista, että te Suomen juutalaiset taistelitte yhdessä saksalaisten kanssa meitä liittoutuneita vastaan?”, kysyi eräs neuvostoliittolainen sotaveteraani Harry Matsolta.⁹⁴

Juutalaisia kautta maailman tuli sodan päätyttyä askarruttamaan kysymys miten saattoi olla mahdollista, että Suomessa juutalainen sotilas taisteli rintaa rinnan natsi-Saksan sotilaiden kanssa. Juutalaisveteraanien maailmankokouksissa ihmeteltiin eivätkö Suomessa juutalaiset tieneet, mitä Kolmannessa valtakunnassa ja sen miehittämällä alueella tapahtui. Monia kysymyksiä risteili maailmankokoukseen osallistuneiden mielessä: ”Eikö kukaan kertonut heille, että juutalaisten tuhoaminen oli Euroopassa täydessä käynnissä? Eivätkö juutalaisotilaat taistelleet Neuvostoliittoa vastaan juuri Saksan voiton puolesta ja näin pitkittäneet Hitlerin valtakautta? Olivatko Suomen juutalaiset sotilaat rotunsa pettureita?”, keskieurooppalaiset juutalaiset kyselivät

⁹³ Rautkallio 1989, 12-13.

⁹⁴ KA SJSA Kirjeenvaihto Kirje veteraaneille ja srk:n jäsenille 23.10.1987, Päivämäärätön kutsukirje the 5th World Assembly of Jewish War Veterans; Tapahtumat ja toiminta The 5th World Assembly of Jewish War Veterans -käsiohjelma 28.2. - 3.3.1988, Harry Matson poimintoja ja näkemyksiä puheista ja keskusteluista 15.4.1988, SHL 15.6.1988 Juutalaisten sotaveteraanien maailmankongressi Jerusalemissa.

toisiltaan. Erityisesti saksalaismiehityksestä kärsineet Norjan juutalaiset kyseenalaistivat juutalaissotilaiden ja -lottien toiminnan sotavuosien Suomessa. Muiden maiden juutalaisten ihmettelyyn vastasi eräs Lotta Svärd -järjestössä työskennellyt seuraavasti: ”Olimme hyvin ihmeissämme näistä kysymyksistä. Olimme ylpeitä, että myös meidät hyväksyttiin liittymään sotaan muiden suomalaisten tavoin.”⁹⁵

Suomenjuutalaisten maine saatettiin kyseenalaiseksi Jerusalemin maailmankongressissa, missä monet eri maiden veteraanit kieltäytyivät kanssakäymisestä suomalaisten osanottajien kanssa. Veljespiirin sihteeri Harry Matso antoi kongressissa lukuisia haastatteluja paikallisille median edustajille suomenjuutalaisten osallisuudesta toisen maailmansodan sotatapahtumiin Saksan rinnalla. Kerrotuksi tulivat kerrasta toiseen juutalaisten kokema marsalkka Mannerheimin erityissuojelus kuin erikoiset tapaukset rautaristin saajista sekä kenttäsynagogan vapaa toiminta rintamalla. Matso korosti kongressissa pitämässä puheessaan, kuinka juutalaiset säästyivät maastakarkotuksilta, sillä he olivat samojen kansalaisoikeuksien piirissä kuin muutkin suomalaiset. Sanomalehti Jerusalemin Postin haastattelussa Matso kertoi, kuinka hän oli ylpeä voidessaan palvella maataan sodassa harmaassa suomalaisessa asepuvussa ja oli ylpeä suomalaisuudestaan. Veljespiirin johtokunta tiedotti suomenjuutalaisten historiasta ja sotatapahtumiin osallistumisesta Israelin tiedotusvälineiden lisäksi myös maan puolustusministeriötä ja jakoi tietoa välitettäväksi eteenpäin muille juutalaisille sotaveteraanijärjestöille.⁹⁶

Kansainvälisissä yhteyksissä muille sotaveteraaneille kerrotut kertomukset saksalaisista kunniamerkeistä kieltäytyneistä juutalaisista kantoivat suurta symboliarvoa. Ne olivat paitsi osoitus solidaarisuudesta omia kohtaan, mutta todiste rohkeudesta ja protesti, joka alistettujen heimoveljien puolesta oli mahdollista esittää. Rautaristeistä kerrotut tosikertomukset ovat toimineet jonkinlaisena hyvityksenä ristiriitaisesta asevelisuhteesta, johon suomenjuutalaiset olivat tahtomattaan joutuneet, ja josta he joutuivat maksamaan sodan jälkeen muiden maiden juutalaisten paheksunnan ja syytökset epälojaalisuudesta juutalaiskansallisuuttaan kohtaan.⁹⁷

⁹⁵ KA SJSA Tapahtumat ja toiminta SV 6.6.1988 Juutalaisten Sotaveteraanien Kongressi; Rautkallio 1989, 11; Mäkelä 1997; Harviainen 2000, 163; Lavonen 2003, 134; Smolar 2003, 159.

⁹⁶ KA SJSA Pöytäkirjat tkrt 1987; Kirjeenvaihto Harry Matson kirje Beit Berl-yhdistykselle Israeliin 3.6.1988; Tapahtumat ja toiminta Harry Matson poimintoja ja näkemyksiä puheista ja keskusteluista 15.4.1988, SV 6.6.1988 Juutalaisten Sotaveteraanien Kongressi, HaK 3/1988 Otsikoimaton lehtiartikkeli; Lehtileikkeet JP 3.3.1988 Veterans express 'solidarity with Israel in these troubled times'; Smolar 2003, 159.

⁹⁷ Lavonen 2003, 127-128.

Juutalaiset sotaveteraanit eivät joutuneet selittelemään sotavuosien tapahtumia ainoastaan ulkomailla vieraillessaan, sillä vaikeita tilanteita tuli esille myös kotimaassa. Juha Muurisen *Marsin vaietut sotilaat* -dokumentissa veljespiirin sihteeri Harry Matso kertoi, kuinka hän opastaessaan yhdysvaltalaista turistiryhmää Helsingin synagogassa sai kuulla heiltä edustaneensa fasisteja oltuaan sodassa samalla puolella saksalaisten kanssa. Matso kysyi häntä fasistiksi nimitelleeltä juutalaisveteraanilta, mitä hänelle olisi tapahtunut, jos olisit kieltäytynyt kutsusta armeijaan, oli turisti sanonut seurauksena olleen kuolemantuomio. Tähän Matso oli puolustautunut vastaamalla, että samoin olisi käynyt myös hänelle. ”Mä oon suomenjuutalainen. Mulla on uskonto juutalaisuutta, mutta mä oon Suomen kansalainen. Mun velvollisuus oli mennä mukaan siihen.”. Matso sanoi ja jatkoi vielä lopuksi: ”Sen mä sanoin heille, että muistakaa yks asia. Suomi ei koskaan ollut sotilaallisessa liitossa saksalaisten kanssa. Vapauden puolesta me taisteltiin, pitääkseen Suomi vapaana.”.⁹⁸

Mutta olisivatko juutalaiset miehet voineet kieltäytyä osallistumasta Saksan rinnalla jatkosotaan? Eivät, vastasi juutalainen toimittaja Rony Smolar, sillä Suomen kansalaiselta se olisi ollut sotilaskarkuruutta. Juutalaissotilailta vaadittiin ylimääräistä rohkeutta taistella yhdessä saksalaisten kanssa. Ajateltiin, että ehkä armeijan ylin johto sittenkin suojelisi juutalaissotilaitaan. Veteraani-ikäisinä juutalaismiehet joutuivat selittelemään toimiaan sillä, että Suomi kävi omaa erillissotaansa itänaapuriaan vastaan ja Suomella sattui vain olemaan Saksan kanssa yhteinen vihollinen. Juutalaissotilaat eivät olleet puolustamassa Saksan etuja eivätkä laajentamassa natsi-Saksan valtaapiiriä. Muiden suomalaisten lailla he taistelivat Suomen itsenäisyyden puolesta mutta myös omasta kohtalostaan. Saman on todennut ministeri Max Jakobson useissa yhteyksissä, kun hän joutui selittämään muiden maiden edustajille juutalaisten osallisuutta Suomen sotatoimiin. Jakobsonin mukaan juutalaiset olivat niveltyneet osaksi suomalaista yhteiskuntaa, ja kutsuntakäskyä noudatettiin, koska se koettiin isänmaallisena velvollisuutena.⁹⁹

Juutalaisveteraanien ja lottien sotatapahtumiin osallistumiselle annetut merkitykset kertoivat suomenjuutalaisten omaksumasta vahvasta kaksoisidentiteetistä. Sotasukupolven identiteetti oli pohjimmiltaan sosiaalista, sillä se juontui kuulumisesta ryhmään, jonka kanssa oli koettu jotain yhteistä. Sosiaalinen identiteetti on voinut

⁹⁸ Muurinen 2012.

⁹⁹ Lehti 1991; Mäkelä 1997; Harviainen 2000, 162-163; Smolar 2003, 159-160; Jääskeläinen A. 2008, 23-24, 31; Muurinen 2012.

vaihdella tilanteesta toiseen, sillä ihmisillä voi olla samanaikaisesti monenlaisia identiteettejä ja kulloinenkin ympäristö on ratkaissut mikä niistä eri tilanteissa on ollut tärkeä. Suomenjuutalaiset ovat kokeneet toisaalta oman juutalaisuutensa hyvin tietoisena ja yleenä asiana, mutta toisaalta ovat määritelleet itsensä samalla suomalaisiksi. Samaistumista Suomeen ja suomalaisuuteen ei ole Lundgrenin juutalaista identiteettiä käsitelleessä tutkimuksessa tulkittu assimilaatioksi, jossa alkuperäinen identiteetti olisi sulautumisen myötä menetetty. Vahva samaistuminen suomalaisuuden kokemuksen kanssa on kertonut juutalaisten integroitumisesta eli enemmistökulttuuriin sopeutumisesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Näin ollen juutalaisveteraanien sukupolvi on tuntenut suomalaisen yhteiskunnan vahvasti omakseen.¹⁰⁰

Kansainvälinen tietämättömyys juutalaisten osallisuudesta toisen maailmansodan tapahtumiin Suomessa sai veljespiirin ensimmäisen puheenjohtajan Jussi Nemeksen aktivoitumaan sotaveteraanien kansainvälisestä yhteistyöstä. Veljespiirin osallistuminen kansainväliseen toimintaan käynnistyi heti alkuvuosina, kun lokakuussa 1982 johtokunnan kokouksessa keskusteltiin osallistumisesta maailman juutalaisten sotaveteraanien kongressiin, The Third World Assembly of Jewish War Veterans tapahtumaan, joka pidettiin helmikuussa 1983 Jerusalemissa. Varsinainen toisen maailmansodan jälkeinen kansainvälinen juutalaisveteraanien aktivoituminen oman maailmanlaajuisen kongressin järjestämiseksi tapahtui ensimmäisen kerran jo tammikuussa 1976 Jerusalemissa, kun siellä pidettiin ensimmäinen maailman juutalaisten sotaveteraanien kokous, The First World Assembly of Jewish War Veterans. Tilaisuus keräsi paikalle yli 2000 veteraania yli kahdeksasta maasta ja se avattiin teemalla ”30. juhlavuosi natsien kukistamiseksi”. Kokouksen tarkoituksena oli myös osoittaa juutalaista solidaarisuutta ja tunnustusta Israelin valtion olemassaololle.¹⁰¹

Maailmanlaajuinen juutalaisveteraanien organisoituminen tapahtui jo kauan ennen kuin Suomen juutalaisveteraanit ottivat kokouksiin osaa. Kansainvälisen yhteistyön takana oli jo 1920- ja 1930-luvuilla käynnistynyt yhdistystoiminta. Juutalaisten sotaveteraaniyhdistysten juuret olivat hyvin vanhat, sillä ensimmäinen organisaatio perustettiin vuonna 1896 New Yorkissa, kun Yhdysvaltojen sisällissodan juutalaisveteraanit perustivat yhdistyksen Hebrew Union Veterans. Ensimmäinen juutalaisia sotaveteraaneja yhteen koonnut kansainvälinen konferenssi järjestettiin

¹⁰⁰ Lundgren 2002, 9, 40-41.

¹⁰¹ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 15.10.1982; Tapahtumat ja toiminta Jussi Nemeksen puhe 1983; JTA 2016; Joel Nemeksen haastattelu 11.5.2016.

Pariisissa vuonna 1935, ja tilaisuudessa oli paikalla noin 400 000 ensimmäisen maailmansodan veteraania. Ennen toisen maailmansodan syttymistä juutalaisveteraanit järjestivät toisen kansainvälisen kongressin Itävallan Wienissä kesällä 1936.¹⁰²

Toinen maailmansota muutti juutalaisotilaiden osallisuuden ja aktiivisuuden sotatoimissa, sillä liittoutuneiden puolella taisteli yli puolitoista miljoonaa juutalaista, joista kolmannes oli puna-armeijan joukoissa ja kolmannes Yhdysvaltojen joukko-osastoissa. Loput sotilasta taistelivat Euroopassa, kuten Puolan noin 100 000 juutalaisotilasta. Kansainvälisessä sotahistoriantutkimuksessa ei juurikaan ole tiedetty juutalaisten osallisuudesta Suomen sotatoimiin. Väärää tutkimustietoa löytyy yhä 2010-luvulla kuten Toronton yliopiston Euroopan juutalaishistorian professori Derek J. Penslarin teoksesta *Jews and the Military: A History*. Tutkimus vakuuttaa virheellisesti, etteivät juutalaisotilaat tappaneet toisia juutalaisia toisessa maailmansodassa lainkaan, sillä akselivaltojen puolella ei taistellut yhtään juutalaista.¹⁰³

Veljespiirin jäsenten osallistuminen kansainvälisiin kongresseihin ei ollut aluksi runsasta, sillä vain puheenjohtaja Jussi Nemes osallistui vuoden 1983 tapahtumaan. Yhteydet kansainväliseen juutalaiseen veteraanitoimintaan oli kuitenkin avattu, sillä veljespiiri sai kutsuja uusiin tilaisuuksiin, kuten vielä saman vuoden marraskuussa Lontoossa järjestettyyn brittiläisten juutalaisten sotaveteraanien AJEX-kokoukseen, The Association of Jewish Ex-Servicemen and Women tapahtumaan. Nemes oli aktiivinen osallistuja kansainvälisessä toiminnassa, sillä hän otti osaa Lontoon AJEX-kokoukseen ja edusti samalla Helsingin Sotaveteraanit ry:tä neljännessä Juutalaisten Sotaveteraanien Maailmankonferenssissa vuonna 1986. Jussi Nemes pyrki maailmankonferensseissa vieraillessaan tuomaan esille juutalaisten osallisuuden Suomen sotatapahtumiin.¹⁰⁴

Kansainvälisessä veteraanitoiminnassa puheenjohtaja Jussi Nemeksen kuoleman jälkeen aktivoitui erityisesti veljespiirin pitkäaikainen sihteeri Harry Matso, joka osallistui useaan otteeseen Jerusalemissa järjestettyihin juutalaisten sotaveteraanien tilaisuuksiin. Harry Matso (alkuperäiseltä sukunimeltään Mattsoff vuoteen 1950 asti) oli

¹⁰² Penslar 2013, 161-163; JWV 2016.

¹⁰³ Penslar 2013, 207. Vrt. Penslar 2013, 165, jossa hän kirjoittaa seuraavasti: ”During the Second World War the motif of Jew killing Jew in battle disappeared, not because of a decline in transnational Jewish solidarity – far from it – but because, so far as Jews in the Allied nations were aware, there were no Jews in the Axis armies.”

¹⁰⁴ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 4.1.1983, 7.3.1983, 8.8.1983, vkok ptk 8.1.1984, tkrt 1986; Kirjeenvaihto Kirje matkasta 30.12.1985; Tapahtumat ja toiminta World Assembly to Commemorate Jewish Resistance and Combat During World War II -käsiohjelma 2.-6.10.1983, Jussi Nemeksen puhe 1983, The 4th World Assembly of Jewish War Veterans käsiohjelma 23.-27.2.1986; JP 2.3.1986 Jewish Veterans look back from both sides.

sukujuuriltaan puolalainen, joka syntyi kolmannen polven helsinkiläisenä vuonna 1924. Koulutukseltaan Matso oli keskikoulun käynyt ja talvisodan aikana hän toimi alaikäisenä vapaaehtoisena Helsingin väestönsuojelutyössä sekä ilmapuolustuksessa. Varusmiespalveluksensa Matso suoritti jatkosodan aikana vuosina 1942-1944 jalkaväen koulutuskeskuksessa sotilasarvoltaan sotamies. Jatkosodassa Matso osallistui taisteluihin Äänislinnassa ja haavoituttuaan rintamalla hän joutui sotasairaalaan. Sodan loppuvaiheessa Matso päätyi Kannakselle, kunnes joukkojen perääntyminen alkoi kesäkuussa 1944 Vuosalmen ja Äyräpään kautta. Matso siirrettiin sodan loppuajaksi henkilötäydennyskeskuksen kotijoukkojen esikuntaan, mistä hän vapautui marraskuussa 1944 palveltuaan yhteensä 332 päivää. Sodasta palattuaan Matso toimi turkisan yrittäjänä ja eläkkeelle jäämiseensä vuoteen 1987 saakka Leijos Oy:n tekstiiliraaka-aineita maahantuovan osaston päällikkönä. Harry Matsolle on myönnetty harvinainen Suomen Olympialainen ansiomitali, Sotaveteraanien Ansioristi, Puolustusvoimien kultainen Ansiomitali sekä Suomen Valkoisen Ruusun I luokan mitali kultaristein.¹⁰⁵

Veljespiirin sihteerin Harry Matson ja johtokunnan tekemä tiedotustyö liittoutuneiden puolella taistelleiden juutalaisveteraanien ymmärryksen voittamiseksi suomalaisten näkökantojen puolelle osoittautui vaikeaksi. Kuinka selittää mahdotonta tapahtumaa mahdolliseksi ja voittaa samalla muiden juutalaisten luottamus puolelleen, oli veljespiirin kansainvälisen työn suurin haaste 1980-luvulla. Alkuvaikeuksista huolimatta yhteistyö kansainvälisessä sotaveteraanitoiminnassa käynnistyi veljespiirin aktiivisen puheenjohtajan Jussi Nemeksen ansiosta ja hänen kuolemansa jälkeen työstä kiinnostui erityisesti veljespiirin sihteeri Harry Matso, joka pyrki tuomaan aktiivisesti esille juutalaisten yhtenäiset pyrkimykset Suomen itsenäisyyden puolustajina sotavuosina. Vaikka veljespiiri tiedotti aktiivisesti juutalaisten osuudesta Suomen sotavuosien tapahtumiin, väärää akateemista tutkimusta juutalaissotilaiden osallisuudesta akselivaltojen puolella esiintyy yhä.

¹⁰⁵ KA PV Stamkort Harry Matso 1.4.1946; SJSA Pöytäkirjat tkrt 1992; Kirjeenvaihto Harry Matson kirje Jacques Weisserille; Tapahtumat ja toiminta Päivämäärättömät ja nimeämättömät artikkelit vuodelta 2004: Harry Matso 80 vuotta, Harry Matso vakuuttaa: ”Sotaveteraanijärjestön toiminta ei ole ollut päivääkään tylsää”; Jääskeläinen A. 2008, 43-44; VP 2016.

3.2 Juutalaisveteraanien kokemus: Israel yhdistää, sodan tulkinta erottaa

Kaikille juutalaisveteraaneille Suomen sotakokemukset toisessa maailmansodassa eivät jääneet viimeisiksi, sillä vuoden 1948 Israelin itsenäisyysotaan osallistui 26 suomalaista, joista 15 oli ollut sotatoimissa rintamalla. Ison-Britannian antaman Balfourin julistuksen sekä Yhdistyneitten Kansakuntien päätöksellä vuonna 1947 perustettu Israelin valtio ajautui viiden arabivaltion kanssa sotaan. Israelin itsenäisyysotaan lähti mukaan huomattavan suuri suomalaisten ryhmä, kun vastaavasti Ruotsin juutalaisista mukana oli vain muutama, vaikka heidän lukumääränsä oli kuusinkertainen suomenjuutalaisiin verrattuna. Juutalaiset sai liikkeelle sitoutuminen Israelin itsenäisyyden puolesta taistelevaan kansainväliseen sionistisen liikkeen ideologiaan, missä ajateltiin ratkaisun juutalaisten hajaannuksessa elämiseen löytyvän juutalaisvaltion perustamisesta Palestiinaan. Kaipaus Siioniin eli unelma Palestiinaan palaamisesta oli elänyt juutalaisten mielissä hajaannuksen ajan ennen Israelin valtion perustamista.¹⁰⁶

”Me kokoonnuimme pohtimaan asiaa ja päätimme, että meidän on lähdettävä Israeliin vapaaehtoisina auttaaksemme veljiämme siellä kohtalokkaana ajanjaksona. Meitä oli noin 30 nuorta Suomen juutalaisia ja vanhimmat joukostamme olivat ehtineet saada sotilaallista koulutusta Suomen armeijassa.”. Näin kertoi liikemies Moshe Wardi, joka oli palvellut toisen maailmansodan aikana Suomen laivastossa ja sotilaskoulutuksensa vuoksi päätyi itsenäisyysodassa Israelin laivastoon kolmen muun suomalaisen tavoin. Israeliin sotimaan lähteneiden joukossa oli myös neljä naista, useimmat heistä aviomiestensä mukaan lähteneitä. Suomalaiset vapaaehtoiset viipyivät Israelissa vuoden ajan, ja palattuaan Suomeen heillä oli hyvin vahva tunne siitä, että osallistumalla sotaan israelilaisten veljiensä rinnalla he olivat antaneet pienen panoksensa uuden valtion olemassaolon varmistamiseksi. Israelin itsenäisyysodan juutalaisotilaat kohtasivat Palestiinassa jälleen suomalaisittain katsoen erikoisia aseveljiä eli entisiä vihollisia neuvostoliittolaisia, jotka juutalaisuutensa takia olivat tulleet Palestiinaan ja osallistuivat nyt sotatoimiin suomalaisten rinnalla yhteistä arabivihollista vastaan.¹⁰⁷

Juutalaisten keskuudessa sionismi sai Suomeen rantauduttuaan nopeasti vankan jalansijan ja se on ollut osa juutalaisten arkea heidän maahan tulostaan lähtien.

¹⁰⁶ Rautkallio 1989, 144, 242; Torvinen 1989, 175-176; Harviainen & Illman 2001, 39, 199, 203, 205; Lundgren 2002, 75; Lavonen 2003, 133; Jääskeläinen J. 2008, 185-187, 213-214, 280; Matrikkeli 2016.

¹⁰⁷ KA SJSA Sotaveteraanien asiakirjat ESS 17.5.1998 Suomalaiset vapaaehtoiset: Halu auttaa Israelia sai unohtamaan vaarat; Lundgren 2002, 75; Lavonen 2003, 134; Matrikkeli 2016.

Juutalaisten kiinnostus sionismia kohtaan on selitetty johtuneen verrattain myöhään omaksutusta valtakulttuurin identiteetistä. Yhteiskunnalliset ja historialliset tapahtumat, jotka sitoivat juutalaiset tiiviimmin Suomeen, tapahtuivat vasta toisen maailmansodan myötä. Suomenjuutalaisilla on ollut kiinteät yhteydet ja läheinen suhde Israeliin heti sen syntymästään asti. Myös juutalaiset, joilla ei ole ollut minkäänlaista aikomusta muuttaa Israeliin, ovat kokeneet suurta yhteenkuuluvuutta juutalaisvaltion kanssa. Suomen juutalaisissa seurakunnissa on vietetty Israelin itsenäisyyspäivää ja Israelin suurlähettiläs on ollut usein vieraana synagogassa ja seurakuntakeskuksessa järjestetyissä tapahtumissa. Suomessa juutalaisten virallisia suhteita Israelin valtioon on edustanut katto-organisaationa toiminut Suomen Juutalaisten Seurakuntien Keskusneuvosto, joka on ollut World Jewish Congressin sekä World Zionist Organizationin jäsen. Suomenjuutalaista identiteettiä käsittelevät tutkimukset ovat korostaneet yhteenkuuluvuuden tunnetta Israelin kanssa tärkeänä juutalaisuuden kokemukselle.¹⁰⁸

Kuten aiemmin on tullut mainittua, veljespiirillä oli pysyviä jäseniä myös ulkomailla, erityisesti Israelissa¹⁰⁹, minne oli toisen maailmansodan jälkeen muuttanut useita juutalaisperheitä Suomesta. Vuonna 1983 veljespiirissä päätettiin hankkia yhteyshenkilö Israelissa asuvien veteraanien asioiden hoitoa varten. Yhteydenpito tapahtui kirjeitse ja veljespiiri tiedotti sitä kautta erilaisista veteraaneille kuuluvista eduista. Israelissa asuneet juutalaisveteraanit toimivat veljespiirin alaisuudessa vuoteen 1998 asti, jolloin he järjestäytyivät omaksi yhdistyksekseen.¹¹⁰

Veljespiirin johtokunnan jäsenet osallistuivat lukuisiin Israelissa järjestettyihin juhlallisiin sotaveteraanien edustustilaisuuksiin, kuten vuonna 1987 Suomen suurlähettilään Osmo Väinölän toimitiloissa Tel-Avivissa jaettiin neljälletoista Israelissa asuneelle veteraanille Suomen Puolustusvoimien tammenlehtvämerkit. Kahden maan kansalaisen identiteetti näkyi juutalaisveteraanin muistoissa, kun tilaisuudessa puhunut veljespiirin johtokunnan jäsen Eugen Apter vertaili Suomen ja Israelin vapauden tavoittelua taistelussa lukumäärältään ylivoimaisia naapureita vastaan. Apterin mukaan läsnä olevat veteraanit olivat palanneet esi-isiensä Israeliin, mutta joiden ajatukset kulkeutuivat Suomeen ja kaatuneitten tovereittensa luo.¹¹¹

¹⁰⁸ Franklin-Rahkonen 1991, 136-137; Kotel 2000, 75-76, 78-79; Lundgren 2002, 26, 75-76; Lavonen 2003, 42-43, 50, 135; Turtiainen 2003, 181; Naatus 2004, 48-49, 96-97, 101.

¹⁰⁹ Tarkemmat tiedot: Liite 4.

¹¹⁰ KA SJS Pöytäkirjat jhk kok ptk 8.8.1983; Kirjeenvaihto Israelin juutalaisveteraanien kirje SJS:lle 29.1.1998.

¹¹¹ KA SJS Pöytäkirjat jhk kok ptk 18.1.1987, 31.3.1987, 15.11.1987; Tapahtumat ja toiminta Päivämäärätön Eugen Apterin kirjoitus ”Tammenlehtiä Israelissa”.

Veteraanien juhlatilaisuudet Israelissa saivat jatkoa, kun kahta vuotta myöhemmin veljespiirin sihteeri Harry Matso edusti juutalaisveteraaneja Israelissa järjestetyssä talvisodan 50-vuotis alkamispäivän muistotilaisuudessa sekä Suomen itsenäisyyspäivän vastaanotolla suurlähettilään sekä Suomen YK-joukkojen luona. Suurlähettilään luona järjestettiin kutsuvierastilaisuus veteraaneille Mannerheimin syntymäpäivän johdosta kesäkuussa 1990. Yhteydet myöhemmän Israelin Suomen suurlähettiläs Pekka Korvenheimon ja veljespiirin kanssa olivat tiiviit, sillä suurlähettiläs oli maininnut sihteeri Harry Matsolle hänen Israelin vierailullaan, että juutalaisveteraanit tulisivat olemaan kunniavieraina kaikilla virallisilla kutsuilla suurlähetystössä.¹¹²

Suomenjuutalaisten veteraanien sotakokemusten vertaaminen Israelin kansan historiaan näkyi itsenäisyyspäivänä sankarihautausmaalla järjestetyssä muistotilaisuudessa, missä veteraaneille puhui seurakunnan edustaja Benny Hasenson. Hänen mukaansa juutalaisten taistelu toisen maailmansodan Suomessa oli verrattavissa israelilaisten historian kuuluisaan taisteluun yli kahdentuhannen vuoden takaa, missä makkabealaissoturit taistelivat kreikkalaisia vastaan. ”Suomen ja sen pienenpienen juutalaisen vähemmistön soturit makkabealaisten soturien tavoin torjuivat vallanhimoisen vihollisen tavoitteet lopettaa suomalainen elämänmuoto ja sen juutalaisten oikeudet harjoittaa omaa juutalaista elämänmuotoaan.”, sanoi Hasenson. Hän korosti puheessaan, kuinka sankarivainajien uhri ja veteraanien antama uhraus isänmaan puolesta eivät olleet turhia, sillä sotatapahtumien avulla juutalaiset lopullisesti lunastivat paikkansa muun väestön rinnalla ja saavuttivat suomalaisten kunnioituksen.¹¹³

Juutalaisten niveltyminen osaksi suomalaista yhteiskuntaa ja omanlainen sotakokemus näkyivät veljespiirin työssä. Juutalaisveteraanien vahva usko marsalkka Mannerheimin ja Suomen Puolustusvoimien taholta tulleeseen erityissuojelukseen sotavuosina vahvistuivat 1990-luvulle tultaessa. Suomen Sotaveteraaniliitto järjesti vuonna 1994 valtakunnallisen Iltahuuto-suurkeräyksen, jonka tuotto meni sotaveteraanien asumisolojen kohentamiseen, kuntoutuksen sekä virkistystilaisuuksien järjestämiseen. Keräykseen osallistui myös Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri, joka alusti valtakunnallista keräystä lähettämällä kirjeen Helsingin ja Turun juutalaisten seurakuntien jäsenilleen. Veteraanit halusivat muistuttaa jäseniään, miten juutalaiset olivat kiittolaisia Suomelle sekä Mannerheimille, että he jäivät henkiin ja saivat elää

¹¹² KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 20.11.1989, 27.9.1990, Tapahtumia kirjelmä 12.4.1991; Tapahtumat ja toiminta Nimeämätön ja päivämäärätön lehtileike Juhlatilaisuuksia Tiberiaassa.

¹¹³ KA SJSA Kirjeenvaihto Benny Hasensonin puhe 6.12.1996.

vapaina Suomen kansalaisina. Samana vuonna pidetyssä veljespiirin 15-vuotisjuhlassa puheenjohtaja Aron Livson mainitsi saman asian puheessaan: ”Suomen juutalaiset veteraanit ovat syvästi kiitollisia Suomen marsalkka Mannerheimille hänen järkkymättömästä uskosta meihin.”.¹¹⁴

Todellisuudessa Suomen pieneen juutalaisyhteisöön kuului toki henkilöitä, esimerkiksi Baltiasta kotoisin olevia ja avioitumisen myötä Suomeen muuttaneita, jotka menettivät läheisiään ja perheenjäseniään holokaustissa. Toiseen maailmansotaan asti juutalaisuus Suomessa oli osa Itä-Euroopan juutalaisten historiaa, sillä Suomessa asuneiden juutalaisten sukujuuret olivat nykyisen Puolan, Liettuan ja Valko-Venäjän alueilla. Taru Mäkelän dokumenttielokuvassa *Daavid – Tarinoita kunniasta ja häpeästä* veljespiirin viimeinen puheenjohtaja Aron Livson kertoi, kuinka hänen koko äidinpuoleinen yli 30-henkinen sukunsa hävisi kaasukammioihin. Sodan aikana lääkärinä armeijassa palvellut Moses Zewi muisteli, miten hänen isänsä koko liettualainen suku oli kadonnut sotavuosina. Dokumentissa haastateltu kansanedustaja Ben Zyskowicz kertoi, kuinka hänen Puolan juutalaisen isänsä kaikki yhdeksän sisarusta lapsineen sekä hänen isoäitinsä kuolivat keskitysleireillä. Samoin juutalaiset sukujuuret omaava diplomaatti René Nyberg on kirjoittanut äitinsä latvialaisesta suvusta, joka joutui lähes kokonaan holokaustin uhriksi. Juha Muurisen dokumentissa *Marskin vaietut sotilaat* veteraani Boris Rubanovitsch muisteli, kuinka hänen riikalainen perheystävänsä varakas liikemies asui Helsingissä sodan aikana, ja yhtenä päivänä hänet vain vietiin Auschwitziin. Samanlaista historian tulkintaa ja uudempaa tutkimusta aiheesta on tullut esille Simo Muirin teoksessa *suomenjuutalaisesta Blaugrund-suvun vaiheista*.¹¹⁵

Valtiotieteilijä Laura K. Ekholmin mukaan juutalaisuhrit kuuluivat teemoihin, joista Suomessa vaiettiin pitkälle 2000-luvun puolelle asti. Yhdessäkään juutalaisia käsittelevässä historiateoksessa tai käsikirjoituksessa ei ennen 2000-lukua mainittu edes verhotusti, että juutalaiset perheet Suomessa menettivät sodan aikana holokaustissa sukulaisensa, ystävyys- ja yhteistyöverkostonsa, mahdolliset omaisuutensa ja koko sen kieli- ja kulttuuripiirin, johon nämä suomalaissuvut kuuluivat. Juutalaisten osuus suomalaisessa sota-ajan historiassa on liittänyt heidät vahvasti yhtenäiseen

¹¹⁴ KA SJSA Kirjeenvaihto Aron Livsonin puhe 29.1.1994; Tapahtumat ja toiminta jhk:n kirje srk:n jäsenille 1994; Lehtileikkeet HaK 2/1994 Seurakunnassa tapahtuu - Juutalaiset sotaveteraanit.

¹¹⁵ Mäkelä 1997; Harviainen 2000, 160; Ekholm 2014, 171; Muurinen 2012; Nyberg 2015, 115-116; HS 21.8.2016 Elämänhalua keskellä kauhun aikaa.

kansalliseen kertomukseen, mutta jättänyt kertakaikkisen railon Euroopan juutalaisten samanaikaiseen kohtaloon.¹¹⁶

Uhriteemasta vaikenen myös Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri, joka pyrki tuomaan kansainvälisissä yhteyksissä esille hyvin kansallisen kertomuksen siitä, kuinka he suomalaisina sotilaina taistelivat yhtenäisen ja itsenäisen isänmaan puolesta omine kansallisine päämäärineen ja tavoitteineen. Vaikka Suomen juutalaisyhteisön tiivis toiminta sionistisessa liikkeessä ja Israelin puolesta tehty työ olivat kaiken aikaa keskeisellä sijalla, ei veljespiiri kokenut samanlaista yhteyttä sodan muistoissa ja kokemuksissa kansainvälisissä yhteyksissä muiden juutalaisten kanssa. Erityisasema marsalkka Mannerheimin suojeluksessa, mutta samalla kokemus sodan aikaisesta roolista tasavertaisina isänmaan puolesta taistelevina suomalaisina sotilaina tekivät juutalaisveteraanien sodan tulkinnat erityislaatuiseksi.

Veljespiirin yhteydenpito ja toiminta kansainvälisten veteraanijärjestöjen kanssa ei tapahtunut ainoastaan ulkomailla, sillä lokakuussa 1991 järjestettiin Helsingissä Maailman 20. Veteraanikongressi, jonka isäntänä toimi Helsingin kaupunki yhdessä Suomen Sotainvalidiliiton ja Sotaveteraaniliiton kanssa. Kokoukseen osallistui noin 250 ulkomaalaista vierasta yhteensä 48:sta maasta. Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit osallistui omana veljespiirinä tapahtumaan ja järjesti ulkomailta saapuneille juutalaisveteraaneille kutsuvierastilaisuuden jumalanpalveluksen ja sapatti-illallisen muodossa Helsingin juutalaisen seurakunnan tiloissa. Illanviettoon osallistui sotaveteraaneja Israelista, Yhdysvalloista, Kanadasta ja Neuvostoliitosta sekä myös Israelin Helsingin suurlähetystö.¹¹⁷

Myöhempinä vuosina suomalaisveteraanien vastaanotto kansainvälisissä tapahtumissa oli hyväksytympää, jota edesauttoi ennen kaikkea veljespiirin aktiivinen tiedottaminen Suomen sotatapahtumista ja juutalaisten osallisuudesta niihin. Veljespiiri alkoi saada vuosittain kutsuja Lontoossa AJEX:n järjestämiin veteraanitapahtumiin sekä Yhdysvaltojen juutalaisveteraaniyhdistyksen organisoimiin tapahtumiin. Veljespiiri levitti aktiivisesti kansainväliseen tietoisuuteen dokumenttielokuvaa *Daavid – Tarinoita kunniasta ja häpeästä* sen ilmestymisen jälkeen. Juutalaisveteraanien veljespiiri sai yhteydenoton Leningradin juutalaiselta sotaveteraaniyhdistykseltä, sillä naapurimaan

¹¹⁶ Ekholm 2014, 170-171, 180.

¹¹⁷ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 21.8.1990, 29.10.1990, Päivämäärätön tapahtumia kirjelmä, tkrt 1991; Kirjeenvaihto Kirje juutalaisille sotaveteraanijärjestöille 5/1991; Tapahtumat ja toiminta Kirje Jewish War Veterans organisaatiolle 10.8.1991; Sulamaa 2007, 217.

veteraanit halusivat alkaa lähempään yhteistyöhön suomalaisten kanssa. Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin vierailu vuonna 1997 Lontoon juutalaisten sotaveteraanien luona oli onnistunut, sillä he tapasivat paikallisen veteraaniyhdistyksen AJEX:in johdon, jolle sihteeri Harry Matso kertoi veljespiirin toiminnasta ja juutalaisten oloista sotavuosien Suomessa. Harry Matso edusti juutalaisveteraaneja vieraillessaan seuraavana vuonna 1998 Jerusalemissa järjestetyssä World Jewish War Veterans Federation -kongressissa.¹¹⁸

Pitkään kestäneen tiedotustyön ja kansainvälisissä yhteyksissä esilläolon jälkeen veljespiiri hyväksyttiin vuonna 1997 jäseneksi maailmanlaajuiseen juutalaisten sotaveteraanien yhteisöön, jonka päämaja oli Lontoossa. Jäsenyyttä edelsi sinnikäs työ ja kirjeenvaihto eri juutalaisveteraanien yhdistysten kanssa sekä kansainvälisiin tapaamisiin osallistuminen. Juutalaisveteraanien hyväksymisestä kansainväliseen toimintaan mukaan kertoi erityisesti se, että veljespiirin sihteeri Harry Matso valittiin vuonna 1998 Jerusalemissa järjestetyssä Maailman Juutalaisten Sotaveteraanien kongressissa kansainvälisen järjestön johtokunnan jäseneksi. Suomalaisten näkökulma veteraanitoiminnan roolista poikkesi kansainvälisten veljesjärjestöjen kannasta, sillä muissa veteraanijärjestöissä otettiin vahvasti kantaa poliittisiin asioihin ja maailman tapahtumiin. Tämä on ollut suomalaisten sotaveteraanijärjestöjen ohjelman vastainen, sillä pääasiana maassamme ovat olleet sosiaalipoliittiset asiat. Juutalaisveteraanien veljespiiri halusi pitäytyä Suomen Sotaveteraaniliiton virallisessa kannassa ja pidättäytyi ottamasta kantaa poliittisiin kysymyksiin.¹¹⁹

3.3 Sotaveteraanien arvostuksen nousu tuo veljespiirin juhliin kunniavieraat

1980-luku toi tullessaan sotaveteraanien yhteiskunnallisten sosiaalisten etuuksien laajentamisen, kun veteraaneille säädettiin oma varhaiseläkelaki vuonna 1982, ylimääräinen rintamalisä vuonna 1986 ja kuntoutusasioissa tapahtui edistymistä.

¹¹⁸ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 4.5.1994, 13.6.1997, tkr 1998; Kirjeenvaihto Harry Matson kirje Aleksander Dobrusinille 1.7.1991, jhk:n kirje Jewish War Veterans of Canadalle 11.11.1991, Lev Pevznerin kirje Isak Smolarille 21.11.1991, Päivämäärätön kutsu lähettäjänä The Counsel of the Soviet Jews Association, Jewish War Veterans of The United States of America kirje Harry Matsolle 18.11.1995, United States Holocaust Memorial Museum erityisassistentti Wesley A. Fisherin kirje Harry Matsolle 23.10.1997; Lehtileikkeet HaK 4/97 Onnistunut vierailu Lontoon juutalaisten sotaveteraanien luona, SV 3/97 Juutalaiset sotaveteraanit tapasivat Lontoossa.

¹¹⁹ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 28.8.1997, tkr 1998; Kirjeenvaihto Harry Matson kirjeet Philip Mishonille 9.6.1997, Israel War Veterans Leaguen Alex Zielonylle 16.7.1997 ja Jacques Weisserille 26.8.1997.

Veteraanijärjestöille sosiaalipoliittisia uudistuksia merkittävämpi asia oli yhteiskunnassa tapahtunut asenneilmaston muutos. Pääministerinä vuonna 1980 toiminut Mauno Koivisto totesi, että yhteiskunta oli velkaa sotaveteraaneille sodasta aiheutuneiden menetysten korvauksen kohtuulliseen mittaan asti. Tuolloin syntyi kunniavelan käsite eli mitä sen yli jäi, ei ollut rahassa mitattavissa eikä rahalla maksettavissa. 1980-luvun alku oli veteraanien arvostuksen nousun aikaa, sillä tuolloin luotiin ja alettiin jakaa sotaveteraanien symbolisia tunnuksia. Suomen Sotaveteraaniliiton aloitteesta käynnistyi suunnittelutyö kaikille rintamasotilas- ja palvelutunnuksen saaneille jaettavasta kunniamerkistä. Tehtävä annettiin puolustusministeriön yleisesikuntapäällikkönä toimineelle Wilhelm Stewenille, joka ehdotti hopeista tammenlehvää veteraanimerkiksi. Tammenlehvämerkit otettiin käyttöön vuonna 1986 ja merkistä tuli kaikkia veteraaneja yhdistävä arvostettu tunnus.¹²⁰

Symbolisesti tärkeäksi sotaveteraaneja yhdistäväksi perinteeksi muodostui kansallinen veteraanipäivä, jonka vietosta valtakunnalliset veteraanijärjestöt käynnistivät yhteisneuvottelut vuonna 1986. Valtioneuvosto päätti nimetä huhtikuun 27. päivän kansalliseksi veteraanipäiväksi ja ensimmäistä kertaa päivää vietettiin vuonna 1987 pääjuhlalla Lahdessa. Veteraanijuhlissa oli kunniavieraana valtion poliittinen johto presidenttiä myöten, puolustusvoimien komentaja sekä evankelis-luterilaisen kirkon johto. Veteraanipäivän vietosta juhlatilaisuuksineen ja arvovaltaisine vieraineen tuli jokavuotinen perinne ja traditio levisi ympäri Suomea alueellisiin veteraaniyhdistyksiin ja paikallisiin veljespiireihin. 1980-luvulla aloitettiin kouluissa ja oppilaitoksissa pitää sotaveteraanien perinnetilaisuuksia, joissa he kertoivat sotakokemuksistaan. Itsenäisyyspäivänä 1989 tasavallan presidentti Mauno Koivisto myönsi vapaudenristin tunnuksen Suomen Sotaveteraaniliitolle sekä Rintamamiesveteraanien liitolle. Veteraaneille annettu julkinen tunnustus sai odottaa 1980-luvulle, sillä vasta ikäännyttyään veteraanit alettiin käsittää yhtenäiseksi ryhmäksi. Yhteiskunnallista muutosta seurasi median huomio ja kansalaisten myötätunto. Veteraanien esiinmarssi yhteiskunnassa oli alkanut.¹²¹

Samaan aikaan kun valtakunnallinen veteraanitoiminta sai yleisen hyväksynnän maassamme, vakiinnutti juutalaisveteraanien veljespiirin toiminta

¹²⁰ Kärävä et al. 1997, 79-81; Honkasalo 2000, 532; Kinnunen & Kivimäki 2006, 305; Sulamaa 2007, 66, 74-75; Uino 2014, 405, 476.

¹²¹ Kärävä et al. 1997, 115; Honkasalo 2007, 67-68, 75-78, 140-141; Sulamaa 2007, 75-77; Uino 2014, 479, 543.

muotonsa. Johtokunta perusti vuonna 1987 ohjelmajaoston, jonka ensimmäiseksi merkittäväksi tehtäväksi tuli järjestää veljespiirin 10-vuotisjuhla, joka pidettiin tammikuussa 1989 Helsingin juutalaisessa seurakunnassa. Juhlatapahtuma oli kaksipäiväinen ja sitä vietettiin jumalanpalveluksen ja kutsuvierasiltajuhlan sekä sankarihautausmaan kunniakäyntien merkeissä. Kutsut 10-vuotisjuhlaan lähetettiin myös kansainvälisille juutalaisille sotaveteraaniyhdistyksille, joista paikalle saapui Tanskan Juutalaisten Sotaveteraanien yhdistyksen edustaja. Lukuisat sotaveteraaniyhdistykset lähettivät onnittelusähkeitä tilaisuuden johdosta. Korkea-arvoisina kutsuvieraina tilaisuudessa olivat Israelin suurlähettiläs, Suomen Sotaveteraaniliiton, Helsingin Sotaveteraanipiirin sekä Helsingin Sotaveteraanit ry:n puheenjohtajat.¹²²

Juutalaisveteraanien veljespiirissä vaihtui 1990-luvun alussa puheenjohtaja, kun vuodesta 1986 johtohenkilönä toiminut toimitusjohtaja Josef Lefko vetäytyi tehtävästä pois. Tilalle nousi yksi veljespiirin perustajahenkilöistä ja vuodesta 1987 varapuheenjohtajana toiminut Isak Smolar. Helsinkiläinen Smolar syntyi vuonna 1914 ruotsinkieliseen perheeseen ja hänen isänsä oli Puolasta Venäjän vallan aikana Suomeen muuttanut emigrantti ja äidinpuoleinen isoisänsä Venäjän armeijaan otettu kantonistijuutalainen. Koulutukseltaan Smolar oli keskikoulun käynyt ja varusmiespalveluksensa hän suoritti vuosina 1935-1936 Uudenmaan rykmentin viestijoukkueen puhelinmiehenä. Korpraali Smolar otti osaa talvisodan taisteluihin Karhulassa, Sommeessa, Lasisaarella ja Vilaniemessä ja hän palveli jo aikaisemmin mainitussa jalkaväkirykmentti 10:n kolmannen pataljoonan kolmannessa komppaniassa, jossa oli noin kolmannes kaikista juutalaissotilaista talvisodassa. Isak ”Scholka” Smolar oli keskeinen henkilö, kun juutalaissotilaat rakensivat oman telttasynagogansa Syvärille jatkosodan viimeisinä vuosina. Jatkosodan taisteluihin Smolar osallistui Hangon lohkolla sekä Laatokka-Syvärillä. Sota oli Smolarin kohdalta ohi marraskuussa 1944, kun hänet kotiutettiin lähes kolmen ja puolen vuoden armeijapalveluksen jälkeen.¹²³

Isak Smolar oli nuoruudestaan lähtien kiinnostunut urheilu- ja nuorisotyöstä. Hän toimi hyvin aktiivisesti Helsingin juutalaisen seurakunnan alaisessa

¹²² KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 31.3.1987, 10.10.1988, 7.11.1988, otk kok ptk 22.9.1988, tkrt 1988-1989; Kirjeenvaihto Kutsu 10-vuotisjuhlaan 14.11.1988, Bezalel Steinin vastauskirje 20.11.1988, Jewish War Veterans of Canada onnittelukirje 1.12.1988, Fédération nationale des Anciens Combattants et Résistants Armés Juifs de Belgique onnittelukirje 5.12.1988, Australian Federation of Jewish Ex-Service Associations onnittelukirje 9.1.1989; Lehtileikkeet SV 2/89 10-vuotisjuhla.

¹²³ KA PV Stamkort Isak Smolar 29.1.1946; SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 18.3.1991; Kirjeenvaihto Kokouskutsu 26.1.1981, HBL 1992 Döda Isak Smolar; Tapahtumat ja toiminta HaK 1/92 In memoriam ”Sholka” Smolar; Rautkallio 1989, 57, 130; Lehti 1991; Matrikkeli 2016.

urheiluseura Makkabi ry:ssä jalkapallon ja pöytätenniksen parissa ja usean vuoden ajan seuran puheenjohtajana. Smolar oli menestynyt urheilija suomenmestaruustasolla pöytätenniksen sekanelinpelissä ja hän toimi yhtenä perustajana Suomen Pöytätennisliiton hallituksessa. Juutalaisen seurakunnan toiminta oli Smolarille tärkeää, sillä hän vaikutti juutalaisen koulun johtokunnassa sekä seurakunnan sairauskassan puheenjohtajana. Elämäntyönsä ja ammattiuransa Smolar teki liikemiehenä. Isak Smolar koki muiden juutalaisveteraanien tapaan omaavansa vahvan suomalaisen identiteetin, joka lujittui toisen maailmansodan taisteluihin osallistumisen myötä. Yleisradion tuottamassa *Mekin olemme suomalaisia* -dokumentissa Smolar kertoi, kuinka ennen sotavuosia suoritettu varusmiespalvelus ja itse sota eivät erotelleet juutalaisia muista suomalaisista. ”Mehän ollaan kuitenkin kaikki syntyneet Suomessa, niin meillä oli se tunne, että me ollaan suomalaisia.”, totesi Smolar vastauksena kysymykseen siitä, miten sota vaikutti ajatusmaailmaan suomalaisena ja juutalaisena.¹²⁴

Juutalaisten sotaveteraanien veljespiirin puheenjohtajan vaihdos osui samaan aikaan, kun suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtui merkittävä muutos suhteessa sodan muistamiseen. Kun vielä 1970-luvun lopulla mikä tahansa sotaa arvostava muistelu oli epätrendikästä, muuttui 1990-luvulla kaikki yhtäkkiä. Käännettä sodan muistamisen historiassa on pidetty vuonna 1989 alkaneen talvisodan 50-vuotis muistelun käynnistämää sotahistorian buumia, joka sai kunnioittavan ja glorifioivankin sävyn. Vuonna 1991 hajonnut Neuvostoliitto antoi oman nosteensa tälle muutokselle ja Suomen valtiojohto omalta osaltaan myötäili ja tuki toiminnallaan yhteiskunnassa tapahtunutta muutosta. Vuonna 1994 tasavallan presidentiksi valittu Martti Ahtisaari julkaisi ensimmäisen ylipäällikön päiväkäskyn 50 vuoteen ja osoitti sillä kunnioituksensa sodan veteraaneille. Kenraali Adolf Ehrnroothin johtamista Mannerheim-ristin ritareista tuli tasavallan presidentin itsenäisyyspäivän juhlien näkyvimpiä kunniavieraita. Samalla muuttuivat sodan tulkinnat. Kun aiemmin kansallista sankarikertomusta, yleistä puolustushenkisyyttä ja koti-uskonto-isänmaa-näkemyistä oli rusikoitu kovasti, toi 1990-luku näkemyksen siitä, että itse asiassa Suomi voitti sekä talvi- että jatkosodan. Uusien sotahistorian tulkintojen valossa syntyi torjuntavoiton käsite, jonka on katsottu palauttaneen sodan veteraaneille heiltä aiemmin puuttuneen kunnian. Tämän myötä sotaveteraaneja alettiin Suomessa kutsua kunniakansalaisiksi. Käsitteen ympärille sitoutunut juhlinta on nähty eräänlaisena myöhästyneenä voitonjuhlana. Kuitenkin

¹²⁴ KA PV Stamkort Isak Smolar 29.1.1946; SJSA Kirjeenvaihto HBL 1992 Döda Isak Smolar; Tapahtumat ja toiminta HaK 1/92 In memoriam ”Sholka” Smolar; Lehti 1991.

julkinen muistaminen on aina poliittista, joka voi edesauttaa sodan muiston jähmettymistä sen yksiulotteiseksi ihannoinniksi.¹²⁵

1990-luvun alussa virinneestä yhteiskunnallisesta uusisänmaallisuuden käännteestä saivat osansa myös Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin tilaisuudet valtiovallan edustamien juhlapuhujien muodossa. Ensimmäinen valtiovallan edustaja veljespiirin järjestämässä juhlatilaisuudessa oli paikalla maaliskuussa 1990, kun veteraanit järjestivät talvisodan päättymisen 50-vuotis muistotilaisuuden. Juhlapuhujana esiintynyt puolustusministeri Ole Norrback teki katsauksen Suomen historiaan ja maalaili kuvan yhtenäisestä ja puolustustahtoisesta maasta, jonka pelasti veteraanien ja sankarivainajien suorittamana ihme. Norrbackin mukaan taisteluihin osallistuneiden määrätietoisuus ja uhrivalmius oli pysäyttänyt vihollisen. Puolustusministeri halusi puheessaan osoittaa kiitoksen isänmaan puolesta kaatuneille juutalaissotilaille. Norrback kiitti veteraanijärjestöjen arvokasta työtä ja ilmaisi kunnioituksensa veljespiirille. Arvovieraiden edustus sai jatkoa jo seuraavan vuoden helmikuussa 1991, kun uusi puolustusministeri Elisabeth Rehn vieraili veljespiirin vuosijuhlissa. Myös hän korosti puheessaan veteraanien yhteenkuuluvaisuuden tunnetta talvisodan taisteluissa ja sankarivainajien uhrivalmiutta itsenäisyyden säilyttämisessä.¹²⁶

Arvovieraiden esiintymiset veljespiirin juhlissa saivat jatkoa, kun alkuvuonna 1992 järjestetyssä 13. vuosijuhlissa eli juutalaisittain bar mitzvassa vieraana oli puolustusvoimien komentaja amiraali Jan Klenberg. Samassa yhteydessä veljespiiri juhlisti Suomen itsenäisyyden 75-vuotis juhlavuotta. Saman vuoden marraskuussa järjestetyssä veteraani-illassa vieraili Helsingin kaupungin ylipormestari Raimo Ilaskivi. Veljespiirin toiminnan 15-vuotisjuhlan valmistelut käynnistyivät jo hyvissä ajoin, kun suunnittelutyö aloitettiin alkuvuonna 1993. Varsinaista juhlaa vietettiin tammikuussa 1994 ja juhlissa valtiovallan tervehdyksen toi puolustusministeri Elisabeth Rehn.¹²⁷

Veljespiirin ja Helsingin juutalaisen seurakunnan hallintoneuvoston yhdessä järjestämä Suomen itsenäisyyden 80-vuotisjuhla sai joulukuussa 1997 arvovieraakseen valtiovallan korkean poliittisen johdon, kun juhlapuheen piti

¹²⁵ Jokisipilä 2007, 184-185; Näre & Kirves 2008, 129; Tepora 2015, 312.

¹²⁶ KA SJSA Pöytäkirjat otk kok ptk 15.2.1990, jhk kok ptk 26.3.1990, tkrt 1991; Kirjeenvaihto Kutsu Talvisodan päättymisen 50-vuotis muistotilaisuuteen 3/1990, Kutsu puolustusministeri Elisabeth Rehnille 9.1.1991; Tapahtumat ja toiminta Puolustusministeri Ole Norrbackin puhe 25.3.1990, Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe 3.2.1991.

¹²⁷ KA SJSA Pöytäkirjat tkrt 1992, jhk kok ptk 2.2.1993, 23.1.1994; Tapahtumat ja toiminta Vuosijuhla Suomen itsenäisyys 75-vuotis merkeissä käsiohjelma 26.1.1992, 15-vuotisjuhlan käsiohjelma 29.1.1994, HSSV 1/1994 Suomen juutalaiset veteraanit juhlivat.

pääministeri Paavo Lipponen. Juhlissa tervehdyksen toivat myös Helsingin kaupungin apulaiskaupunginjohtaja Martin Meinander, Puolustusvoimien kenraaliluutnantti Jussi Hautamäki sekä Israelin suurlähettiläs Ali Yahya. Pääministeri Lipponen puhui juutalaisten uhrauksista isänmaalle ja heidän vähän tiedetystä historiastaan. Samana vuonna julkaistu *Daavid – Tarinoita kunniasta ja häpeästä* -dokumenttielokuva oli avannut pääministerin huomaamaan juutalaisvähemmistön tärkeän roolin maamme historian vaiheissa ja hän korosti, kuinka juutalaissotilaat olivat osoittaneet suurinta isänmaallisuutta osallistumalla sotatoimiin, vaikka tiesivät Saksan voiton merkinneen Suomen juutalaisten tuhoa. Pääministeri välitti ikuiset kiitokset valtiovallan puolesta sotien juutalaisveteraaneille sekä sodassa kaatuneiden juutalaissotilaiden muistolle.¹²⁸

Samassa tilaisuudessa puhunut Helsingin juutalaisen seurakunnan puheenjohtaja Gideon Bolotowsky vertasi puheessaan pääministeri Lipposen vierailua seurakunnassa samanlaiseksi kunnianosoitukseksi valtiovallan taholta kuin marsalkka Mannerheimin käynti synagogassa jatkosodan jälkeen oli ollut. Bolotowskyn mukaan pääministerin vierailu oli osoitus hallituksen halusta edistää sivistysvaltio Suomen kehittymistä tavalla, jossa vähemmistökulttuureilla oli oma sijansa. Veljespiirin järjestämä itsenäisyyspäiväjuhla sai myös median huomion osakseen, sillä tilaisuudessa oli läsnä television sekä sanomalehtien toimittajia.¹²⁹

Veljespiirin järjestämissä juhlissa valtiovaltaa edustaneiden juhluvieraiden puheet kertoivat 1990-luvun alun antamista uusista sodan tulkinnoista, johon kuvaan myös suomenjuutalaiset veteraanit istutettiin. Sankarillisuus ja sodan uhri koskettivat yhtenäistä kansaa, missä juutalaisella vähemmistöllä oli juhlapuheiden mukaan paikkansa muiden joukossa. Vähemmistön identiteetti ei ollut ristiriidassa enemmistöä edustaneen kansallisen identiteetin kanssa, vaan juutalaiset nähtiin arvovieraiden juhlapuheissa osana yhteistä suomalaisen kansan käymää taistelua. Viisikymmentä vuotta sodan jälkeen rakennettu historiantulkinta sankaritarinana suomalaisesta sotilaasta vahvisti suomenjuutalaisille veteraaneille kohdistettuja kunnioituksen osoituksia osana kansallista kertomusta sotaveteraanien antamasta uhrista isänmaansa hyväksi.

¹²⁸ KA SJSJA Pöytäkirjat tkrt 1997; Kirjeenvaihto Kutsu pääministeri Paavo Lipposelle Suomen 80-vuotis itsenäisyyden juhlatilaisuuteen; Tapahtumat ja toiminta Suomi 80 Finland itsenäisyyspäiväjuhlan käsiohjelma 7.12.1997, Pääministeri Paavo Lipposen puhe 7.12.1997.

¹²⁹ KA SJSJA Pöytäkirjat jhk kok ptk 3.12.1997; Tapahtumat ja toiminta Srk:n pj:n Gideon Bolotowskyn puhe 7.12.1997, IS 8.12.1997 Paavo Lipponen kehui juutalaisia sotaveteraaneja, SV 7/1997 Pääministeri Lipposen juhlapuhe lämmitti juutalaisten sotaveteraanien mieltä.

3.4 Veljespiiri vahvistaa kuulumisensa suomalaiseen sotaveteraanitraditioon

Kuten aiemmassa luvussa on kerrottu, keskittyi Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit toimintansa alkuvaiheessa hyvin perinteisiin työmuotoihin sodan muiston perinteen vaalimisessa. Kunnianosoituskäyntejä sankarihautausmaalla seurasi jo heti toisena toimintavuonna 1982 aktivoituminen Helsingin sotaveteraaniyhdistyksen alaisena alaosastona, kun puheenjohtaja Jussi Nemes osallistui Vaasassa järjestettyyn Suomen Sotaveteraaniliiton 25-vuotis juhlatilaisuuteen edustamalla helsinkiläisiä veteraaneja ja kantoi karkijoukossa Suomen lippua. Veljespiirin oman lipun hankinnan jälkeen juutalaisveteraanit osallistuivat ahkerasti valtakunnallisiin ja paikallisiin veteraanitapahtumiin kulkueiden muodossa. Toukokuussa 1986 veljespiirin järjestämän vuosikokouksen yhteydessä pidetyssä juhlatilaisuudessa 50 juutalaisveteraania sai puolustusvoimien edustajalta tammenlehvämerkit. Ensimmäinen kansallinen veteraanipäivän vietto huhtikuussa 1987 keräsi Helsingin jäähalliin myös Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin edustuksen.¹³⁰

Veljespiirin 20- sekä 25-vuotisjuhlat vietettiin pienemmissä puitteissa kuin aikaisemmin vietetyt juhlat olivat olleet. Vuosina 1999 ja 2004 järjestetyt vuosijuhlat kokosivat veljespiirin perinteisesti juutalaiselle hautausmaalle kunnioittamaan sodan sankarivainajia sekä edesmenneitä johtokunnan puheenjohtajia. Seurakunnan tiloissa järjestettyjen juhlien vieraina olivat veteraaniyhdistysten edustajat, Suomen Sotaveteraaniliiton ja -piirin korkein johto, puolustusvoimien edustaja sekä seurakunnan johtohenkilöt. Marraskuussa 1999 veljespiirin ja juutalaisen seurakunnan yhdessä järjestämä talvisodan 60-vuotis muistotilaisuus sai osakseen suurempaa huomiota. Synagogassa järjestetyssä tilaisuudessa vierailivat eduskunnan puhemies Riitta Uosukainen ja puolustusvoimien tervehdyksen toi komentaja kenraali Gustav Hägglund. Puheessaan Hägglund muistutti kuulijoitaan juutalaisten sotilaiden osallisuudesta isänmaansa puolustamiseen sekä marsalkka Mannerheimin juutalaisten sankarivainajien muistoa kunnioittaneesta vierailusta synagogassa tasan 55 vuotta sitten.¹³¹

¹³⁰ KA SJSA Pöytäkirjat tkrt 1982, 1986, 1988, vkok ptk 8.5.1986, Tapahtumia kirjelmä 10.5.1987, jhk kok ptk 9.3.1992, 3.5.2004.

¹³¹ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 24.8.1998, 3.2.1999, 4.3.1999, 27.5.2003, 26.8.2003, 5.2.2004, tkrt 1999; Tapahtumat ja toiminta 20-vuotisjuhlan käsiohjelma 13.-14.2.1999, 25-vuotisjuhlan käsiohjelma 15.2.2004, Puolustusvoimain komentajan kenraali Gustav Hägglundin tervehdys 30.11.1999, SV 15.12.1999 Talvisodan alkamisen 60-vuotismuistotilaisuuksia ympäri maata; Kirjeenvaihto Talvisodan muistotilaisuus -käsiohjelma 30.11.1999; Lehtileikkeet SV 2/99 Juutalaisten sotaveteraanien veljespiiri täytti 20 vuotta, HaK 2/99 Sotaveteraanit 20 vuotta, HSSV 4/03 Juutalaiset veteraanit täyttävät 25 vuotta, SV 1/04 Suomen juutalaiset sotaveteraanit 25 vuotta.

Tiedotusvälineissä julkisuutta saanut veljespiirin järjestämä Suomen itsenäisyyden 80-vuotisjuhla oli saanut aikaan veljespiirille kohdistettuja kyselyjä juutalaisten historiasta ja sodanaikaisista tapahtumista Suomessa. Veljespiiri oli aktiivinen tiedotustoiminnassaan median suhteen, sillä 1990-luvulla julkaistiin useita lehtiartikkeleita suomenjuutalaisten osuudesta sotavuosien tapahtumiin. Veteraanit pyrkivät aktiivisesti tuomaan esille juutalaisten osuuden Suomen sotatapahtumissa muiden veteraanipiirien ja -yhdistysten jäsenten parissa, kun johtokunnan jäsenet vierailivat ja esitelmöivät aiheesta. Lisäksi eri sotaveteraaniryhmiä kävi tutustumassa Helsingin synagogaan sihteerin Harry Matson johdolla. Vuonna 1997 valmistunut dokumenttielokuva *Daavid – Tarinoita kunniaa ja häpeää* toi suuren yleisön tietoisuuteen juutalaisten osuuden talvi- ja jatkosodassa.¹³²

Yhtenä merkittävimpänä tapahtumana veljespiiri piti johtokunnan saamaa kutsua tervehdyskäynnille Tasavallan Presidentin Tarja Halosen luo presidentinlinnaan Suomen itsenäisyyden 85-vuotisjuhlan merkeissä joulukuussa 2002. Käynnin yhteydessä veljespiirin kuusihenkinen johtokunta puheenjohtaja Aron Livsonin sekä sihteerin Harry Matson johdolla luovuttivat presidentille muistojulkaisun sodissa kaatuneista aseveljistä ja saivat presidentiltä hänen vastauspuheessaan kiitoksen ja kunnioituksen Suomessa asuvalle pienelle vähemmistölle. Viimeiset suuret juhla järjestelyt, joihin veljespiiri osallistui yhdessä juutalaisen seurakunnan kanssa, olivat Suomen itsenäisyyden 90-vuotisjuhla joulukuussa 2007 sekä veljespiirin toiminnan 30-vuotisjuhla maaliskuussa 2009. Suomen itsenäisyyden kunniaksi pidetyssä tilaisuudessa juhlapuheen pitäjänä oli eduskunnan puhemies Sauli Niinistö ja veljespiirin 30-vuotisjuhlassa vieraili puolustusministeri Jyri Häkämies.¹³³

¹³² KA SJS Pöytäkirjat jhk kok ptk 22.9.2004, tkr 1998, Tapahtumia muistiot 16.9.-31.12.1999 ja 1.1.-30.6.2000; Kirjeenvaihto IS 30.10.1997 Suomen juutalaiset sotivat siinä kuin muutkin; Tapahtumat ja toiminta NP 11/95 Suomessa juutalaiset taistelivat natsien liittolaisina, HS 3.12.1997 Me ollaan sankareita kaikki; Lehtileikkeet HS 23.9.1989 Vihollisen rinnalla vihollista vastaan, SHL 6/1990 Juutalaisista Suomessa, HS 8.6.1991 Suomen juutalaiset sotivat aseveljinä Hitlerin Saksan kanssa, Nimeämätön lehtileike 1993 Veteraanit synagoogassa, SV 6/97 TV-dokumentti Suomen juutalaisista viime sotien aikana, SK 7.11.1997 Kahden tulen välissä, AL 21.11.1997 Vähältä piti, mutta Suomen juutalaiset pelastuivat, TS 25.11.1997 Kenen joukossa seisot?, UT100 2.12.1997 Suomen juutalaiset joutuivat taistelemaan saksalaisten rinnalla, KU 3.12.1997 Ristiriita jatkosodassa: Juutalaiset Saksan rinnalla, HS NYT-viikkoliite 1997 Suomalaisia sankareita.

¹³³ KA SJS Pöytäkirjat jhk kok ptk 23.9.2002, 25.11.2002, 27.12.2002, 24.9.2007, 9.9.2008, yht kok 28.6.2007, tkr 2002, 2007, 2009, SJS 30 v. -käsiohjelma 15.3.2009; Kirjeenvaihto Aron Livsonin ja Harry Matson kirje Tasavallan presidentti Tarja Haloselle 30.9.2002, Harry Matson kirjeet Tasavallan presidentin kanslialle 9.10.2002, 18.11.2002, Suomen 90-vuotis itsenäisyyspäivän juhla -käsiohjelma 2.12.2007.

Kansallisten juhlapäivien ja merkkitapahtumien vieton merkitystä on analysoitu uudemmassa sotahistorian tutkimuksessa samanaikaisuuden vahvistamiskokemuksen näkökulmasta. Kansakunnat ovat rakentaneet itselleen yhden yhteisen kertomuksen, jossa kansallinen historia on edennyt myyttisestä menneisyydestä nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Jotta kansalaiset kokisivat kansakunnan yhteiseksi, heidän on tunnettava eläneen yhteistä aikaa, jolloin toisilleen tuntemattomat ihmiset ovat jakaneet saman kollektiivisen hetken. Näin historialla on ollut keskeinen rooli kansallisten ja kansallisvaltioiden kehityksessä.¹³⁴

On luonnollista, että kaikki toiseen maailmansotaan osallistuneet maat ovat tarkastelleet historiaansa ennen kaikkea omista lähtökohdistaan käsin. Kukin kansakunta on halunnut painottaa omia saavutuksiaan ja kärsimyksiään. Suomessa sotakokemuksille annettu korostetun positiivinen arvo kansakunnan identiteetin tukipilarina on valtiotieteilijä Markku Jokisipilän mukaan ollut kansainvälisessä vertailussa huomattavasti erikoisempaa. Näkemys talvi- ja jatkosodista kansakunnan myöhemmän tulevaisuuden lunastaneina urotekoina on ollut keskeisellä sijalla suomalaisten kansallisessa identiteetissä. Selvimmin tämä on näkynyt itsenäisyyspäivän ja kansallisen veteraanipäivän juhlapuheissa, joiden punaisena lankana on kulkenut ajatus myöhempien sukupolvien kiitollisuudenvelasta sotaveteraaneja kohtaan.¹³⁵

Kansallisten veteraanipäivien sekä paikallisten veteraaniyhdistysten juhlapäivien vieton ja niissä esitettyjen näkemysten voi tulkita edustavan yhtenäistä kansallista kertomusta, missä yhteisen sotakokemuksen muistamisella ja kokemuksesta selviytymisellä on ollut suuri osuus. Vähättelemättä veteraanien itse kokemaansa sotavuosien taakkaa ja sodan kauheuksia on traditio sodan muistamisessa vuodesta toiseen hyvin samankaltainen. Perinteet toistuivat Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin juhlissa, missä johtohenkilöt, kutsuvieraat ja valtiovallan edustajat esittivät samanlaisin sanankääntein sotatapahtumat ja niiden antaman merkityksen kansalle ja kansan itseymmärrykselle. Juutalaisvähemmistön veteraani-identiteetti yhdistyi sulavasti enemmistön edustamaan suomalaiskansalliseen tulkintaan ja annettuihin merkityksiin sotaveteraanien työstä maansa hyväksi.

Vaikka Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri aloitti lukuisten juhlallisten tilaisuuksien vieton 1990-luvulle tultaessa, alkoivat veteraanien rivit harveta

¹³⁴ Kivimäki 2013, 192.

¹³⁵ Jokisipilä 2007, 165-166.

samaan aikaan. Jäsenkunnan vähentyessä¹³⁶ johtokunta päätti lisätä sääntöihin muutoksen, jossa kannatusjäseniksi hyväksyttiin seurakuntaan kuulumaton henkilö. Veteraanien rivien harvetessa 1990-luvun alussa veljespiirissä vaihtui puheenjohtaja, kun liikemies Isak Smolarin kausi jäi vain vuoden mittaiseksi hänen menehdyttyään äkilliseen sairauskohtaukseen tammikuussa 1992. Johtokunta valitsi helmikuun kokouksessaan uudeksi puheenjohtajaksi Aron Livsonin. Sortavalassa vuonna 1916 syntynyt Livson (alkuperäiseltä sukunimeltään Lifson) oli jäänyt orvoksi jo kaksivuotiaana, kun hänen äitinsä menehtyi espanjantautiin. Livson päätyi hatuntekijänä sekä yrittäjänä toimineen isänsä ja veljensä kanssa Viipuriin, missä hänen isänsä piti menestynyttä Itä-Suomen Lakkitehdasta. Livsonin isän suunnittelemaa hattuja ovat olleet ensimmäiset suojeluskuntalakit, ylioppilaslakit sekä marsalkka Mannerheimin käyttämät hatut. Talvisodan jälkeen Viipurin juutalainen seurakunta joutui evakkoon, ja Livson päätyi Kotkaan, missä perhe jatkoi lakkitehtaan pitämistä.¹³⁷

Varusmiespalveluksensa Aron Livson suoritti vuonna 1937 Viipurissa Karjalan kaartin rykmentissä kirjurina. Asepalveluksesta hän vapautui vuonna 1938 korpraalina ja joutui jo seuraavan vuoden kesänä kertausharjoituksiin. Talvisodassa Livson palveli erillinen pataljoona 7:n konekivääriyksikössä ja otti osaa Kannaksen viivytystaisteluihin sekä Kuolemanjärven ja Uuraan taisteluihin. Jatkosodan aikana Livson palveli jalkaväenrykmentti 45:n kranaatinheitinkomppanian joukkueenjohtajana. Taisteluihin hän osallistui Ylämaalla, Viipurissa, Koivistolla, Käppäselällä sekä Karhumäellä. Jatkosodan aikana Livson ylennettiin aina vääpeliksi asti, vaikka hän ei ollut koskaan käynyt aliupseerikoulua. Livson kotiutettiin palveluksesta marraskuussa 1944 melkein kolmen ja puolen vuoden sotakokemuksen jälkeen, mistä hänelle jäi muistoksi sirpale polveen. Aron Livson muutti vuonna 1950 Helsinkiin, missä hän teki työuransa yrittäjänä kiinteistöalalla ja sai elämäntyöstään kiinteistöneuvoksen arvonimen. Hän vaikutti useiden vuosikymmenien ajan Helsingin juutalaisen seurakunnan valtuustossa ja hoiti seurakunnan kiinteistöasioita. Livsonin työteliäs elämä kesti 100 vuotta, sillä hän oli työelämässä mukana vielä 90-vuotiaana ja Suomen

¹³⁶ Tarkemmat tiedot: Liite 4.

¹³⁷ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 15.1.1992, 21.1.1992, 16.2.1992, 23.1.1997, ylim ylkok ptk 3.3.1997, tkrt 1990-1999; Kirjeenvaihto HS 18.1.1992 kuolinilmoitus Isak Smolar; HS 25.5.2016 Veijarimainen Viipurin poika; Jääskeläinen A. 2008, 42; VP 2008.

Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin puheenjohtajana aina 98-vuotiaaksi saakka, kunnes veljespiiri lopetti toimintansa.¹³⁸

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri pääsi osalliseksi yhteiskunnassa tapahtuneesta positiivisesta muutoksesta suhteessa veteraanitoimintaan. Sotaveteraanien kunnianpalautuksen myötä veljespiirin juhlissa vieraili korkeita arvovieraita aina maan poliittista johtoa myöten. Veljespiiri aloitti merkittävien juhlien järjestämisen ohjelmajaoston perustamisen jälkeen, vaikka samaan aikaan veteraanitoiminnassa mukana olleiden määrä laski. Jäsenmäärän pieneneminen ei vähentänyt veljespiirin arvovaltaiseksi kokemaa työtä veteraanien hyväksi, sillä 1990-luvun alussa tapahtuneet puheenjohtajien vaihdokset edesauttoivat veljespiirin toiminnan jatkumisen. Veteraanien kansallisten ja symbolisten merkkien sekä juhlien esiinnousun myötä myös juutalaisveteraanien veljespiiri hyötyi sotaveteraanien positiivisen julkisuuskuvan muutoksesta. Samaan aikaan Suomessa muuttuneet historiantulkinnat edesauttoivat sotaveteraanien kokemaa kunnianpalautusta, joka näkyi myös suomenjuutalaisten veteraanien kohdalla. Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri osallistui kansalliseen veteraanityöhön ja vahvisti osaltaan kuulumisensa perinteiseen suomalaiseen sotaveteraanitoimintaan. Veljespiirin tekemästä työstä alkoi muodostua oma suomenjuutalainen veteraaniperintö.

¹³⁸ KA PV Kantakortti Aron Livson 31.12.1946; SJSA Sotaveteraanien asiakirjat Sotilaspassi Aron Livson; Lehtileikkeet HaK 1996 Aron Livson 80v Mazal tov!; Pöytäkirjat jhk kok ptk 24.4.2014; VP 2008; HS 25.5.2016 Veijarimainen Viipurin poika; HS 12.6.2016 kuolinilmoitus Aron Livson; Matrikkeli 2016.

4. Suomenjuutalainen sotaveteraaniperintö

4.1 Veteraanien sotakokemus suomalaistumisen käännekohtana

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri kokosi 1990-luvun alussa muistojulkaisun jatkosodassa kuolleista rintamatovereistaan. Teoksen esikuvana oli Helsingin juutalaisen seurakunnan urheiluseura Makkabi ry:n vuonna 1941 julkaisema muistokirjoitus, joka oli kuvin ja tekstein ”omistettu Suomen armeijan juutalaisille sotilaille, jotka kaatuivat isänmaan puolesta suomalaisvenäläisessä sodassa 1939-40”. Vuonna 1990 julkaistu teos oli juhlallinen esitys kuolleitten uskonveljien muistolle ja se kertoi sodan muistamisen merkityksestä veteraanityössä. Muistojulkaisu alkoi vuonna 1944 annetulla Ylipäällikön päiväkäskyllä, jolla marsalkka Mannerheim presidentin tehtävää hoitaessaan osoitti kunnioituksensa sodassa palvelleille ja siinä kaatuneille miehille ja naisille. Talvi- ja jatkosodassa menehtyneet juutalaissotilaat¹³⁹ olivat muistojulkaisussa otsikon Pro Patria alla. Veljespiirin kokoamassa muistojulkaisussa isänmaan puolesta uhrautuminen ja vahva suomalaistumiskokemus oli tiivistetty alkusanoihin:

*”Juutalaiset sotaveteraanit voivat katsella taaksepäin tärkeään ja kunnioitettavaan kauteen Suomen juutalaisten historiassa. Osallistuessaan molempiin sotiin he täyttivät kansalaisvelvollisuutensa oivaltaen samalla selvästi, että heidän oma vapautensa ja tulevaisuutensa on täysin riippuvainen muun Suomen kansan kohtalosta. Mutta he eivät myöskään unohtaneet mihin syntyperä ja historia heidät velvoitti.”*¹⁴⁰

Sankarivainajamatrikkelin kokoaminen oli tyypillinen kaatuneiden muistamisen tapa jo talvisodan aikana. Sankarivainajista alettiin julkaista kuvia helmikuussa 1940 Suomen Kuvalehdessä otsikolla ”Vapautemme hinta”. Alkuvuodesta 1941 ilmestyi samanniminen teos, johon kaatuneiden kuvat ja tiedot kerättiin paikkakunnittain. Olipa kyseessä mikä sodan muistamisen perinne hyvänsä, niin suomalaisessa kansallisessa identiteetissä sodalla on ollut vankka sijansa. Toista maailmansotaa on tarkasteltu vahvan kansallisista lähtökohdista käsin. Nationalismin myötä kehittyi kansalaissotilaan käsite, joka taisteli oman kansansa ja isänmaansa puolesta. Tämän muisto on näkynyt itsenäisyyspäivän ja puolustusvoimien lippujuhlapäivien paraatien, kansallisen veteraanipäivän ja yleisen asevelvollisuuden kaltaisissa instituutioissa, jotka ovat pitäneet tehokkaasti huolen siitä, ettei sota ole

¹³⁹ Tarkemmat tiedot: Liite 1.

¹⁴⁰ Muistojulkaisu 1990, 3.

päässyt katoamaan suomalaisten kollektiivisesta tietoisuudesta. Suomessa toiseen maailmansotaan on liittynyt kärsityistä menetyksistä huolimatta jotain myönteistä tai ylevää. Suomalaisessa sodanjälkeisessä kulttuurissa talvisota on ollut yksi tärkeimmistä positiivisista voimanlähteistä ja 1990-luvulta lähtien myös jatkosotaa on ryhdytty tarkastelemaan samassa valossa. Historia on yksi keskeinen tapa antaa kansakunnalle yhteisiä, ylisukupolvisia merkityksiä, ja eritoten sodassa historialla ja sen osoittamalla tulevaisuudella on perusteltu vaaditut uhraukset.¹⁴¹

Kansallinen sotahistoria on palvellut yhteisölle samoja tarkoitusperiä. Kansallisen identiteetin ylläpitäminen ja sen vahvistaminen, kansallisen yhteenkuuluvuuden tunteen voimistaminen ja yhteisön historiallisen itseymmärryksen lisääminen ovat kaikki yhteisiä elementtejä eri maiden kansallisissa sotahistorioissa. Kansainvälisessä tarkastelussa toisen maailmansodan muistot ovat jakautuneet kahteen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä ovat olleet periksi antamattomuutta, uhrauksia, sankarillisuutta ja kansallista elinvoimaa painottaneet heroistiset muistot. Toisessa ryhmässä ovat olleet uhriutta alleviivanneet kertomukset kärsimyksistä sekä aggression, hyökkäyksen ja tuhoamistoimien kohteeksi joutumisesta sekä petetyksi tulemisesta. Kullakin sotaan osallistuneella kansakunnalla on ollut omat siihen liittyvät sankarimyytinsä. Sankarillisuutta, uhrautuvaisuutta ja peräänantamattomuutta painottavilla muistoilla on ollut suuri rooli sodanjälkeisessä kansakuntien henkisessä jälleenrakennusprosessissa. Kertomukset sodasta ja taisteluista ovat olleet keskeisiä välineitä rakennettaessa ja ylläpidettäessä sodanjälkeisestä kansallista identiteettiä.¹⁴²

Helsingin juutalaisen seurakunnan urheiluseura Makkabi ry:n vuonna 1941 painama talvisodan muistojulkaisu päättyi pataljoonankomentaja majuri Lasseniuksen tervehdykseen, jossa hän muisteli johtamaansa jalkaväkirykmentti 10:n kolmannen pataljoonan kolmatta komppaniaa ja sen juutalaisia sotilaita: ”Kaikki juutalaiset, jotka taistelivat III/JR 10:n riveissä, voivat pitää päänsä pystyssä tietoisina siitä, että he ovat suorittaneet velvollisuutensa isänmaata kohtaan ja olleet esikuvina tuleville sukupolville.”. Juutalaisveteraanit ovat useissa haastatteluissa korostaneet sodan aikaisiin ponnisteluihin osallistumista merkittävänä suomalaistumiskokemuksena. Veljespiirin toiminnan 20-vuotisjuhlan käsiohjelmassa puheenjohtaja Aron Livson tervehti juhlavieraita seuraavin sanoin: ”Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit ovat ylpeitä siitä, että ovat Suomen kansalaisina saaneet osallistua rakkaaksi käyneen isänmaan puolustamiseen

¹⁴¹ Kemppainen 2006, 53, 161-163; Jokisipilä 2007, 14; Kivimäki 2013, 17; Tepora 2015, 12, 308.

¹⁴² Tarjamo & Karonen 2006, 381; Jokisipilä 2007, 15.

ja talouden rakentamiseen.”. Veljespiiri lujitti sotavuosina koettua merkitystä 1990-luvulla julkaistun matrikkelin esipuheessa seuraavin sanoin:

”Ei ollut mikään sattuma, että Suomen juutalaiset sotilaat, jotka taistelivat Syvärin rintamalla, saivat oikeuden pitää yhteisiä jumalanpalveluksia ja rakentaa sitä varten telttasynagogan taistelurintaman läheisyyteen. Se oli kaunis ele ylipäälystön taholta, osoitus suvaitsevaisuudesta ja ymmärtävyydestä Suomen juutalaisten sotilaiden erikoisasemaa kohtaan. Se osoitti myös, etteivät Euroopan juutalaisvainot vaikuttaneet Suomen kansaan ja sen taisteluun vapautensa ja itsenäisyytensä puolesta.”¹⁴³

Yhtenäisestä suomalaistumiskertomuksesta on muotoutunut tärkeä osa juutalaisten historiakuva, ja sotavuosilla sekä tapahtumilla on tämän kertomuksen myötä lunastettu paikka suomalaisessa yhteiskunnassa. Kaikki sotaa käsitelleet kirjoitukset juutalaisten kohtalosta maassa ovat korostaneet sitä, että kun sota Suomen osalta alkoi, juutalaisille oli itsestään selvää lähteä rintamalle, eikä sodan myöhemmissä vaiheissa kukaan epäröinyt jatkaa isänmaansa puolustamista. Valtiotieteilijä Laura K. Ekholmin mukaan vuosikymmenten aikana vahvistunut käsitys, jonka mukaan sota teki juutalaisista Suomessa suomenjuutalaisia, sementoitui yleiseksi historian kertomukseksi 1990-luvun aikana. Sota-ajan korostaminen kansallisena ponnisteluna, johon juutalaiset osallistuivat, on ollut osa pidempää jatkumoa, jolla juutalaiset Suomessa on kirjoitettu osaksi maamme historiaa. Vähemmistöjen historia on kirjoitettu kansalliseen tarinaan sopivaksi, ja Ekholmin mukaan juutalaisten menneisyys on samalla taltutettu ja kesytetty piilotetun sekä avoimen antisemitismin vuosista ja sotavuosia leimanneesta pelosta.¹⁴⁴

Yhtenäistä kertomusta suomalaiseen väestöön kuulumisesta halusi ylläpitää myös juutalaisveteraanien veljespiiri. Osallistuminen Suomen Sotaveteraaniliiton vuonna 1994 järjestämään valtakunnalliseen suureen ja menestykselliseen Iltahuuto-keräykseen sai veljespiirin johtokunnan kirjoittamaan jäsenilleen kirjeen, missä he vetosivat ”Kaveria ei jätetä” -hengessä kuinka keräykseen osallistuminen olisi tärkeää: ”Viime vuosina olemme me juutalaiset sotaveteraanit korostetusti pyrkineet muistuttamaan kaikkia kansalaispiirejä täydellisestä yhteenkuuluvuudestamme valtaväestöön sotiemme aikana. Siksi veljespiirimme osallistuu paikallisyhdistyksen osana tähän keräykseen.”. Veljespiirin johtokunta näki kansallisen yhteenkuuluvuuden tunteen olleen osoitus siitä, kuinka korkea-arvoiset puolustusvoimien edustajat olivat osallistuneet kunniakäynteihin

¹⁴³ KA SJSA Tapahtumat ja toiminta 20-vuotisjuhlan käsiohjelma 13.-14.2.1999; Minnesskrift 1941, 47; Muistojulkaisu 1990, 3; Lehti 1991; Mäkelä 1997; Cronvall 2002.

¹⁴⁴ Harviainen 2000, 161; Ekholm 2014, 164, 167, 175, 181.

juutalaisella sankarihautausmaalla. Iltahuuto-keräys oli Helsingin ja Turun juutalaisten seurakuntien parissa tuottoisa, sillä veljespiiri tilitti yli 11 000 markkaa¹⁴⁵ Helsingin seudun sotaveteraanipiiri ry:n keräystoimikunnalle.¹⁴⁶

Valtiotieteilijä Laura K. Ekholmin artikkelissa kritisoima käsitys juutalaisten oman historian kirjoittamisesta osaksi valtaväestön historiaa sotavuosien tapahtumien myötä ei saanut tukea juutalaisveteraanien omista kokemuksista käsin. Toisaalta voi kysyä, oliko Ekholmin kyseenalaistama historiakertomus vahvistunut nimenomaan juutalaisveteraanien omista kokemuksista käsin, vai vahvistivatko veteraanit jo olemassa olevaa kertomusta omalla toiminnallaan. Vähemmistö on voinut osallistua oman historiansa vahvistamiseen ja uudelleenkertomiseen myös tiedostamattaan, sillä entuudestaan useasti esitettyjen kertomusten muuttuminen historian totuudeksi on voinut olla sattuman tulosta. Tällöin on syntynyt vähemmistön selviytymisstrategiaksi kertomus, joka on palvellut kulloisessakin nykyhetkessä vaikuttanutta tarkoituksellista. Näin ollen kertomuksen sisältö ja sen välittämä sanoma vahvasta suomalaistumiskokemuksesta ovat olleet tärkeämpiä itseymmärryksen välineitä juutalaisveteraaneille kuin itse kertomuksen totuusperä.

Uudemmassa sotahistorian tutkimuksessa on tulkittu sota-ajan käsitteen mukanaan tuomaa ihmisten historiatietoisuuden ja historiankirjoituksen jakamaa aikaa sotien ja rauhanajan mukaan. Sodat ja niiden alut ovat näyttäneet usein aloittaneen uuden aikakauden ja usein puhutaan sodan jälkeisestä ajasta johtuvista ja periytyvistä ilmiöistä. Kriisit ovat jaksottaneet ihmisten elämää, vaikka lähemmässä tarkastelussa niiden merkitystä yhteiskunnallisille muutoksille ei välttämättä ole nähty niin suurena kuin niihin on haluttu uskoa. Sota-ajan tuoman erilaisen ajan ulottuvuuden muutoksen käyttökelpoisuus on löytynyt tapahtuma -käsitteen merkittävyydestä. ”Talvisodan henki” käsitettä tutkineen historioitsija Tuomas Teporan mukaan sodan hengen ponnin syntyi ihmisten välisten erojen kaventuneesta tunneyhteydestä, jossa ihmiset yhteiskunnalliseen asemaan ja uskonnolliseen vakaumukseen katsomatta saattoivat olla hetken yhtä. Talvisota toimi initiatiivisena yhteisöllisyytenä ja jäi mentaalisesti peruuttamattomaksi ilmiöksi.¹⁴⁷ Voi oikeutetusti kysyä, toiko talvisota ja juutalaisvähemmistön sotaan

¹⁴⁵ Rahamuseon rahanarvolaskurilla vuoden 2015 euroiksi muutettuna 2562 €, ks. <http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>.

¹⁴⁶ KA SJSJA Tapahtumat ja toiminta jhk:n kirje srk:n jäsenille 1994, jhk:n päivämäärätön kirje srk:n jäsenille, HaK 2/1995 Suomen juutalaiset sotaveteraanit; Kirjeenvaihto Suomen Sotaveteraaniliitto ry:n kiitoskirje Harry Matsolle 1.3.1995; Sulamaa 2007, 84.

¹⁴⁷ Tepora 2011, 245; Tepora 2015, 155-156, 251.

osallistuminen muutoksen kokemuksen ja tunteen suomalaistumisesta vai synnyttikö sodan luoma tunne yhteisöllisyydestä kokemuksen suomalaistumisesta. Miten vähemmistön kollektiivinen kokemus enemmistöön sulautumisesta lopulta syntyy, on vaikea kysymys ratkaistavaksi, sillä kyseessä on hyvin subjektiivinen tunnetila.

Suomenjuutalaisten identiteettiä käsittelevät tutkimukset ovat toisaalta korostaneet historiassa kerrottujen tärkeiden käännekohtien liittyneen vahvasti suomalaisen identiteetin muotoutumiseen ja vahvistumiseen. Ensimmäinen oli Suomen kansalaisoikeuksien saaminen vuonna 1918 ja toinen oli osallistuminen talvi- ja jatkosotaan. Kriisit tai murrokset ovat aiheuttaneet identiteetin muuttumista. Murrosajoilla on ollut vaikutusta ryhmäidentiteettiin, vaikka niiden vaikutus on näkynyt hitaasti ja ajan kuluessa kuten kansallisen identiteetin kehittyminen. Ryhmään kuulumisen on tiedostettu erityisesti uhkaavassa kriisitilanteessa, joka on voinut kirkastaa etnisten ryhmien tai kansakuntien kokemusta identiteetistään. Toisen maailmansodan taistelut yhteisen isänmaan ja kotimaan puolesta sinetöivät juutalaisten kansalaisoikeuksien saamisen, minkä eräs Helena Lavosen juutalaista identiteettiä käsitelleen pro gradun haastateltu kertoi:

”Meillä on oikeus elää täällä kun kaikki muut. Ensin saatiin Suomen alamaisuus ja sodan aikana me annoimme verta, kaksikymmentäkolme poikaa kaatui. Me annettiin veriuhrina.”¹⁴⁸

Samanlaisia tulkintoja suomenjuutalaisten asennoitumisesta toisen maailmansodan sotakokemuksiin ja siitä annetulle merkitykselle tuli esille Jill Kotelin juutalaista identiteettiä käsitelleessä kulttuuriantropologian pro gradu -tutkielmassa, jossa yksi Kotelin haastatelluista kertoi: ”Kun juutalaiset saapuivat Suomeen, heidän suurin huolenaiheensa oli hyväksyntä. Toisen maailmansodan aikana he olivat pakotettuja toimimaan moraalittomasti juutalaisina, mutta tulivat hyväksytyiksi suomalaiseen yhteiskuntaan. Kun he menivät palvelemaan Israelin armeijaan, heidät leimattiin taistelemisesta yhdessä saksalaisten kanssa. Israelin juutalaiset sanoivat, että Suomen juutalaiset ovat enemmän suomalaisia kuin juutalaisia.”. Kotelin mukaan suomenjuutalaisten on ollut vaikeaa nähdä itsensä osana eurooppalaista holokaustin historiaa, sillä heidän menetyksensä ja uhrinsa toisessa maailmansodassa konkretisoituivat omien sankarivainajien kuolemaan rintamalla juutalaisvainojen sijaan. Suomenjuutalaiset kokivat omiksi sankareikseen talvi- ja jatkosodassa kaatuneet sotilaat

¹⁴⁸ Lavonen 2003, 119, 125.

eivätkä holokaustin eurooppalaisia juutalaisuhreja. Kotelin tutkimus pureutui kaksoisidentiteetin paradoksiin, jota hänen mukaansa suomenjuutalaiset ovat yrittäneet selittää maailman muille juutalaisille.¹⁴⁹

Sodan kokemus- sekä psykohistoriallisista näkökulmista katsottuna sodassa koettu järjesti uudelleen käsityksiä kansalaisuudesta ja minuudesta, sillä sotakokemus vahvisti identiteettiä jopa positiivisena kokemuksena. Uudemmassa sotahistorian tutkimuksessa on porauduttu rintamatoveruuden syntyyn ja tulkintaan, miten sodassa koettu yhteisöllisyys on vahvistanut kansalaiseksi kasvamista. Kansakunta on voinut alun perin olla imaginaarinen abstraktio, mutta sodan kokeneet ovat kohtalonyhteyteen joutumisen myötä yhtenäistyneet valtaväestön identiteettiin oman ryhmäidentiteettinsä sijaan. Sotarintama kokemustilana muodostui tavallisen arkielämän rakenteiden ulkopuolella, mikä mahdollisti yhteisen rintamamiesidentiteetin synnyn. Rintamatoveruus syntyi ja kehittyi suorassa yhteydessä kollektiivisiin sotakokemuksiin ja sodan kansallisiin merkityksiin, joka on ollut nationalistisen ajattelun kulmakiviä.¹⁵⁰

Rintamakokemus muutti sotilasta lähtemättömästi, ja myöhemmin hyvin intensiivinen toveruus kehittyi tunnetasolla palkitsevaksi kokemukseksi, jonka ansiosta osalla veteraaneista sodan kitkeriinkin muistoihin on sekoittunut nostalgiaa. Kollektiivisesti koettujen kriisien aikana ihmisten identiteettien me-tasojen on todettu vahvistuneen, kun ihmisten arkielämässä muodostuneiden identiteettien rajat ovat liudentuneet suhteessa suuryhmäidentiteetteihin. Yksilön kohtalo sitoutui ryhmän kohtaloon ja näin abstrakti isänmaa toimi merkityksellisenä identiteetin lähteenä. Näin ollen koko kansakunta tuli todeksi ja koetuksi kokonaisuudeksi, sillä nationalismiin merkittävimpiä piirteitä on ollut kiintymys, jota ihmiset ovat voineet kokea itse muodostamaansa yhteisöä kohtaan.¹⁵¹

Suomenjuutalaisten sotaveteraanien kokemia samankaltaisia kansallisen identiteetin vahvistamiskokemuksia¹⁵² toiseen maailmansotaan osallistumisen myötä on tutkittu yhdysvaltalaisien juutalaissotilaiden parissa. Liittoutuneiden joukoissa Yhdysvaltojen armeijassa taisteli yli puoli miljoonaa juutalaista sotilasta, joiden uskonnonvapaus ja -harjoitus sallittiin rintamaoloissa. Michiganin yliopiston historian ja

¹⁴⁹ Kotel 2000, 33-34, 36-37, 85.

¹⁵⁰ Kinnunen & Kivimäki 2006, 46; Kivimäki 2013, 164-165, 169, 171, 177.

¹⁵¹ Kinnunen & Kivimäki 2006, 66, 83; Näre & Kirves 2008, 105.

¹⁵² Vrt. Päinvastaisia identiteetin vahvistamiskokemuksia on tutkittu neuvostoliittolaisten juutalaissotilaiden sotakokemuksista Zvi Gitelmanin artikkelissa Why they fought: What soviet jewish soldiers saw and how it is remembered 2011, 1-22.

juutalaisen opin professori Deborah Dash Mooren tutkimuksessa *GI Jews: how World War II changed a generation* juutalaismiehet alkoivat sotakokemuksen myötä arvostaa omaa uskontoaan uudella tavalla, ja sotavuodet vahvistivat sotilaiden juutalaista identiteettiä, koska armeija kunnioitti heidän uskontoaan. Samalla kun yhdysvaltalaisotilaat tulivat entuudestaan tietoisimmiksi uskonnollisista juuristaan ja identiteetistään, heidän asenteensa isänmaataan ja amerikkalaisuuttaan kohtaan muuttuivat. Sotakokemukset tekivät Yhdysvaltain juutalaisista sotilaista ylpeitä amerikkalaisia ja vahvistivat heidän kansallista identiteettiään. Samoin Derek J. Penslarin tutkimuksessa *Jews and the Military: A History* kulki punaisena lankana juutalaisotilaiden näkemys, että he ovat taistelleet aina Ranskan vallankumoussodista toiseen maailmansotaan saakka samoilla motiiveilla kuin muutkin maanmiehensä. Samalla sotilaat ovat uskoneet, että oma maa on suojellut heidän ihmisoikeuksiaan, ja sodat on koettu ”juutalaissotina” oman uskonnon ja vapauden puolesta.¹⁵³

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin sotamuistoissa ja toiminnan päämääränä sodan muistamisessa korostuivat hyvin vahvasti heroistiset muistot. Toisin kuin holokaustin uhriksi joutuneet miljoonat eurooppalaiset juutalaiset ovat jakaneet kollektiivisen uhriutta alleviivaavan muisteluperinteen ja kokemuksen petetyksi tulemisesta, ovat suomalaiset juutalaisveteraanit omien sotakokemustensa kanssa eri linjoilla. Osallistumalla sotatapahtumiin ja kokemalla samaistumisen tunteen tehdystä työstä sekä rintamalla kaatuneista uhreista isänmaan hyväksi juutalaisveteraanit ovat jakaneet vahvan kansallisen identiteetin muiden suomalaisveteraanien kanssa. Suomalaistumisprosessin taustalla oli vahva nationalistinen näkökulma isänmaan ja sen uhriksi annetun sankarikuoleman puolesta. Suomenjuutalaisten sotakokemusta voi verrata yhdysvaltalaisen juutalaisotilaiden vastaavanlaiseen kokemukseen, sillä myös Suomessa armeija kunnioitti juutalaisten uskonnonharjoittamista kenttäsynagogan ja uskonnollisten juhlapäivien vuoksi myönnettyjen vapaapäivien muodossa. Sodan kokeneeseen sukupolveen iskostuivat periksi antamattomuus, uhraus isänmaan hyväksi ja kansallisen elinvoiman säilyttäminen. Nämä kertoivat vahvasta heroistisesta muisteluperinteestä sodan muistamisen merkityksessä juutalaisveteraanien keskuudessa.

¹⁵³ Dash Moore 2004, 9-11, 126-127, 257; Penslar 2013, 254.

4.2 Sankarivainajien muistaminen osana veljespiirin perinnetyötä

Veteraanityössä on ollut perinteisesti kolme toisiaan sivuavaa osa-aluetta, mihin valtakunnalliset ja paikalliset yhdistykset ovat toiminnassaan keskittyneet. Organisoitunut yhdistystoiminta syntyi järjestöllisen tuen antamista varten ja keskittyi jo varhaisessa vaiheessa yksittäisten sotaveteraanien avustamiseen. Jäsenkunnan laajentuessa veteraanijärjestöt kehittyivät eturyhmäorganisaatioiksi, jotka ajoivat jäsentensä yhteiskunnallisia etuja. Näiden kahden osa-alueen lisäksi veteraanityön painopiste on ollut 1990-luvun puolivälistä lähtien vahvasti perinnetyön tekeminen eli aate- ja arvomaailman vaaliminen. Erityistä huomiota veteraanipiireissä on kiinnitetty nuorisoon, joka tulisi saada ymmärtämään veteraanien työn arvo. Vaikka käsitteestä ”veteraanien perintö” ja sen merkityksestä ei uuden sotahistorian tutkimuksissa ole yhdenmukaista tulkintaa, on veteraanien perintöä pidetty varsin säröttömänä kokonaisuutena, johon ovat kuuluneet konservatiivinen isänmaallisuus, maanpuolustusvalmius ja uskonnollisuus. Samoin määritteli juutalaisveteraanien veljespiiri 1980-luvulla laadituissa säännöissään yhdeksi tärkeimmäksi tehtäväkseen ylläpitää juutalaisveteraanien keskuudessa isänmaallista henkeä ja suorittaa perinteisiä käyntejä aseveljiensä haudoilla.¹⁵⁴

Juutalainen traditio rukoilla vainajien muistoksi eli jizkor on ollut yksi keskeisimmistä perinteistä juutalaisella sankarihautausmaalla siitä lähtien, kun veljespiiri järjesti ensimmäisen kaatuneiden muistopäivän tilaisuuden toukokuussa 1981. Juutalaisen tavan mukaisesti ihmisen pitäisi muistaa lähiomaistensa kuolinpäiviä elämänsä loppuun asti vuosittain sytyttämällä kynttilä ja lausumalla Kadiš-rukous. Hautausmaalle on tapana pystyttää hautakivi vasta kuoleman ensimmäisenä vuosipäivänä. Veljespiirin järjestämässä 25-vuotisjuhlassa tervehdyksen tuonut rabbiini Moshe Edelman korosti, kuinka juutalaisveteraanien veljespiiri oli ollut tärkeässä asemassa seurakunnassa ylläpidettävässä jizkor-perinteessä sodassa kuolleitten muiston vaalimisessa. Rabbiini Edelmanin mukaan veljespiirin tärkeänä tehtävänä oli muistuttaa muita juutalaisia vapaudesta, jonka sankarivainajat uhrautumisensa kautta antoivat.¹⁵⁵

¹⁵⁴ KA SJSA Hallinto Ehdotus säännöiksi §2; Tolvanen 2004, 13; Kinnunen & Kivimäki 2006, 207, 306; Jokisipilä 2007, 263; Sulamaa 2007, 85-86, 295.

¹⁵⁵ KA SJSA Tapahtumat ja toiminta 25-vuotisjuhlän käsiohjelma 15.2.2004; Schwarz & Skurnik & Weintraub 1989, 29, 80; Turtiainen 2003, 75.

Uhri ja uhraus isänmaan puolesta ovat hyvin vahvaa retoriikkaa, mitä sodassa kaatuneiden muistopuheissa on vuosikausia viljelty. Tunne siitä, etteivät sodassa tehdyt uhraukset ja kärsityt menetykset olleet turhia, on ollut suomalaisessa sodan muistamisen perinteessä vahva. Poikkeusta sodan muistamisen traditiossa ei tehnyt juutalaisveteraanien veljespiiri järjestämässä tilaisuuksissaan, joissa muisteltiin omien sankarivainajien merkitystä. Sankarihautausmaalla järjestetyissä tilaisuuksissa ja pidetyissä muistopuheissa korostuivat isänmaan puolesta kuolleiden tehtävä tulevien sukupolvien olemassaolon ja vapauden takaajana. Sankarivainajien suorittama tehtävä nähtiin perusteluna ihmisoikeuksien ja tasavertaisen kohtelun saamiseksi, sillä uhrien anto oli palkkio itsenäisen Suomen säilymiseksi. ”Sankarivainajamme ovat antaneet kalliin uhrinsa koko Suomen kansan puolesta ja sillä sinetöineet meille täydellisen yhteiskuntaoikeutemme.”, kirjoitti veljespiirin johtokunta lähettämässä kirjeessään seurakuntalaisille. Uhrauksen rinnalla esiintyi muistopuheissa vahva velvollisuuden täyttö jopa viimeiseen veripisaraan saakka. Sankarivainajien muistoksi laitettut muistolaatat todistivat, että juutalaisen seurakunnan jäsenet antoivat yhdessä ja tasavertaisina kansalaisina kaikkensa Suomen itsenäisyyden ja vapauden puolesta, kuten eräässä sankarihaudoilla pidetyssä puheessa mainittiin.¹⁵⁶

Juutalaisten Sankarihautausmaalla vietettävien tilaisuuksien ja niissä uhrikuoleman ja isänmaan puolesta kaatuneiden muistoperinteen korostamisen mahdollisti Suomessa toisen maailmansodan aikana kansainvälisesti tarkasteltuna ainutlaatuiseksi muodostunut tapa evakuoida kuolleet sotilaat kotimaan hautausmaiden multiin. Kaatuneiden evakuointitehtävä annettiin talvisodan aikana perustetulle Kaatuneiden evakuointikeskukselle sekä sotilaspapistolle. Suomalainen käytäntö takasi lähes kaikkien sankarivainajien hautaamisen kotiseurakuntiansa sankarihautausmaihin. Näin ollen Suomesta on puuttunut kansallinen muistomerkki eli Tuntemattomaan sotilaan hauta, koska jokainen seurakunta rakensi omat sankarivainajien hautausmaaosionsa. Myös Helsingin Hietaniemen hautausmaan yhteyteen vuonna 1896 perustetulle juutalaiselle hautausmaalle tehtiin toisen maailmansodan aikana erillinen sankarivainajien¹⁵⁷ hautausio, jonne kokoontui juutalaissotilaita asetovereidensa

¹⁵⁶ KA SJSA Tapahtumat ja toiminta Kaksi muistopuhetta 6.12. ei vuosilukua; Päivämäärätön puhe sankarihaudoilla, Päivämäärätön jhk:n kirje srk:n jäsenille, srk:n pj:n Gideon Bolotowskyn puhe 7.12.1997; Sotaveteraanien asiakirjat Josef Lefkon puhe 7.12.1986; Lehtileikkeet SHL 10/1992 Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit puheenjohtaja Aron Livsonin puhe itsenäisyyspäivänä 6.12.1992 muistotilaisuudessa sankarihaudoilla Helsingin Juutalaisella hautausmaalla; Jokisipilä 2007, 165, Tilli 2014, 167.

¹⁵⁷ Tarkemmat tiedot: Liite 1.

sankarihautajaisiin sotavuosina. Sankarihautausmaat ja siellä suoritettut kansalliset rituaalit kertoivat yhtenäisestä kuolemankulttuurista, joka vahvistui Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Sota pyhitti sankarikuoleman ja teki sankarihautausmaista ja siellä järjestetyistä sankarihautajaisista isänmaallisen juhlahetken. Näin sota-ajan yksityinen suru ja sankarikuolema kansallistettiin.¹⁵⁸

Sankarikuoleman muistamisen traditio alkoi Suomessa jo sotien aikana, kun rintamalta kotiin tuoduille vainajille järjestettiin sankarihautajaiset. Kaatuneiden muiston vaaliminen oli yhteisön tehtävä ja sankarihautausmaiden järjestäminen osa kansakunnan itseymmärrystä. Jatkosodan aikana perustettu Sankarivainajain Muistotoimikunta, myöhempi Kaatuneiden Muistosäätiö, sai tehtäväkseen sankarihautausmaajärjestelyjen sekä muistomerkkitöiden välittämisen. Eri puolella Suomea sijaitsevien sankarihautausmaiden rakentaminen saatiin lähestulkoon päätökseen 1940-luvun lopulle tultaessa. Sankarihaudoille pyrittiin varaamaan paikkakunnan hautausmaan paras osa, tai sijoittaa ne muuten näkyvälle paikalle, sillä hautausmaat suunniteltiin tulevia juhlallisuuksia ja kansallisia rituaaleja silmällä pitäen. Suomalaiset sankarihautausmaat ovat jatkaneet uskonnon ja nationalismin yhteyttä, sillä haudoilla käynti on ollut tärkeä osa itsenäisyyspäivän viettoa ja kaatuneiden muistopäivänä sankarihaudat ovat olleet juhlallisuuksien keskipiste. Sankarihautausmaiden rooli on näin ollen ollut vahvasti poliittinen. Sodan uhrin saivat merkityksensä siinä yhteisössä, jossa ja jonka puolesta ne annettiin. Sodan muistaminen sankarivainajien työn kautta on palvellut kulloisenkin nykyhetken tarvetta. Sankaritarinat ovat olleet myyttisen historian vahvimpia kertomuksia, ja sodan muistoa on käytetty nykyhetken olosuhteita selittävän ja perustelevan hallitsevan historianäkemyksen tukemiseen.¹⁵⁹

Sodassa ja sotamuistoissa kansakunnat ovat mananneet esiin oman myyttillisen menneisyytensä, ja näiden myyttien keskipisteessä oli yleensä pyhä, väkivaltainen uhri, joka oli annettu muun yhteisön edestä. Onnistuneen uhrin¹⁶⁰ täytyi olla tuottava ja sille täytyi olla syy. Käsitys kansallisuudesta yhdistyi tunteiden ja toiminnan tasolla. Kansakunnan vainajia voitiin surra oletettuna yhteisenä kansana ja kansallisen surun kautta vainajien kunnia siirtyi elävien kunniaksi. Kuolema taistelussa

¹⁵⁸ Rautkallio 1989, valokuvaliitesivut; Kantor & London-Zweig & Muir 2006, 125, 129; Kemppainen 2006, 40-41, 65-67, 78-81, 140; Tilli 2014, 165; Matrikkeli 2016.

¹⁵⁹ Kemppainen 2006, 146, 160, 166, 170, 260; Jokisipilä 2007, 19, 22; Roms 2008, 107-108, 114.

¹⁶⁰ Vrt. Tuomas Teporan uuden sotahistorian tutkimus talvisodan henki -myytistä, jonka mukaan sodan uhrikuolemien merkitystä on vahvistettu osana suomalaista syntymyyttä teoksessa Sodan henki. Kaunis ja ruma talvisota 2015, 243.

oli jalo uhri, jossa yksilön uhri siirtyi osaksi kansakuntaa. Kansallisvaltiot ovat tuntuneet tarvitsevan uhreja oikeuttaakseen olemassaolonsa. Sodan eniten kärsinyt ihmisryhmä olivat kaatuneet, jotka eivät jääneet eloon kokemuksistaan kertomaan. Siksi tarina pyrittiin kertomaan heidän puolestaan ja sankarivainajista tuli julkisuuden yhtenäinen ihmisryhmä, jonka äärimmäinen epäitsekkyys toimi velvoitteena eloonjääneille. Samalla kokiessaan koko olemassaolonsa uhatuksi kansakunnat korostivat oman aikansa jatkuvuutta ja nykyhetken historiallisuutta, ikään kuin ne olisivat hetken välittömässä yhteydessä oman, vasta tekeillä olevan historiansa kanssa. Sota oli katkos ajassa menneisyydestä tulevaisuuteen, ja tuo katkos voitiin ylittää turvautumalla historiaan ja näkemällä nykyhetken vaatimat uhraukset tulevaisuuden lunnaina. Uudemmassa sotahistoriassa on tulkittu onnistuneen merkityksenannon kipeille menneisyyden tapahtumille ja sodan uhrien muistamiselle olleen tärkeää kriiseistä selviytymiselle.¹⁶¹

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri korosti omissa puheissaan ja toimintansa kautta vahvaa suomalaistumiskokemusta osallistuessaan toisen maailmansodan taisteluihin. Veljespiirin juhlapuheiden yleiseksi teemaksi nousi juutalaissotilaiden kantama suuri vastuu ja antama uhri isänmaansa hyväksi. Sodan muistamisen perinnettä veljespiiri kunnioitti jokavuotisilla tervehdyskäynneillä oman seurakunnan sankarihautausmaalle seppelein, kynttilöin, juhlapuhein sekä arvovierain kuten aiemmin on kerrottu. Sotavuosien kokemus ja annetut uhrit isänmaan puolesta vahvistivat veljespiirin toiminnassa mukana olleita heidän ponnistelujensa tärkeydestä oman maansa hyväksi. Veljespiirin omaksuma tapa kunnioittaa sankarihautausmaalla vainajia oli yhtenäistyneen kansallisen kuolemankulttuurin ja suomalaistumisen tulos. Juutalaisveteraanit pystyivät jäsentymään osaksi suomalaiskansallista sodan muiston vaalimisen kulttuuria oman seurakuntansa sankarihautausmaan turvin. Valtiotieteilijä Laura K. Ekholmin artikkelissa kritisoima näkemys juutalaisten historiakertomuksen sementoitumisesta yleiseksi historian narratiiviksi vain sotavuosien tapahtumien näkökulmasta ei saanut tukea sodan kokemushistoriallisesta näkökulmasta käsin. Sotaveteraanien omien kokemusten kyseenalaistaminen ei tehnyt oikeutta juutalaisten suomalaistumiskokemukselle, sillä veteraanit kokivat sotatapahtumat vahvana kansallistumisena osaksi valtakulttuuria. Tämä näkyi vuosikymmeniä myöhemmin erityisesti juutalaisveteraanien arvostamassa perinnetyössä.

¹⁶¹ Kempainen 2006, 45; Näre & Kirves 2008, 110, 128; Tepora 2011, 49; Kivimäki 2013, 194.

Uhritematiikan lisäksi toinen keskeinen käsite sodan muistamisessa oli puhuminen sankarivainajista ja sankarillisesta kuolemasta. Sodassa kaatuneista alettiin jo talvisodan aikana puhua sankarivainajina, vaikka ennen Kaatuneiden evakuoitokeskuksen huolehtivia käsiä ja kotiseurakunnan sankarihautajaisia sankarikuolemalla oli raadolliset kasvonsa. Suomessa jatkosodan aikainen sankarikuolemaa ylistävä propagandatoiminta ei saanut rintamalla vastakaikua. Sankaruudesta kirjoittaneita tiedotuskomppanian sotilaita halveksittiin tosissaan ja yltiöisänmaallinen hehkutus oli yleinen rintamamiesten pilkan kohde. Sankari-sanan liittäminen kaatuneisiin sotilaisiin oli suomalainen erikoisuus, sillä suomalaisessa kulttuurissa sankaruus on ollut sidoksissa yhteisöön ja sen puolesta toimimiseen enemmän kuin henkilökohtaisiin ansioihin sinänsä. Kuoleminen sodassa ei ollut yksityisasia sen paremmin sankariksi nimetylle vainajalle kuin hänen läheisillekään, sillä sodassa kaatuminen tapahtui isänmaan palveluksessa ja sen puolesta. Näin ollen surun ja kaipausten lisäksi sankarihautajaisissa käsiteltiin isänmaanrakkautta ja uhrimieltä. Toisaalta kaatuneiden ihannoitiin oli turvallista, sillä he eivät kysyneet kyseenalaistamaan omien uhrauksiensa merkitystä, vaan toimivat kansakunnan hiljaisina hyväksyjinä.¹⁶²

Juutalaisten sotaveteraanien juhlapuheissa sankarikuoleman ihannoitiin ja palvelu isänmaan hyväksi saivat samoin sanakääntein toistuvia piirteitä. Talvisodan 50-vuotisjuhlan muistotilaisuudessa puhunut Helsingin juutalaisen seurakunnan valtuuston puheenjohtaja Wolf Davidkin korosti, kuinka kiitollisin mielin juutalaissotilaat saivat sodassa osoittaa uskollisuutensa maatansa kohtaan, joka oli antanut toimeentulon mahdollisuuden sekä suojellut heitä sota-ajan pimeiltä voimilta. Erityisesti hän halusi osoittaa kiitollisuutensa sodassa kaatuneille sankareille, jotka antoivat henkensä, jotta tulevat sukupolvet voisivat elää. Tulevien sukupolvien kiitollisuudenvelka toistui monissa puheissa sekä nöyryys siitä, että vähintään mitä sankarikuolleitten muistoksi voi tehdä, oli käydä heidän haudallaan. Veljespiirin johtokunta korosti seurakuntalaisille kirjoittamassa kirjeessään, kuinka jokainen seurakunnan jäsen oli velkaa sankarivainajillemme ja toivoi seurakuntalaisten osallistuvan sankarihautausmaalla järjestettäviin kunniakäynteihin.¹⁶³

¹⁶² Kemppainen 2006, 54, 143, 252; Näre & Kirves 2008, 52-54, 123, 136, 142; Tilli 2014, 147, 156.

¹⁶³ KA SJSA Tapahtumat ja toiminta Wolf Davidkinin puhe 25.3.1990, Kaksi muistopuhetta 6.12. ei vuosilukua, jhk:n päivämäärätön kirje srk:n jäsenille; Sotaveteraanien asiakirjat Josef Lefkon puhe 7.12.1986.

Kaatuneiden sankarivainajien muiston ylläpitäminen ei tapahtunut ainoastaan juutalaisella sankarihautausmaalla, sillä veljespiiri järjesti toukokuussa 1996 bussiretken Venäjän Karjalaan Säkkijärvelle, minne oli pystytetty edellisenä vuonna muistomerkki sodassa kaatuneille ja kadonneille suomalaisille sotilaille. Säkkijärven kenttähautausmaahan oli haudattu 104 Viipurinlahden taisteluissa talvisodan viimeisinä päivinä kaatunutta tuntematonta sotilasta. Rajan taakse jääneiden sotavainajien muiston vaalimistyö käynnistyi Suomessa toden teolla 1990-luvun alussa ja aloitteentekijöinä olivat puolustus-, ulkoasiain- ja opetusministeriöt sekä iso liuta veteraani- ja kansalaisjärjestöjä. Varsinainen viranomaistyö lankesi historiallisia muistomerkkejä suojelevalle ja vaalivalle opetusministeriölle ja työn jatkajaksi perustettiin vuonna 1998 Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys ry.¹⁶⁴

Monelle veteraanille matkat vanhoille taistelupaikoille olivat virkistäytymisen lisäksi terapiaa. Tuttujen aseveljien kanssa taistelupaikoilla saatettiin muistella vanhoja. Menneisyyttä oli helpompi käsitellä, kun aika oli keventänyt sodan painolastia. Veljespiirin sihteerin Harry Matson organisoima Säkkijärven retki järjestettiin yhdessä opetusministeriön, puolustusvoimien, sota-arkiston, Helsingin seudun sotaveteraanipiirin ja Helsingin Sotaveteraanit ry:n sekä Suomen Sotaveteraaniliiton kanssa, ja veteraanit järjestivät suomalaiselle kenttähautausmaalle haudattujen juutalaissotilaiden¹⁶⁵ muistomerkillä juhlallisen muistotilaisuuden, jossa esiintyi juutalainen mieskuoro, kentälle jääneet siunattiin juutalaisin menoin ja osanottajat laskivat seppeleet. Veljespiirin puheenjohtaja Aron Livson sanoi puheessaan juutalaissotilaiden taistelleen muiden rinnalla pelastaakseen rakkaaksi käyneen synnyinmaa Suomen. Pelastaakseen sodassa eloonjääneet kaikki kentälle jääneet antoivat raskaan uhrin, sanoi Livson.¹⁶⁶

Sodan muistamisen halun ja muistitiedon merkitystä on analysoitu paljon uudemmassa 2000-luvun sotahistorian tutkimuksessa. On kyseenalaistettu koko sodan muistamisen perinne ja vaadittu sotakokemusten moninaisuuden esille tuomista. Toisaalta on esitetty kysymyksiä siitä, kenen muisto sodasta on oikea ja miten sodan muisto on omittu palvelemaan omia myöhempiä intressejä. Julkinen keskustelu on yrittänyt ahtaa kaikkia veteraaneja samaan sankarisotilaan myyttiseen hahmoon, kun

¹⁶⁴ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 27.12.1995; Blinnikka 2004, 27-29, 44, 141.

¹⁶⁵ Tarkemmat tiedot: Liite 1.

¹⁶⁶ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 27.12.1995; Tapahtumat ja toiminta Muistotilaisuus Säkkijärven muistomerkillä kentälle jääneiden kunniaksi 25.8.1996, Aron Livsonin puhe 25.8.1996; Lehtileikkeet SV 6/96 Juutalaiset sotaveteraanit kävivät Säkkijärven muistomerkillä; Uino 2014, 367.

todellisuudessa suurin osa veteraaneista ei tehnyt sodassa erityisiä sankaritekoja. On syntynyt uudenlainen näkemys sodan sankarista tavallisen veteraanin hahmossa, joka sodan raadollisesta puolesta huolimatta palasi sodasta inhimillisyytensä säilyttäneenä.¹⁶⁷

Yksi lähestymistapa tarkastella uhritematikan esilläpitoa veteraanien perinnetyössä on tulkita sitä sodan jälkeisen syyllisyyden tunteen kautta. On puhuttu niin sanotusta traumaattisen tilanteen synnyttämästä henkiinjäämisyyllisyydestä, jota eloonjääneet tunsivat muiden kuoltua. Eloonsijääneet kokivat olevansa vähemmän arvokkaita kuin koko kansan kunnioittamat sankarivainajat, ja tämä synnytti kiitollisuudentunteen sankarivainajia kohtaan. Toisaalta psykohistorialliset lähestymistavat sodan muistamisen ja kerronnan kuvauksista ovat tulkinneet sotauhrin muiston vaalimista itse uhriksi altistumisen kautta. Voi kysyä ovatko veteraanit halunneet muistaa kaatuneita vain tietyllä tavalla, koska he olivat itse kosketuksissa ja alttiina uhrikuolemalle. Veteraanien muistelmapuheet sankaruudesta ja isänmaan uhrista voidaan tulkita myös runebergiläisenä nationalistisena perintönä, jossa Suomen sodassa luotu soturimytologia uusintui modernin sodan tarpeisiin, ja jota on tulkittu toisen maailmansodan jälkikuvassa uudelleen veteraanien perinnetyön kautta.¹⁶⁸

Halu muistella sotaa vain tietystä näkökulmasta käsin on ollut osaksi tulosta tietoisesta arvojenmäärittelyprosessista. Erityisesti valtiotieteilijä Markku Jokisipilä on kritisoitunut jälkipolvien kokemaa kollektiivista kunnianvelan maksua veteraaneille älylliseksi taakaksi, jonka ympärillä leijunut poliittisen korrektiuden paine on ehkäissyt kriittistä keskustelua ja kaventanut kuvaa menneisyydestä. Jokisipilän mukaan sotaveteraanien kunnioittaminen on saanut ajoittain palvontaa muistuttavia liturgisia muotoja. Itsenäisyyspäivän ja kansallisen veteraanipäivän puheissa talvi- ja jatkosota on mytologisoitu yksioikoiseksi ja kiiltokuvamaiseksi sankaritarinaksi¹⁶⁹. Samoin professori Matti Klinge on arvostellut pöhöttynyttä veteraanikulttia ja sitä, että Suomi on tuntunut käyvän sotaa loputtomasti tietynlaisen ”muistamisen politiikan” keinoin. Veteraanien muisteluperinteeseen kohdistuneesta kritiikistä huolimatta on merkillepantavaa uudempi psykologian alaan kuuluva tutkimus, jonka mukaan suomalaisveteraaneilla on havaittu matala posttraumaattisen stressihäiriön esiintyvyys, mikä on ollut seurausta onnistuneesta merkityksenannosta sodalle veteraanien omien yhteisöjen parissa. Veteraanien tekemällä

¹⁶⁷ Tarjamo & Karonen 2006, 382; Jokisipilä 2007, 24; Näre & Kirves 2008, 422-423.

¹⁶⁸ Kinnunen & Kivimäki 2006, 51, 141, 152; Näre & Kirves 2008, 397-398.

¹⁶⁹ Vrt. Tuomas Teporan uuden sotahistorian tutkimus talvisodan henki -myytistä, jonka mukaan kansalaiset muokkasivat sodasta uutta kansallista identiteettiä ja kansakunnasta uhria teoksessa Sodan henki. Kaunis ja ruma talvisota 2015, 311.

perinnetyöllä ja suomalaisilla sodan muistamisen tavoilla on ollut positiivinen merkitys sodan kokeneiden itsensä tulkitsemana.¹⁷⁰

Voimakkaat puheet isänmaan uhrina kaatumisena ovat kuvastaneet jälkeensä annettuja käsityksiä ja ihanteita sankarikuoleman myytistä. Nationalistiset tulkinnat sankarikuolemasta ovat edustaneet suomalaista retoriikkaa, joihin liittyneet asiat ovat kuuluneet pyhän piiriin, eikä niitä ole tullut maallisin ja sopimattomin puhein ja teoin tahrata. Sotakokemusten muuntuminen sodan muistamiseksi on tulosta aktiivisesta vallankäytön tapahtumasta, johon on heijastunut kunkin ajankohdan poliittinen, taloudellinen ja sosiaalinen tilanne. Sotaveteraanien muisteluperinne ei välttämättä ole ollut sitä, mitä veteraanit ovat halunneet itse kertoa, vaan sitä, mitä kulloinenkin aika on halunnut heiltä kuulla. Toisaalta on hyvä muistaa, ettei mitään yhtenäistä veteraanien arvomaailmaa tai aateperintöä ole koskaan ollut olemassakaan. Sotaveteraanius ei ole koskaan ollut maailmankatsomus, sillä se oli langennut itse kunkin osaksi välttämättömyyden pakosta. Sota yhdisti lähtökohdiltaan hyvinkin erilaiset ihmiset, joiden elämää määrittivät sodan jälkeen aivan muut asiat. Näin ollen veteraanien kokemukset ja niille annetut tulkinnat eivät ole koskaan voineet olla samanlaisia, sillä kollektiivista muistamista menneisyydestä ei ole olemassa. Suomalaisen sotahistoriakeskustelun ongelmana on usein pidetty sitä, että on etsitty turhaan yleispätevää ja kaikkia yhdistävää sotakokemuksen tyhjentävää kuvausta.¹⁷¹

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin toiminnan alkuvuosista lähtien yhdeksi tärkeimmäksi työksi tuli sankarihautausmaalla tehty perinnetyö ja sodassa kaatuneiden muistaminen. Oma veljespiiri oli luonnollinen toimintaympäristö sodan muiston perinnön vaalimisessa, koska juutalaisuuteen keskeisesti kuuluva kuolleitten muistamisen jizkor-perinne toteutui juutalaisveteraanien toiminnan kautta. Koko kansan kunnioittamista sankarivainajista ja heille osoitetuista muistamisen rituaaleista saattoi tulla monelle sotaveteraanille ainoa kanava traumaattisen sotakokemuksen purkuun. Ikuinen kiitollisuus kuolleiden tekemän työn puolesta kanavoitui veteraanijärjestöjen muistoperinnetyön kautta, johon ottivat osaa veljespiirin aktiiviset jäsenet vuosittaisilla perinnekäynneillään seurakuntansa sankarihautausmaalla. Aika kultasi muistot myös veteraanien perinnetyössä. Kun sotavuosina rintamalla taistelleet miehet olivat lähes allergisia sankaruuspropagandalle, muodostui myöhemmin vuosikymmeninä sodan muiston perinteen vaalimisessa käsiteparit sankaruus ja uhri keskeisimmiksi teemoiksi.

¹⁷⁰ Klinge 2005, 5-6; Kinnunen & Kivimäki 2006, 207; Jokisipilä 2007, 24-25, 198.

¹⁷¹ Kemppainen 2006, 129, 253-254; Kinnunen & Kivimäki 2006, 75-76, 208; Uino 2014, 403.

Voi myös kysyä, onko kaikkien juutalaisveteraanien erilainen ääni päässyt kuuluviin sodan muistamisen perinteissä. Saattoihan toisille veteraaneille sankarivainajien muistelu olla liian ylevä samaistumisen kohde tai juhlat yltiöisänmaalliset puheet eivät vastanneet sodan koettua todellisuutta. Yksittäisten veteraanien on saattanut olla vaikea murtaa tätä julkisuudessa esitettyä yksimielistä sodan muistamisen kulttuuria, varsinkin kun kansalliset ja paikalliset veteraanijärjestöt ovat vahvistaneet sitä omalla toiminnallaan. Se, mitä veljespiirien kokouksissa ja tapaamisissa todellisuudessa puhuttiin ja muisteltiin, saattoi olla jotain aivan muuta kuin juhlapuheiden koreat ulkokuoret. Ja toisaalta veteraanit, jotka innostuivat veljespiirin toiminnasta, varmasti jakoivat saman muistamisen perinteen, kun taas veteraanitoiminnasta kiinnostumattomat eivät kokeneet samaistumisen kohdetta veljespiirin toiminnan tavoitteisiin. Sodan mankelin läpikäyneitten veteraanien kokemukset ja muistot eivät juhlapuheista huolimatta ole koskaan olleet yhtenäisiä, vaikka veljespiirin perinnetyö on sellaisen kuvan saattanutkin antaa.

4.3 Veteraanilehdon rakentaminen ja perinneilta veljespiirin työn jatkajaksi

Juutalaisen tradition mukaisesti haudat ja hautausmaat ovat ikuisia, eikä niitä saa hävittää. Hautausmaata on pidetty pyhänä paikkana ja siellä on vallittava rauha ja järjestys. Juutalaisiin hautajaisiin on kuulunut tiettyjä perinteitä, joiden noudattamista Helsingin seurakunnassa on huolehtinut vuodesta 1864 toiminut hautausapuyhdistys Chevra Kadisha. Helsingin juutalaisella hautausmaalla toisen maailmansodan aikana rakennettu sankarivainajien hautausolio oli päässyt 1980-luvulla huonoon kuntoon, joten juutalaisen seurakunnan hallintoneuvosto kehotti hautausapuyhdistys Chevra Kadishaa kunnostamaan haudat. Sankarihautojen kunnostus nousi uudelleen veljespiirin toiminnassa useita kertoja esille, kun johtokunta pyysi seurakuntaa osallistumaan kustannuksiin vetoamalla Suomessa olleeseen yleiseen käytäntöön seurakuntien osallisuudesta sankarihautausmaidensa ylläpidossa, ja viimein veljespiirin johtokunnan vetoamus sankarihautojen kunnostamisesta toteutui.¹⁷²

Vuonna 1992 veljespiirin johtokunta ehdotti hautausapuyhdistys Chevra Kadishalle sotaveteraanien vapaan hautapaikan saamista Helsingin Hietaniemen

¹⁷² KA SJSa Kirjeenvaihto srk:n asiamies Dan Kantorin kirje Chevra Kadishalle 22.8.1988 ja SJS:lle 23.6.1994, 11.1.1995, Harry Matson kirje srk:lle 25.8.1994, jhk:n kirje srk:n hallintoneuvostolle 19.10.2006; Schwarz & Skurnik & Weintraub 1989, 80; Lundgren 2002, 25; Pehkonen 2008, 81-82.

juutalaiselle hautausmaalle. Ehdotus perustui Helsingin kaupungin vastaavanlaiseen päätökseen vuodelta 1979, jolloin sotaveteraaneille puolisoineen päätettiin myöntää ilmainen hautapaikka Helsingin seurakuntayhtymän hautausmaalta. Veljespiiri jatkoi veteraanien ilmaisen hautauspaikan saamista seurakunnan hautausmaalle 2000-luvulle asti, mutta juutalaisen seurakunnan talous ei antanut myöten veteraanien ilmaisille hautapaikoille. Niinpä veljespiirin puheenjohtaja ja sihteeri jatkoivat neuvotteluja hautapaikkojen korvauksen saamisesta valtiovaltaalta valtiosihteeri Risto Volasen kanssa sekä kävivät asiasta keskusteluja myös Helsingin seurakuntayhtymän johtajan rovasti Pekka Hietasen kanssa. Neuvottelut eivät kuitenkaan johtaneet veljespiirin tavoittelemaan tulokseen, sillä Helsingin seurakuntayhtymällä ei ollut mahdollisuutta maksaa muiden seurakuntien hautausmaihin haudattavien veteraanien hautapaikkoja.¹⁷³

Viimeinen suuri urakka ja saavutus veljespiirin toiminnassa 2000-luvulla oli juutalaiselle hautausmaalle rakennettu veteraanilehto. Idea veteraaneille pyhitetystä omasta hautausmaa-alueesta oli syntynyt veljespiirin sihteerin Harry Matson mukaan hänen käydessään hautausmaalla yhdessä puheenjohtaja Aron Livsonin kanssa. Juutalaisella seurakunnalla oli suunnitelmassa hautausmaansa laajennus, jonka uudistuksen yhteydessä veljespiiri näki mahdolliseksi saada osan laajennuksesta veteraanien hautojen käyttöön. Esikuvana veljespiiri piti vastaavanlaisia evankelisluterilaisten ja ortodoksisten seurakuntien veteraanihauta-alueita. Samalla johtokunta päätti sotaveteraanien hautakiviin kiinnitettävien tammenlehmämerkkien kustantamisesta veljespiirin yhteisistä varoista.¹⁷⁴

Veljespiirin johtokunnan käymät neuvottelut hautausmaan laajennuksesta ja veteraanilehdon rakentamisesta olivat seurakunnan sekä hautausapuyhdistys Chevra Kadishan kanssa hyvin tiiviit. Käytännön organisointityön hoiti seurakunta Helsingin kaupungin kanssa ja vuonna 2000 kaupunginvaltuusto hyväksyi laajennusta koskevan asemakaavamuutoksen. Veteraanilehdon lisäksi hautausmaan laajennusosaan tuli 500 hautapaikkaa. Veteraanilehdon, pystytetyn muistopaaden sekä yhtenäisten hautakivien hyväksymisestä veljespiirin johtokunta järjesti ylimääräisen yleiskokouksen, jossa äänestettiin lähes yksimielisesti johtokunnan ehdotuksen puolesta. Veteraanilehtoon tuli

¹⁷³ KA SJSÄ Pöytäkirjat jhk kok ptk 21.9.1992, tkrt 2005-2006; Kirjeenvaihto Helsingin srkyht:n kiinteistöpäällikkö Göran Lindströmin kirje Helsingin Sotaveteraanit ry:lle 2.10.1992, Aron Livsonin ja Harry Matson kirje srk:n hallintoneuvostolle 14.9.1995, Harry Matson kirje HJSrk:n hallintoneuvostolle 4.9.2000, Helsingin srkyht:n johtajan Pekka Hietasen kirje SJS:lle 26.1.2006.

¹⁷⁴ KA SJSÄ Pöytäkirjat jhk kok ptk 20.9.2001; Kirjeenvaihto jhk:n kirje srk:n hallintoneuvostolle 3.5.2000, Chevra Kadishan ja jhk:n kirje Helsingin srkyht:n kiinteistöpäällikkö Göran Lindströmille 25.9.2001; Harry Matson haastattelu 21.5.2016.

45 hautapaikkaa ja sen keskelle pystytettiin veljespiirin puheenjohtaja Aron Livsonin, sihteeri Harry Matson sekä johtokunnan jäsenen Scholem Bolotowskyn suunnittelema mustasta graniitista tehty muistopaasi, jossa oli tammenlehväkaiverrus ja Daavidin tähti symboli. Muistopaaden kustannuksiin rahalahjoituksella osallistuivat juutalaisen seurakunnan jäsenet Joel Nemes sekä Ralph Jaari. Juutalaisten sotaveteraanien yhtenäinen hauta-alue oli Israelia lukuun ottamatta ainutlaatuinen koko maailmassa.¹⁷⁵

Veljespiirin johtokunnan mukaan lehtoalue oli osoitus suomalaisten veteraanien muistolle sekä muisto jälkipolville juutalaisveteraanien antamista uhrauksista talvi- ja jatkosodassa Suomen itsenäisyyden puolesta. Veteraanilehdon perustamisen myötä veljespiiri koki saavuttaneensa viimein saman aseman kuin muut sotaveteraanit Suomessa. Hautausmaan laajennusosa vihittiin käyttöön lokakuun 11. päivänä vuonna 2001 ja uusi veteraanilehto sekä alueelle pystytetty muistopaasi paljastettiin kansallisen veteraanipäivän vieton yhteydessä juhlallisesti huhtikuun 28. päivänä vuonna 2002. Johtokunta halusi kiittää sihteeriaan Harry Matsoa veteraanilehdon ideoinnissa, sillä ”Hänen ehdotuksestaan Helsingin juutalainen seurakunta perusti veteraanilehdon ja hänen ehdotuksestaan suunniteltiin muistopaasi lehtoon.”, totesi johtokunta pöytäkirjassaan.¹⁷⁶

Helsingin juutalaiselle hautausmaalle rakennettu veteraanilehto sai muutaman vuoden kuluttua seuraajan Israelissa, kun Suomen Karmel-yhdistys sekä Helsingin juutalaisessa seurakunnassa toimiva Keren Kajemet LeIsrael eli Israelin ekologian puolesta toimiva järjestö rakennuttivat Israelin kansallisrahaston myöntämän maa-alueen turvin Jerusalemin Yad Hashmonaan maassa asuneille suomalaisille juutalaisveteraaneille oman veteraanilehdon. Juutalaisten sotaveteraanien veljespiiri ei toiminut järjestelyissä mukana, mutta johtokunnan puheenjohtaja Aron Livson sekä sihteeri Harry Matso olivat kutsuvieraina veteraanilehdon ja muistopaaden avajaistilaisuudessa talvisodan päättymisen muistopäivänä maaliskuussa 2006. Kutsuvieraiden joukossa oli Suomen Israelin suurlähettiläs Kari Veijalainen, joka kiitti puheessaan Suomen hallituksen puolesta Suomen itsenäisyyden ja vapauden puolesta taistelleita juutalaisia. Suomen Karmel-yhdistyksen toiminnanjohtaja Pentti Holli korosti,

¹⁷⁵ KA SJSA Pöytäkirjat tkrt 2001-2002, jhk kok ptk 29.10.2001, 18.3.2002, jhk:n kutsukirje ylim ylkok:een 9.11.2001, Kutsukirjeen liite 1 ja liite 2 7.11.2001, ylim ylkok ptk 27.11.2001; Kirjeenvaihto HJsrk vkert 2000.

¹⁷⁶ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 11.2.2002, 18.3.2002, 19.5.2002; Kirjeenvaihto HJsrk:n hautausmaan laajennusosan vihkiäiset käsiohjelma 11.10.2001, jhk:n kutsu muistopaaden paljastustilaisuuteen 28.3.2002, HaK 3/2002 Veteraanilehto vihittiin käyttöön, SV 15.5.2002 Veteraanilehto juutalaiselle hautausmaalle; Pehkonen 2008, 82.

kuinka juutalaisten sotaveteraanien kunniaksi tehty lehtoalue julisti tuleville sukupolville juutalaisen väestön sankariteoista kotimaansa hyväksi. Israelin veteraanilehdon paljastustilaisuutta edelsi helmikuussa 2006 Suomen Karmel-yhdistyksen sekä Helsingin tuomiokirkkoseurakunnan järjestämä kiitosjuhla Suomen juutalaisten sotaveteraanien kunniaksi, missä puheenpitäjinä esiintyivät Suomen Israelin suurlähettiläs Shemi Tzur sekä veljespiirin jäsen ministeri Max Jakobson.¹⁷⁷

Veljespiirin yksi tärkeimmistä tehtävistä eli sankarivainajien muiston kunnioittaminen omalla hautausmaalla sai veteraanilehdon rakentamisen myötä valtaväestön veteraani-identiteettiin sulautumisen päätepisteen. Veljespiirin johtokunta koki veteraanilehdon rakentamisen myötä juutalaisveteraanien tultua lopulta hyväksytyiksi samanarvoisina sotaveteraaneina kuin maassa vuosikausia kunnioitettuina pidettyjen muiden suomalaisveteraanien rooli oli nähty. Veljespiirin jatkuva yhteydenpito oman seurakunnan kanssa sankarivainajien hautojen kunnostamisesta sekä hautojen ylläpidosta kertoivat juutalaisveteraanien tärkeäksi koetusta perinnetyöstä, jota Suomessa oli valtaväestön parissa harjoitettu toisen maailmansodan päättymisen jälkeen. Juutalaisella hautausmaalla tehty perinnetyö sankarivainajien sekä sotaveteraanien muiston kunnioittamiseksi vahvistivat juutalaisveteraanien kansallista identiteettiä veljespiirin toiminnan kautta.

Juutalaisveteraanien määrän vähentyessä¹⁷⁸ 1990-luvun puolivälissä syntyi veljespiirin johtokunnan keskuudessa ajatus perinnekillan perustamisesta, jonka tehtäväksi tulisi jatkaa veteraanien aloittamaa työtä. Alustavaa keskustelua perinnejaostosta oli käyty johtokunnan keskuudessa jo aiemmin, mutta varsinainen valmistelutyö alkoi vuonna 1994, kun vuosikokouksessa päätettiin perustaa perinnetoimikunta. Toiminnan alku oli kuitenkin veljespiirin oman aktiivisuuden varassa ja perinnetoimikunnan varsinainen käynnistyminen kesti vuoteen 1996 saakka, sillä toimintaan mukaan rekrytoitavien etsiminen oli veteraanien käsissä. Keskustelut perinnejaoston työn johtamisesta aloitettiin veljespiirin ensimmäisen puheenjohtajan Jussi Nemeksen pojan Joel Nemeksen kanssa ja hänestä tuli perinnekillan ensimmäinen puheenjohtaja. Perinnekillan toiminnan aloittaminen johti samalla veljespiirin

¹⁷⁷ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 22.9.2005, 22.11.2005, Tapahtumia 2005 kirjelmä, tkrt 2006; Kirjeenvaihto Aron Livsonin puhe 13.3.2006, Kari Veijalaisen puhe 13.3.2006; Nimeämätön ja päivämäärätön lehtiartikkeli Muistamme Veteraanejamme; Kiitosjuhla Suomen juutalaisten sotaveteraanien kunniaksi käsiohjelma 5.2.2006, SV 22.2.2006 Kiitosjuhla ja kunnialehto Suomen juutalaisille sotaveteraaneille.

¹⁷⁸ Tarkemmat tiedot: Liite 4.

sääntömuutokseen. Vuonna 1987 hyväksytyjen veljespiirin sääntöjen viimeinen pykälä päätettiin uusia johtokunnan kokouksessa vuonna 1995. Alkuperäisissä säännöissä veljespiirin lakkauttaminen johti sen varojen ja omaisuuden luovuttamiseen Helsingin juutalaiselle seurakunnalle. Uusittu sääntö siirsi veljespiirin omaisuuden Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien perinnekillalle ja killan työn loputtua seurakunnalle.¹⁷⁹

Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien perinnekilta määritteli vuonna 1996 laadituissa ja vuonna 2005 päivitettyissä säännöissään toimintansa tarkoitukseksi vaalia Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit yhdistyksen perinteitä sekä tukea ja avustaa veljespiiriä. Perinnekillan tarkoitukseksi määriteltiin juutalaisveteraanien historian tutkiminen sekä tallentaminen ja siitä oikean tiedon antaminen nykyisille ja tuleville sukupolville. Jäsenikseen perinnekilta kelpuutti jokaisen suomenjuutalaisen, jonka killan hallitus hyväksyi. Perinnekillan aseman vahvistuminen veljespiirin työn jatkajana näkyi vuoden 2000 itsenäisyyspäivästä lähtien, kun juutalaisella hautausmaalla järjestetyllä kunniakäynnillä killan puheenjohtaja Joel Nemes piti muistopuheen.¹⁸⁰

Perinnekillan toiminta käynnistyi toden teolla vasta vuonna 2005, jolloin johtokunta järjesti ylimääräisen yleiskokouksen, jossa Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien perinnekilta perustettiin uudelleen vuoden 1996 aloituksen jälkeen. Esikuvana toimi valtakunnallisesti organisoitunut Tammenlehvän Perinneliitto ry, joka aloitti toimintansa huhtikuussa 2005. Neljän valtakunnallisen sotaveteraanijärjestön perustaman perinnetyön koordinoijaksi syntyneen Tammenlehvän perinneliiton keskeiseksi tehtäväksi tuli sotaveteraanien tekojen ja saavutusten sanoman vaaliminen tuleville sukupolville. Juutalaisten sotaveteraanien perinnekillan aktivoitumisen seurauksena veljespiirin johtokunta muutti vielä kerran sääntöään toiminnan lopettamisesta. Vuoden 2005 ylimääräisessä yleiskokouksessa hyväksyttiin veljespiirin lakkauttamisen johdosta varojen siirto perinnekillalle, joka oli velvollinen käyttämään varoja elossa olevien veteraanien hyväksi. Kun yhtään veteraania ei olisi enää elossa, pitäisi jäljellä olevat varat ja omaisuus luovuttaa Helsingin juutalaisen seurakunnan vanhainkodille eli Sara-kodille. Perinnekillan perustamiskokous pidettiin maaliskuun 6.

¹⁷⁹ KA SJSA Pöytäkirjat jhk kok ptk 16.3.1994, 22.3.1994, 4.5.1994, 8.9.1994, 31.1.1995, 2.10.1995, 24.10.1995, vkok ptk 22.3.1994, ylim ylkok ptk 18.3.1996; Hallinto Muutosehdotus säännöiksi §18.

¹⁸⁰ KA SJSA Kirjeenvaihto SJSP säännöt 3.4.1996, 20.10.2005 §1-3; Pöytäkirjat Muistio tapahtumia 1.7.-31.12.2000.

päivänä vuonna 2006 ja sen koollekutsujina toimivat Jack Haras, Louis Levinsky, Kent Nadbornik sekä Rony Smolar.¹⁸¹

2010-luvulla ennen kuin perinnekilta otti juutalaisveteraanien perinnetyön haltuunsa, väheni veteraaninen määrä¹⁸² samaan aikaan kuin toiminnassa mukana olleiden keski-ikä läheni 90 vuotta. Veljespiirin toiminnan jatkuvuus herätti huolta johtokunnan parissa ja lopulta huhtikuun 2014 vuosikokouksessa johtokunta päätti esittää Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien veljespiirin toiminnan lakkauttamista ja sen purkamista kuten veljespiirin sääntöjen pykälässä 18 oli säädetty. Sääntöpykälästä poiketen johtokunta päätti siirtää veljespiirin varat Helsingin juutalaisen seurakunnan yhteyteen perustettavaan Veteraanirahastoon, josta niitä tulisi käyttää veteraanien kunnon ylläpitämiseen, itsenäisyyspäivän ja kaatuneiden muistopäivän sankarihautausmaan seppeleisiin sekä muistotilaisuuksien järjestämiseen. Tarvittaessa jäljelle jääneitä varoja tulisi käyttää veteraanien hautausavustuksiin.¹⁸³

”Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit muodostavat eksklusiivisen seuran, jonne uusia jäseniä ei Luojan kiitos ole tarvinnut kelpuuttaa. Yhdistyksen rivistöt harventuvat vääjäämättä vuosi vuodelta. Tästä huolimatta yhdistys pitää sinnikkäästi ja tarmokkaasti lippuaan korkealla ja toimintaansa vireänä. Yhdistys on koko olemassaolonsa aikana tuonut arvokkaan panoksensa Helsingin juutalaisen seurakunnan toimintaan.”. Näin lausui juutalaisen seurakunnan puheenjohtaja Gideon Bolotowsky veljespiirin juhliessa kahdettakymmenettä toimintavuottaan.¹⁸⁴

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri toimi kolmekymmentäviisi vuotta juutalaisveteraanien hyväksi osana helsinkiläistä sotaveteraaniyhdistystä sekä valtakunnallista Suomen Sotaveteraaniliittoa. Vuonna 1999 lausutut seurakunnan puheenjohtajan sanat konkretisoituivat viisitoista vuotta myöhemmin, kun veljespiirin jäsenten vähentyessä ja voimien ehtyessä juutalaisveteraanien toiminta sai päätepisteen. Veljespiirin perinnetyön jatkajaksi syntynyt perinnekilta otti veteraanien aloittaman työn hoitaakseen. Aika näyttää, kuinka kauan suomenjuutalaisten sotaveteraanien perintö elää.

¹⁸¹ KA SJSA Kirjeenvaihto jhk:n kirje jäsenille 22.2.2005, Veteraanikillan perustamiskokous ptk 6.3.2006; Pöytäkirjat ylim ylkok ptk 14.3.2005, 26.9.2005, tkrt 2005; Sulamaa 2007, 298-299; Uino 2014, 537-538.

¹⁸² Tarkemmat tiedot: Liite 4.

¹⁸³ KA SJSA Pöytäkirjat vkok ptk 25.3.2010, 24.4.2014, tkrt 2010.

¹⁸⁴ KA SJSA Tapahtumat ja toiminta 20-vuotisjuhlan käsiohjelma 13.-14.2.1999.

5. Tutkimustulokset

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri syntyi vuonna 1979 helsinkiläisten sotaveteraanien toimesta. Veljespiirin perustaneet teollisuusneuvos Jussi Nemes, toimitusjohtaja Josef Lefko ja liikemies Isak Smolar olivat kaikki ensimmäisen sukupolven suomenjuutalaisia, joita yhdisti varusmiespalvelus Suomen armeijassa sekä sotavuosien kokemus talvi- ja jatkosodassa. Juutalaisveteraanien veljespiirin synnyn taustalla vaikuttivat monet eri tekijät. Veljespiiri perustettiin jatkosodan jälkeen lakkautetun Suomen Juutalaisen Aseveliliiton työn jatkajaksi. Valtakunnallinen sotaveteraanitoiminta syntyi Suomessa 1960-luvulla ja levisi laajalti maahamme kahden seuraavan vuosikymmenen aikana. Useat suomalaiset sotaveteraanit kuten myös suomenjuutalaiset aktivoituivat veteraanien yhdistystoiminnasta 1980-luvulla eläkeiän saavutettuaan. Sotaveteraanit organisoituivat Suomessa kahden keskenään eripuraisen valtakunnallisen järjestön kautta, joista oikeistolaisempi Suomen Sotaveteraaniliitto toimi aktiivisena taustavaikuttajana Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin perustamisessa.

Juutalaisten parissa toisen maailmansodan jälkeen alkanut suomalaistumiskehitys ja identifioituminen sodan kokeneeseen sukupolveen sai juutalaisveteraanit aktivoitumaan oman alaostaston perustamiseksi. Oman veljespiirin tehtävänä oli koota yhteen juutalaisveteraanit, joiden yhteiskunnallisten sosiaalipoliittisten etuuksien saamisen edellytyksenä oli jäsenyys valtakunnallisessa Suomen Sotaveteraaniliitossa. Paikallisen Helsingin Sotaveteraanit ry:n alaisena rekisteröimättömänä alaostastona toimineen Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin toimintakenttänä oli Helsinki ja veljespiirin jäseniä yhdistäväksi siteeksi muodostui Helsingin juutalainen seurakunta. Sitoutuminen yhtenäiseen juutalaiseen identiteettiin ja aktiivinen toiminta oman seurakunnan parissa mahdollistivat veljespiirin toiminnan. Juutalaisen ryhmäidentiteetin tärkeyttä korosti myös turkulaisten veteraanien mukaan saaminen jäseniksi, vaikka veljespiiri muodostui keskeisesti helsinkiläisistä sotaveteraaneista.

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin toiminta sai vakiintuneet muotonsa, kun johtokunnassa suunniteltiin oma tunnus vuonna 1984 ja hyväksyttiin omat säännöt vuonna 1987. Suomen Sotaveteraaniliittoa symbolissa ja säännöissä esikuvanaan pitänyt veljespiiri vahvisti liittymistään valtakunnalliseen veteraaniorganisaatioon vuonna 1988 vihkimällä käyttöön oman lipun. Veljespiirin johtokunnan kehotuksesta

omaa tunnusta alettiin käyttää juutalaisveteraanien kuolinilmoituksissa ja lippu vakiinnutti asemansa sotaveteraanien paikallisissa ja valtakunnallisissa tapahtumissa. Vaikka veljespiiri kokosi yhteen juutalaisveteraaneja Suomea ja ulkomaita myöten, ei jäsenistön määrä ollut koskaan merkittävän suuri johtuen suomenjuutalaisten vähäisestä lukumäärästä. Veljespiiri profiloitui nimensä mukaisesti miehiä koonneeksi alaosastoksi, sillä juutalaisnaisten määrä sotatoimissa oli vähäinen, mikä näkyi myöhemmin veljespiirin jäsenkunnan naisten lukumäärässä ja johtokunnan kokoonpanossa.

Vaikka Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri syntyi osaksi suomalaista veteraaniorganisaatiota, muodostui sen yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi heti alkuvuosista lähtien kansainvälinen yhteistyö muiden juutalaisveteraanijärjestöjen kanssa. Veljespiirin ensimmäinen puheenjohtaja Jussi Nemes ja hänen kuolemansa jälkeen johtokunnan sihteeri Harry Matso profiloituivat veljespiirin tärkeimmiksi henkilöiksi kansainvälisen yhteistyön tekijöinä maailmanlaajuisissa juutalaisveteraanien kongresseissa. Veljespiirin tavoitteena oli saattaa laajaan kansainväliseen tietoisuuteen suomenjuutalaisten historia ja tilanne sotavuosien Suomessa sekä juutalaisten yhtenäiset pyrkimykset osana Suomen kansaa talvi- ja jatkosodan taisteluissa itsenäisen isänmaan puolesta. Yhteistyö juutalaisveteraanien kongresseissa liittoutuneiden puolella taistelleiden sotaveteraanien kanssa johti kiusallisiin tilanteisiin, kun suomenjuutalaisten asemaa osana juutalaisveteraanien kansainvälistä yhteisöä ei aina hyväksytty. Suomenjuutalaisten osallisuus toisen maailmansodan tapahtumiin osana saksalaisten liittoutumaa osoittautui tuntemattomaksi seikaksi myös kansainvälisessä sotahistorian tutkimuksessa kuten Derek J. Penslarin teos osoitti. Kansainvälisen yhteistyön alkuvaikeuksista huolimatta Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiiri hyväksyttiin pitkän ja sinnikkään tiedotustyön jälkeen jäseneksi maailmanlaajuiseen juutalaisveteraanien yhteisöön vuonna 1997.

Suomenjuutalaisten sotaveteraanien antamat merkitykset sotavuosien tapahtumille kertoivat heidän omaksumastaan kaksoisidentiteetistä. Juutalaisveteraanien sotasukupolven ryhmäidentiteetti jakoi yhtenäisen kokemuksen kuulumisesta suomalaiseen kansaan. Toisaalta suomenjuutalaisten keskuudessa vahvasti vaikuttanut sionistinen liike ja tiiviit yhteydet Israelin valtioon saivat juutalaisveteraanit jakamaan yhtenäisen juutalaiskansallisen identiteetin muiden maiden juutalaisten kanssa. Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin antamat tulkinnat toisen maailmansodan tapahtumista poikkesivat merkittävästi liittoutuneiden puolella taistelleiden juutalaisten antamista merkityksistä. Suomenjuutalaisten sukujen yhteyksistä holokaustiin veljespiiri

vaikeni ja korosti sen sijaan suomalaiskansallista kertomusta yhtenäisen isänmaan puolesta taisteluna, missä juutalaisyhteisön uhria edustivat talvi- ja jatkosodassa kaatuneet juutalaiset sankarivainajat. Keskeiseksi sotavuosien kokemukseksi veteraaneilla nousi tärkeänä pidetty marsalkka Mannerheimin antama erityissuojelus suomenjuutalaisille. Veljespiirin kansainvälinen yhteistyö ei tapahtunut ainoastaan juutalaisten maailmanlaajuisissa kongresseissa, vaan myös Suomen suurlähetystössä järjestetyissä tilaisuuksissa Israelissa sekä Helsingissä järjestetyissä kansainvälisissä sotaveteraanien tapahtumissa.

Suomenjuutalaisten sotaveteraanien järjestämään toimintaan heijastuivat vahvasti Suomessa vaikuttaneet sotahistorian tulkinnat ja niille annetut merkitykset. 1990-luvun alussa virinnyt uusisänmaallisuuden aalto nosti ennennäkemättömän arvostuksen kohteeksi toisen maailmansodan veteraanit ja sodan muuttuneet tulkinnat tekivät sotaveteraaneista julkisuudessa kunniakansalaisia. Samasta uusisänmaallisuuden käänteestä sai osakseen positiivista huomiota juutalaisveteraanien veljespiiri. Juutalaisveteraanien järjestämässä tilaisuuksissa ja juhlissa valtiovallan tervehdysten tuoneet arvovieraat korostivat puheissaan suomenjuutalaisten merkittävää osallisuutta maamme historian vaiheissa. Vähemmistöidentiteetin omanneet veteraanit nivoutuivat juhlapuheissa osaksi suomalaiskansallista kertomusta talvi- ja jatkosodan sankaritarinoista.

Veljespiirin toiminta osana helsinkiläistä sotaveteraaniyhdistystä ja mukanaolo monissa kansallisissa veteraanitapahtumissa vahvisti suomenjuutalaisten sotaveteraanien identiteettiä osana kansallista veteraaniorganisaatiota. Veljespiirin järjestämät lukuisat juhla- ja esitelmätilaisuudet keräsivät vuosittain arvovaltaisia vieraita ja vuonna 1997 julkaistu dokumenttielokuva suomenjuutalaisista toisessa maailmansodassa lisäsi veljespiirin aktivoitumista julkisuudessa oman historiansa ja työnsä esille tuojana. Juutalaisvähemmistön veteraani-identiteetti oli yhdenmukainen Suomessa esitetyn kansallisen veteraanikertomuksen kanssa, missä pääpainona oli sotaveteraanien antama uhraus isänmaansa hyväksi.

Juutalaisveteraanien samaistuminen suomalaiseen sotaveteraani-identiteettiin johtui sotatapahtumien myötä koetusta suomalaistumiskokemuksesta. Tämä näkyi veljespiirin vuonna 1990 julkaisemassa muistojulkaisussa jatkosodassa kaatuneista aseveljistä, osallistumisesta vuoden 1994 Suomen Sotaveteraaniliiton Iltahuuto-keräykseen sekä eri tilaisuuksien muistopuheissa. Sodan ja sankarivainajien muistamisen tavat kertoivat heroistisesta sodan muisteluperinteestä juutalaisveteraanien keskuudessa.

Laura K. Ekholmin valtiotieteellisessä tutkimuksessa kritisoima näkemys juutalaisten suomalaistumisprosessista toisen maailmansodan sotakokemusten myötä ei saanut tukea juutalaisveteraanien omista kokemuksista ja toiminnasta käsin. Toisaalta vähemmistö on voinut osallistua oman historiansa vahvistamiseen kertomalla suomalaistumiskokemusta kulloisessakin nykyhetkessä vaikuttaneen tarkoituksensa tueksi. Uuden sotahistorian tutkimuksissa esiinnousseet tulkinnat rintamatoiminnan merkityksestä kansallisen identiteetin vahvistamiskokemuksena sopivat yhteen juutalaisveteraanien suomalaistumiskokemuksen kanssa. Suomenjuutalaisten kansallisen identiteetin vahvistamiskokemusta tuki vastaava tutkimus yhdysvaltalaisien juutalaisveteraanien positiivisesta rintamakokemuksesta ja amerikkalaisen identiteetin lujittumisesta.

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi nousi heti toiminnan alkuvuosista lähtien toisessa maailmansodassa kaatuneiden juutalaissotilaiden muistaminen Helsingin Hietaniemen juutalaisen hautausmaan sankarihautausmaalla. Kunniakäynnit omalla hautausmaalla, sankarivainajien kunniaksi esitetyt muistopuheet sekä luovutetussa Karjalassa Säkijärven kenttähautausmaalla järjestetty muistotilaisuus kertoivat samaistumisesta suomalaiskansalliseen sotaveteraanien perinnetyöhön sekä yhtenäisen suomalaisen sankarikuolemankulttuurin omaksumisesta. Juutalaisella sankarihautausmaalla pidetyissä muistotilaisuuksissa yhdistyivät isänmaallisuuden korostus sekä yhtenäinen puhe uhreista ja sankariteosta maamme itsenäisyyden ja tulevaisuuden takaajina. Veljespiirin arvostama perinnetyö sankarivainajien muistamisen kautta lujitti osaltaan juutalaisveteraanien kansallista identiteettiä. Toisaalta sankarihautausmaiden kunniakäynnit vahvistivat veljespiirin jäsenten uskonnollista identiteettiä, sillä juutalaisveteraaneilla oli keskeinen tehtävä pitäessään yllä seurakuntansa jizkor-perinnettä eli kuolleiden muistamista.

Veljespiirin ylläpitämä yhtenäinen kertomus sodan sankarivainajista ja annetuista uhreista isänmaan puolesta kertoivat sotaveteraanitoiminnassa mukana olleiden jakamista yhteisistä käsityksistä ja niille annetuista merkityksistä. Sodan kokemushistoriallisesta näkökulmasta katsottuna on mahdotonta sanoa kaikkien veteraanien jakaneen saman muistamisen tradition. Juutalaisveteraanien veljespiirin näkemykset ja tulkinnat sodan muiston perinteen vaalimisesta olivat yhtenäiset Suomessa ylläpidetyn veteraanitradition kanssa. Juutalaisveteraanien perinnetyön vaalimisen tärkeys näkyi juutalaiselle seurakunnalle osoitetuissa vaatimuksissa kunnostaa oma sankarihautausmaa. Lisäksi veljespiirin yritykset saada veteraaneille ilmaiset hautapaikat

omalle hautausmaalle kertoivat yhtenäisistä pyrkimyksistä saattaa juutalaisveteraanit yhdenvertaisiksi muiden suomalaisveteraanien kanssa.

Veljespiirin viimeinen merkittävä ponnistus 2000-luvulla oli omalle hautausmaalle rakennettu veteraanilehto. Johtokunnan kokemuksen mukaan yhtenäinen hauta-alue ja sinne pystytetty muistopaasi tekivät juutalaisveteraaneista samanarvoisia muiden suomalaisveteraanien kanssa. Veteraanilehdolle annettu merkitys oli veljespiirin jäsenille tärkeä, sillä se edusti Israelin ulkopuolella ainoata juutalaisille sotaveteraaneille omistettua yhtenäistä hauta-aluetta. Veteraanilehdon rakentaminen sotaveteraanien muiston kunniaksi lujitti omalta osaltaan veljespiirin jäsenten kansallista sekä juutalaista identiteettiä.

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin jäsenistön rivit harvenivat 1990-luvulle tultaessa, mutta samaan aikaan tapahtuneet puheenjohtajien vaihdokset vahvistivat veljespiirin toiminnan jatkuvuuden. Toimitusjohtaja Josef Lefkon vetäytyttyä johtokunnan puheenjohtajan paikalta vuonna 1991 häntä seurasi tehtävässä yksi veljespiirin perustajajäsenistä liikemies Isak Smolar. Viimeinen veljespiirin puheenjohtaja kiinteistöneuvos Aron Livson valittiin tehtävään Smolarin kuoleman jälkeen vuonna 1992 ja hän toimi juutalaisveteraanien johdossa veljespiirin toiminnan lopettamiseen saakka vuoteen 2014 asti. Jokainen veljespiirin puheenjohtaja vakiinnutti omalla kaudellaan juutalaisveteraanien toimintaa Helsingin Sotaveteraanit ry:n alaosastona. Veljespiirin sihteerinä vuodesta 1982 sen lakkauttamiseen asti toiminut osastopäällikkö Harry Matso oli juutalaisveteraanien aktiivinen organisoija juhlien, tapahtumien, sankarivainajien perinnetyön sekä veljespiirin symbolin ja lipun suunnittelussa. Harry Matson aktiivinen kädenjälki näkyi myös veteraanilehdon ja muistopaaden suunnittelussa.

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin toiminta loppui vuonna 2014 jäsenmäärän vähentyessä ja viimeisten juutalaisveteraanien voimien hiipuessa. Veljespiirin työn jatkajaksi ja juutalaisveteraanien perinteen vaalijaksi perustettu Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien perinnekilta aloitti työnsä varsinaisesti vuonna 2006. Kymmenen vuotta myöhemmin marraskuussa 2016 perinnekilta julkaisi veteraanimatrikkelin Suomen sodissa mukana olleista suomenjuutalaisista sotilaista ja lotista kunnioittaakseen heidän muistoaan.

Tämän pro gradu -tutkielman puitteissa tuli esille uusia näkökulmia suomenjuutalaisten sotaveteraanien tehtävästä ja asemasta maassamme sekä heidän tekemästään kansainvälisestä yhteistyöstä muiden juutalaisveteraaniorganisaatioiden

kanssa. Samalla avautui entuudestaan tutkimattomia näkökulmia vähemmistöryhmän kansallisen sekä juutalaisen identiteetin vahvistumiskokemuksista osana suomalaista veteraanityötä. Pro gradu -tutkielmani täydensi aiemmin selvittämätöntä puolta suomenjuutalaisten historiasta maassamme ja avasi uusia näkökulmia toisen maailmansodan muistamisen ja kokemisen historiaan vähemmistöryhmän toiminnan tutkimisen kautta.

Rajoituksena pro gradu -tutkielmalleni oli identiteetin tarkasteluun kohdistunut näkökulman valinta. Suomenjuutalaisten sotaveteraanien työn tarkastelun hedelmällisiä lähtökohtia voisivat olla myös poliittishistoriallisten tulkintojen selvittäminen kuten jatkosodalle annetun erillissota-käsitteen ilmeneminen juutalaisveteraanien puheissa ja niille annetuissa merkityksissä. Tutkimaton aihepiiri on myös suomenjuutalaisten osallistuminen Israelin itsenäisyysotaan ja siitä nousevat kansalliset merkitykset. Tutkielmastani avautuvia uusia näkökulmia voisi tutkia kansainvälisen juutalaisen sotaveteraaniorganisaation merkityksestä osana Israelin kansallisvaltion kehitystä. Tutkielmani avaavia uusia lähestymistapoja toisen maailmansodan kokemushistoriaan on tutkimatta lisäksi suomentataarien sekä eri kristillisiä vähemmistöryhmiä edustavien sotaveteraanien näkökulmista käsin.

Pro gradu -tutkielmani lähteet olivat määrältään laajat ja kattavat, sillä juutalaisveteraanien veljespiiri oli säilyttänyt hyvin paljon materiaalia toimintansa alkuvuosista lähtien aina toimintansa loppuun saakka. Näin ollen pohdittavaksi nousi kysymys, mikä oli pro gradu -tutkielmani merkitys osana vähemmistöryhmän historian kirjoittamista ja sen yhteisöllisyyden vahvistamista. Kirjoittaessani vähemmistöryhmän historiaa sen edustaman viiteryhmän ulkopuolelta, tulkitsin ja annoin merkityksiä suomenjuutalaiselle veteraanityölle omien arvojeni, tavoitteideni ja kysymyksieni kautta. Historian pro gradu -tutkielman laatijana olin tulkitsija, joka yritti ymmärtää ja selittää mennyttä, ja siinä onnistumiseni on myöhempien tutkijoiden ja tutkimusten tehtävä.

Liitteet

Liite 1

Suomen sodissa 1939-1944 kaatuneet juutalaiset sotilaat¹⁸⁵

Bassin, Benjamin	4.12.1916 - 12.3.1940 (haudattu rintamalle)
Berman, Jacob	3.2.1904 - 28.2.1940 (haudattu Helsinkiin)
Eckert, Salomon	30.5.1918 - 13.2.1940 (haudattu rintamalle)
Engel, Isak	4.5.1917 - 26.6.1944 (haudattu rintamalle)
Hertig, David	16.1.1908 - 8.3.1940 (haudattu Helsinkiin)
Kafka, Meier Isak	28.12.1917 - 12.3.1940 (haudattu Helsinkiin)
Katz, Chaim	23.9.1913 - 27.2.1943 (haudattu Helsinkiin)
Katz, Salomon	12.7.1914 - 7.8.1944 (haudattu Helsinkiin)
Keini, Isak	19.1.1907 - 9.2.1940 (haudattu Helsinkiin)
Knaster, Chaim-Leiser	11.12.1914 - 9.6.1944 (haudattu rintamalle)
Mattsoff, Harry Georg	26.3.1919 - 30.7.1941(haudattu Helsinkiin)
Millner, Elieser	30.3.1902 - 9.3.1940 (haudattu Turkuun)
Nemeschansky, Elis Elias	21.12.1915 - 21.9.1941 (haudattu Helsinkiin)
Pivovitsch, Moses	11.12.1915 - 11.2.1940 (haudattu Helsinkiin)
Rosenthal, Egon Moses	29.2.1924 - 25.6.1944 (katosi rintamalla)
Schur, Boris Björn	13.12.1915 - 6.3.1940 (katosi rintamalla)
Schwartzman, Elieser	18.9.1915 - 8.3.1940 (haudattu rintamalle)
Sirovitsch, Ruben	21.3.1913 - 2.2.1940 (haudattu Helsinkiin)
Sklarsky, Rafael Jerachmiel	25.12.1920 - 28.10.1941 (haudattu Turkuun)
Skurnik, Rafael	24.3.1909 - 11.3.1940 (haudattu Helsinkiin)
Smulovitz, Moses	4.11.1917 - 3.3.1940 (haudattu Helsinkiin)
Stein, Hirsch Ber	24.3.1900 - 18.2.1940 (haudattu Helsinkiin)

¹⁸⁵ Minnesskrift 1941, 19-45; Muistojulkaisu 1990, 5, 15.

Liite 2

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin puheenjohtajat ja johtokunnan jäsenet vuosina 1981-2014¹⁸⁶

Johtokunnan puheenjohtajat

Lefko, Josef	pj	1986-1991
Livson, Aron	pj	1992-2014
Nemes, Jussi	pj	1981-1986
Smolar, Isak	pj	1991-1992

Johtokunnan jäsenet ja heidän tehtävänsä

Ancker, John	j	1982-1984
Altschuler, Salomon	j	1985-1990
	rh	1991-2003
Apter, Eugen	j	1981-1990
Bélinki, Sami	s	1981-1982
Bolotowsky, Scholem	j	1999-2001
Hirschovits, Samuel	j	1987-1990, 1992-1998
	vpj	1991-1992, 1999-2003
Kagan, Abraham	j	1991-2014
Kagan, Mikael	j	1981-1982
Kagan, Trevje	j	1999-2013
Lefko, Josef	vpj	1981-1986
	j	1991
Levinsky, Louis	pe	2009-2014
Matso, Harry	s	1982-2014
	vpj	2004-2008
	rh	2005-2014
Mitzner, Abraham	j	1981
Nadbornik, Kent	pe	2010-2014
Nemes, Joel	vj	2000-2001
Smolar, Isak	j	1981-1986
	vpj	1987-1990
Skurnik, Samuel	j	1996-1998, 2004-2009
Steinbock, Salomon	j	1983
	rh	1985-1990
Stromer, Israel	j	1993-1995
Wardi, Daniel	rh	1982-1984
Wardi, David	j	1990-1991
	vpj	1992-1998

¹⁸⁶ KA SJSA Pöytäkirjat tkrt 1981-2013, jhk kok ptk 5.2.2008, 24.4.2014.

Liite 3

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin käyttämä tunnus¹⁸⁷

¹⁸⁷ KA SJSA Hallinto.

Liite 4

Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit veljespiirin jäsenet Suomessa ja ulkomailla¹⁸⁸
kun tietoa ei saatavilla, vuosiluvun kohdalla -

vuosi	jäsenet Suomessa	jäsenet ulkomailla (suluissa Israelissa asuvat)	jäsenmäärä yhteensä	kannatusjäsenet (1997-2005)
1981	84	-	84	
1982	-	-	-	
1983	-	-	-	
1984	-	-	-	
1985	-	-	-	
1986	75	26 (14)	101	
1987	-	-	-	
1988	65	16 (12)	81	
1989	76	16 (12)	92	
1990	77	17 (11)	94	
1991	74	18 (11)	92	
1992	73	18 (11)	91	
1993	72	18 (12)	90	
1994	65	19 (13)	84	
1995	60	18 (13)	78	
1996	62	19 (12)	81	
1997	59	20 (13)	79	16
1998	54	18 (12)	72	20
1999	49	17	66	20
2000	47	4	51	17
2001	43	4	47	17
2002	39	3	42	17
2003	35	3	38	25
2004	32	3	35	25
2005	27	3	30	25
2006	27	1	28	
2007	26	1	27	
2008	23	1	24	
2009	21	1	22	
2010	20	1	21	
2011	21	1	22	
2012	18	1	19	
2013	15		15	
2014	11		11	

¹⁸⁸ KA SJSA Pöytäkirjat tkrt 1981-2013, jhk kok ptk 20.11.2013; Jäsenluettelot 1981-2002.

Lyhenneluettelo

AJEX	The Association of Jewish Ex-Servicemen and Women
AL	Aamulehti
diss	akateeminen väitöskirja
ESS	Etelä-Suomen Sanomat
HaK	HaKehila –lehti
HBL	Hufvudstadsbladet
HJsrk	Helsingin juutalainen seurakunta
HS	Helsingin Sanomat
HSSV	Helsingin Seudun Sotaveteraani –lehti
IS	Ilta-Sanomat
j	jäsen
jhk	johtokunta
JP	The Jerusalem Post
JTA	Jewish Telegraphic Agency
JWV	Jewish War Veterans
KA	Kansallisarkisto
kok	kokous
KU	Kansan Uutiset
NP	Nykyposti
otk	ohjelmatoimikunta
pe	perinnekillan edustaja
pj	puheenjohtaja
PKSV	Pääkaupunkiseudun Sotaveteraani –lehti
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus
ptk	pöytäkirja
PV	Puolustusvoimat
rh	rahastonhoitaja
RS	Religionsvetenskapliga skrifter
ry	rekisteröity yhdistys
s	sihteeri
SHL	Shalom -lehti
SJSA	Suomen juutalaisten sotaveteraanien arkisto
SJSP	Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien perinnekilta
SJS	Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit
SK	Suomen Kuvalehti
SKSbk	Suomen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus
SKSHA	Suomen Kirjallisuuden Seuran historiallinen arkisto
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SKST	Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia
srk	seurakunta
srkyht	seurakuntayhtymä
SV	Sotaveteraani -lehti

tkrt	toimintakertomus
TS	Turun Sanomat
tsnt	toimintasuunnitelma
UT100	Uutislehti 100
vj	varajäsen
vkert	vuosikertomus
vkok	vuosikokous
vpj	varapuheenjohtaja
VP	veteraaniperinne
vrt	vertaa
yhd	yhdistys
yht	yhteistyö
ylim	ylimääräinen
ylkok	yleiskokous

6. Lähteet ja kirjallisuus

6.1 Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto	KA
Suomen juutalaisten sotaveteraanien arkisto	SJSA
Hallinto 1974-2004	
Jäsenluettelot 1981-2002	
Kirjeenvaihto 1980-2009	
Lehtileikkeet 1974-2001	
Pöytäkirjat 1981-2014	
Sotaveteraanien asiakirjat 1974-2009	
Tapahtumat ja toiminta 1978-2005	
 Puolustusvoimat	 PV
Rauhan ajan joukko-osastot sotilaskantakortit 1918-1939	
Sota-ajan joukko-osastot sotilaskantakortit 1939-1945	

6.2 Painetut lähteet

Matrikkeli	
2016	Suomen juutalaiset sotilaat ja lotat Suomen sodissa 1939-1945 sekä suomalaiset vapaaehtoiset Israelin itsenäisyysodassa 1948 (Machal-ryhmä). Suomen Juutalaisten Sotaveteraanien perinnekilta.
Minnesskrift	
1941	Minnesskrift tillägnad de judiska soldater i finska armen vilka stupat för fosterlandet i finsk ryska kriget 1939-40. Helsingfors. Finska Litteratursällskapets Tryckeri Ab. Makkabi ry.
Muistojulkaisu	
1990	Muistojulkaisu omistettu Suomen armeijan juutalaisille sotilaille jotka kaatuivat Suomen jatkosodassa 1941-1944. Suomen juutalaiset sotaveteraanit.

6.3 Sanoma- ja aikakauslehdet

AL	Aamulehti	1997
ESS	Etelä-Suomen Sanomat	1998
HaK	HaKehila –lehti	1984, 1988, 1992, 1994, 1995, 1996, 1997, 1999, 2002
HBL	Hufvudstadsbladet	1992, 2016
HS	Helsingin Sanomat	1986, 1989, 1991, 1992, 1997, 2001 2016
HSSV	Helsingin Seudun Sotaveteraani –lehti	1994, 2003
IS	Ilta-Sanomat	1997
JP	The Jerusalem Post	1986, 1988
KU	Kansan Uutiset	1997
NP	Nykyposti	1995
PKSV	Pääkaupunkiseudun Sotaveteraani –lehti	1988
SHL	Shalom-lehti	1988, 1990, 1992
SK	Suomen Kuvalehti	1997
SV	Sotaveteraani –lehti	1988, 1989, 1996, 1997, 1998, 1999 2002, 2004, 2006
TS	Turun Sanomat	1997
UT100	Uutislehti 100	1997

6.4 Sähköisissä viestimissä ilmestyneet artikkelit, puheenvuorot ja tiedonannot

Gitelman, Zvi

2011 Why they fought: What soviet jewish soldiers saw and how it is remembered. National Council for Eurasian and East European Research. University of Washington. [https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2011_824-03g_Gitelman.pdf]

HJsrk
2016 Helsingin juutalainen seurakunta. Suomen juutalaisten sotaveteraanien perinnekilta. [<http://www.jchelsinki.fi/fi/yhdistykset>]

JTA
2016 Jewish Telegraphic Agency: First World Assembly of Jewish War Veterans to Meet in Jerusalem [www.jta.org/1975/10/09/archieve/first-world-assembly-of-jewish-war-veterans-to-meet-in-jerusalem]

JWV
2016 Jewish War Veterans of the United States of America. [http://www.jwv.org/images/uploads/JWV_History_Timeline.pdf]

Kielitoimiston sanakirja

2016 Kotimaisten kielten keskus. Kielitoimiston sanakirja. [<http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>]

PRH [neuvonta.yhdistysasiat@prh.fi]
 2016 Yhdistysnetti-hakupalvelun tiedot purkautuneesta yhdistyksestä.
 Yksityinen sähköpostiviesti Laura Parikalle. – [laura.parikka@edu.hel.fi].
 7.3.2016.

Rahanarvolaskuri

2017 Rahamuseon rahanarvolaskuri.
 [http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN.]

SKSbk Suomen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus.
 2010 [http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/9308/]
 2014 [http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=1379]

VP Veteraaniperinne. Veteraanien perintö uusille sukupolville.
 2008 Tammenlehvän Perinneliitto Ry.
 [http://www.veteraaniperinne.fi/livson_aron]
 2016 [https://www.youtube.com/watch?v=uYncfPW7eIw]

6.5 Dokumenttielokuvat ja -ohjelmat

Cronvall, Marjatta

2002 Shabat shalom. Suomen juutalaisten tarina. Yleisradio TV1
 Dokumenttiohjelmat. 50 min.

Lehti, Matti

1991 Maailmanparantajat. Meekin olemme suomalaisia. Yleisradio TV2
 Asiaohjelmat. 44 min.

Muurinen, Juha

2012 Marskin vaietut sotilaat. MTV3. MWS Production Oy. 49 min.

Mäkelä, Taru

1997 Daavid – Tarinoita kunniasta ja häpeästä. Nordisk Film. 95 min.

6.6 Tekijän hallussa olevat haastattelut

Lead Artist, toimitusjohtaja Rikhard Luoton haastattelu 10.5.2016
 Suomen Juutalaiset Sotaveteraanit sihteerin Harry Matson haastattelu 21.5.2016
 Toimitusjohtaja Joel Nemeksen haastattelu 11.5.2016

6.7 Kirjallisuus

Ala-Pöllänen, Anne

2005 Vator. Puoli vuosisataa veneitä ja moottoreita. Hollola.

Autio, Sari & Katajala-Peltomaa, Sari & Vuolanto, Ville (toim.)

2001 Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi. Jyväskylä.

Blinnikka, Aulis (toim.)

2004 Sotavainajiamme rajan takaa. Suomen sodissa 1939-45 kentälle jääneiden etsinnät ja muiston vaaliminen. Jyväskylä.

Dash Moore, Deborah

2004 GI Jews: how World War II changed a generation.
Harvard University Press. USA.

Davidkin, Wolf et al.

1986 Juutalaisuus Helsingissä. Judiskt liv i Helsingfors. Helsinki.

Ekholm, Laura

2004 Liikemiehiä ja narinkka-kauppiaita: Helsingin juutalaisten yrittäjien verkostot maailmansotien välisenä aikana. Talous- ja sosiaalhistorian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

2014 Suomenjuutalaiset: tehty sopiviksi vaan ei näkyviksi. – Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu. SKSHA 142. Toim. P. Markkola et al. Vantaa.

Franklin-Rahkonen, Sharon Mary

1991 Jewish identity in Finland. Diss. Indiana University. US.

Grönholm, Pertti & Sivula, Anna (toim.)

2010 Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa? Jyväskylä.

Hansen, Anja

1967 Juutalaiskysymyksestä käyty keskustelu Suomessa 1880-luvulla. Poliittisen historian pro gradu – tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

1972 Juutalaiskysymys Suomessa vuoteen 1889 saakka. Poliittisen historian liseniaattitutkimus. Helsingin yliopiston kirjasto.

Hanski, Jari

2006 Juutalaisviha Suomessa 1918-1944. Jyväskylä.

Hartikainen, Jukka

1996 Viipurin juutalaisen yhteisön vaihteita. Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

- Harviainen, Tapani
 1999 Suomen juutalaiset. – Suomi. Maa, kansa, kulttuurit.
 Toim. M. Löytönen et al. SKST 753. Jyväskylä.
 2000 The Jews in Finland and World War II. – Nordisk Judaistik. Scandinavian
 Jewish Studies. Vol. 21, No. 1-2.
- Harviainen, Tapani & Illman, Karl-Johan (toim.)
 2001 Juutalainen kulttuuri. Keuruu.
- Heikkilä, Markku
 2009 Uskonto ja hengellisyys sota-aikana. – Sodassa koettua. Yhdessä
 eteenpäin. Toim. M. Turtola et al. Porvoo.
- Honkasalo, Markku
 2000 Suomalainen sotainvalidi. Keuruu.
 2007 Sotiemme veteraanien päivä. Kansallinen veteraanipäivä 20 vuotta
 1987-2007. Pori.
- Illman, Karl-Johan & Harviainen, Tapani
 1987 Juutalaisten historia. Helsinki.
- Jakobson, Max
 2008 Kohtalonvuodet. Suomi nousi, taipui ja selvisi. Porvoo.
- Jokisipilä, Markku (toim.)
 2007 Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää. Jyväskylä.
- Junkkari, Kaija
 1979 Juutalaiskysymys Suomessa vuosina 1928-1944. Kirkkososiologian pro
 gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.
- Jääskeläinen, Anu
 2008 Suomen juutalaisten kokemuksia toisessa maailmansodassa. Suomen ja
 Pohjoismaiden historian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston
 kirjasto.
- Jääskeläinen, Jouko
 2008 Yhteisöllisyys juutalaisessa kansallisuusajattelussa ja Israelin valtion
 itsenäisyysjulistuksessa. Vaasa.
- Kalela, Jorma
 2000 Historiantutkimus ja historia. Tampere.
- Kantor, Dan & London-Zweig, Mindele & Muir, Simo
 2006 LeChaim! Kuvia Suomen juutalaisten historiasta. Hämeenlinna.
- Katajala, Kimmo
 1990 Historiikinkirjoittajan opas. SKS. Jyväskylä.

- Kemppainen, Ilona
2006 Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. SKS. Helsinki.
- Kinnunen, Matti H.S.
1975 Suomen lehdistö ja kolmannen valtakunnan juutalaiskysymys v. 1933 ja 1938. Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.)
2006 Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Jyväskylä.
- Kivimäki, Ville
2013 Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945. Helsinki.
- Klinge, Matti
2005 Rooma, Moskova, Sesenheim. Päiväkirjastani 2004-2005. Keuruu.
- Kostet, Juhani & Söderström, Marita (toim.)
2012 Turun synagoga. SKST 1368. Saarijärvi.
- Kotel, Jill
2000 Being jewish in Helsinki, Finland today: deciphering identity in processes of distinction: becoming in the present with the voices of the past. Kulttuuriantropologian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.
- Kuoppala, Ossi
1982 Antisemitismi ja sionismi Suomen juutalaisessa aikakauslehdissä vuosina 1908-1948. Systemaattisen teologian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.
- Kärävä, Simo et al.
1997 Yhdessä kestäimme. Suomen Sotaveteraaniliitto ry. 40 vuotta. Jyväskylä.
- Laitila, Teuvo
2014 Uskonto, isänmaa ja antisemitismi. Kiistely juutalaisista suomalaisessa julkisuudessa ennen talvisotaa. Tampere.
- Lavonen, Helena
2003 Kansallisuus juutalainen – kansalaisuus Suomen: tutkielma Suomen juutalaisyhteisöstä. Folkloristiikan pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.
- Leskinen Jari & Juutilainen Antti (toim.)
1999 Talvisodan pikkujättiläinen. Porvoo.
2005 Jatkosodan pikkujättiläinen. Porvoo.

- Lundgren, Svante
2002 Suomen juutalaiset – usko, tavat, asenteet. RS 56. Åbo.
- Muir, Simo
2000 Yiddish in Helsinki and its Swedish Component. – Nordisk Judaistik. Scandinavian Jewish Studies. Vol. 21, No. 1-2.
- Naatus, Stiven
2004 Kolme kertomusta suomenjuutalaisuudesta: narratiivinen tutkimus kolmen suomenjuutalaisen juutalaisesta identiteetistä valtakulttuurin keskellä. Systemaattisen teologian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.
- Nyberg, René
2015 Viimeinen juna Moskovaan. Helsinki.
- Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.)
2008 Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Juva.
- Pehkonen, Marja
2008 Hauraita muistoja Helsingin hautausmailta. Helsingin kaupunginmuseo. Narinkka. Helsinki.
- Penslar, Derek J.
2013 Jews and the Military: A History. Princeton, US.
- Rautkallio, Hannu
1989 Suomen juutalaisten aseveljeys. Jyväskylä.
- Roms, Jussi
2008 Aseveljeydestä veljeyteen. Kaatuneiden Muistosäätiön historia. Keuruu.
- Schwarz, Ove & Skurnik, Hillel & Weintraub, Dave
1989 Juutalaisuus. Uskonto ja perinne. Juva.
- Skurnik, Samuli
2013 Narinkkatorilta Kiestingin mottiin. Juutalaissuvun selviytymistarina. Juva.
- Smolar, Rony
2003 Setä Stiller Valpon ja Gestapon välissä. Pieksämäki.
- Sulamaa, Kaarle
2007 Veteraania ei jätetä. Suomen Sotaveteraaniliitto 1957-2007. Helsinki.
- Tarjamo, Kerttu & Karonen, Petri
2006 Kun sota on ohi – Loppusanat. – Kun Sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. SKSHA 124. Toim. P. Karonen et al. Tampere.

Tepora, Tuomas

2011 Lippu, uhri, kansakunta. Ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917-1945. Diss. Helsingin yliopisto. Helsinki.

2015 Sodan henki. Kaunis ja ruma talvisota. Helsinki.

Tilli, Jouni

2014 Suomen pyhä sota. Papit jatkosodan julistajina. Keuruu.

Tolvanen, Jarmo Antero

2004 Hoivatkaa, kohta poissa on veljet. Reserviläisliiton veteraanityön opas. Helsinki.

Torvinen, Taimi

1989 Kadimah. Suomen juutalaisten historia. Keuruu.

Tuomisto, Tero

2014 Pitkä on askelten kaiku. Puoli vuosisataa Rintamaveteraaniliiton toimintaa ja vaikutusta. Turenki.

Turtiainen, Jouni (toim.)

2003 Ikkuna juutalaisuuteen. Historia – usko – kulttuuri. Helsinki

Uino, Ari

2014 Sotiemme veteraanit. Rintamalta rakentamaan. SKS. Porvoo

Weintraub, Daniel

1997 ”Suomen juutalaisten vapauksia ja oikeuksia ei millään tavoin ole loukattu”: juutalaisvastaisuuden Suomen juutalaisissa herättämät tunnot ja reaktiot 1930-luvulta jatkosodan päättymiseen. Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Virtanen, Teuvo

1981 Turun juutalaisen seurakunnan vaiheet: uskontohistoriallinen yhteisötutkimus. Kulttuurien tutkimuksen pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.